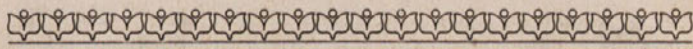

LJUDSKA KNJIŽNICA

DRUGI ZVEZEK

∴ DAROVANA ∴

ZGODOVINSKA POVEST IZ DOBE

∴ SLOVANSKIH APOSTOLOV ∴

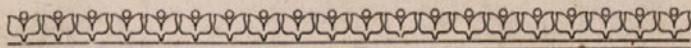

1906

ZALOŽILA KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI

TISK KATOLIŠKE TISKARNE

DAROVANA

 ZGODOVINSKA POVEST
IZ DOBE ŠLOVANSKIH APOSTOLOV

∴ ČEŠKI NAPISAL ∴
ALOJZIJ DOSTÁL

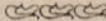
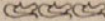
∴ ∴ POSLOVENIL ∴ ∴

 -ok-

 1906

ZALOŽILA KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI

 TISK KATOLIŠKE TISKARNE

VII, 8 37807 c
—,

0300 07903

I.

Večerni veter je pričel divjati. Opoldne je le lahko šuštel po listju ob kraju gozda in malo se je poigral potresaje polno žitno klasje. Ko je pa šlo solnce utrujeno od celodnevnega potovanja počivat za gore, tedaj je pa zapihala po poljih, vrtih in soteskah močna burja, kakor bi se iz gozda pripodila truma volkov. Visoke lipe so se pripogibale skoro do tal in borovci so škripali in se zadevali z vejo ob vejo.

Na nebu se je le semtertja pokazala zvezda za zvezdo. Tudi mesec se je zastonj trudil, da prodere črne oblake, ki so se podili po nebu, kakor splašeni konji. Le semtertja so odgrnili svoj črni zavoj, da je nočni vodnik, blede mesec, lahko pogledal, če je na svetu vse v redu.

Nad poljem se premika dolga senca. Hitro beži naprej, včasih malo postane, kakor bi se hotela odpočiti, potem pa gre zopet hitreje naprej. Mesec je semtertja pokukal na nočnega potnika, pa se je redno zopet skrilo.

Veter žvižga in odnaša z dreves listje in odgrinja potniku plašč. Sicer je pa mirno po naravi. Polja so prazna, nikjer ni videti človeka. Le v gozdu skovikajo z zoprnim glasom ponočne tice in žubo, reči potok izkuša motiti nočno tihoto.

»Meluzina *) ali danes zopet obhajaš svoj dan?« To vprašanje je govoril nekdo tako z gromečim glasom, da bi se bila gotovo prestrašila celo belkasta breza, če bi bilo mogoče.

V gozdu se oglasi čuk; včasih se začuje tudi pokanje vej, ki jih lomi veter. V plašč zaviti mož postane, iztegne desnico in dela, kakor bi sejal v poljske brazde zlato pšenico. In vendar je bilo poletie in pozimna žita so dobro dozorela. A glej — iznova zamahne z roko in jo vzdigne visoko gori do oči. Od daleč se je videlo kakor bi se po cvetkah razsipal bel prah ali kot bi na poljano naletaval prvi sneg. Toda le malo časa se je tako videlo. Veter je zapihal in odnesel beli prah, ta predčasni sneg.

Nočni potnik se upre vetru z vso silo, palico zasedi v mehko zemljo in hitro stopa proti gozdu. Kmalu izgine v gozdu. Temna noč poslušša njegove besede in burja jih odnaša, dokler se popolno ne izgubi v brezkončni daljavi.

»Vi, nesmrtni bogovi, vi morate umreti? Bogovi nesmrtni! Naj besi za vedno zapro usta temu lažniku in bogokletnežu! Bogovi bodo večno živeli in jaz ostanem njih verni služabnik. Pravim: večno!«

Gozd je ponavljal z dvojnimi odmevi vedno slabše in slabše: »večno — večno.«

»Nisem li tako rekel? Večno — dokler me smrtonosna Morana ne pokliče v svoje kraljestvo, toliko časa se bom trudil, da vi, bogovi, moji ljubljenci niti za hip ne izgubite vlade, in da vam bo naše ljudstvo vedno donášalo bogatih darov.«

Gozd je zašumel močnejše in čuk je zaskovikal, da je bilo človeka groza.

*) Burja kot božanstvo se imenuje tukaj Meluzina.

»Na, Meluzina, na, vzemi dar in nadivjaj se; potem se pa pomiri in lezi k počitku ob potoku, kjer prebivajo ostali bogovi. Tam na bregu sem ti pripravil najlepše moke iz letošnje pšenice.«

Ob gozdu se je zopet pokadilo. Čarovnik je zamahnil z roko in vrgel tuleči Meluzini pest pšenične moke.

»Le srdi se, kakor se jezi potok spomladi, a prosim te, da ne škoduješ žitu, ljudem, živini. Tu imaš še eno pest, toda povem ti, varuj nas, ko raste žito, ko bomo na potovanju . . . Vedno in povsod bodi pri nas.«

Veter žvižga vedno ostreje in raznaša moko po polju in logih. Mož se radostno nasmeja, ko vidi, da Meluzina prejema njegov dar, da ga ne zavrača.

Kolikor bolj se približuje čarovnik črnemu lesu, tembolj ponehava veter in slednjič res utihne in zaspil. Krone visokih dreves mu pojo uspavanko.

»Meluzina, prejela si svoj dar, vsaj sem ti tudi daroval moko iz najlepšega zrna. O jaz vem, da so nam blagodarni bogovi še naklonjeni, da obrača Triglav na nas svojo prejasno glavo. Hvala vam, nebeški blaženci, neskončna hvala.«

Skrivnostni mož se globoko prikloni, sklene roki na prsih in njegova usta šepetajo besede zahvale.

Na jasnem nebu je plavala luna in spremljalo jo je nebrojno krdelo zlatih zvezd. Po viharju je bilo tiho, mirno. Lahen vetrič je šumel po gozdu.

»Bogovi! Pravijo, da ste premagani in da naj verujemo v druge bogove. O nikdar, nikoli! In ko bi se vam, bogovi, tudi vsi izneverili, ko bi vsi zapustili vaše gaje, ko bi vam nič več ne prinašali darov, jaz, pravim jaz, vaš zvesti duhovnik vam hočem vedno

služiti, vedno, vedno . . . In če bi ničesar več ne imel, kar bi vam mogel dati, darujem vam lastno dete . . .«

Iz gozda se začuje skrivnosten odmev njegovih besed: »Lastno dete . . .«

Čarovnik se stresne, desnica mu omahne. Trdno je bil prepričan, da ponavljajo bogovi njegove besede. —

»Da, lastno dete,« šepetaje mož v gozdu, »lastno dete vam dam, edino dete, svojo Cvetano.«

Glas čarovnika Duba pojema, dokler ne premine v en sam dolg vzdih. V tem se oglasi kukavica, kakor bi se mu hotela posmehovati. Dub stoji dolgo časa kakor uničen. Lahen vetrič potegne in razpihava njegove, dolge sive lase in stresa njegovo duhovniško obleko. Za trenotek pogleda v temno noč, a takoj obrne svoj pogled na svetle naramnice in na širok meč ob pasu.

Bil je res že starček, a vendar je še vedno svež in poln moči. Njegovi udje so močni kakor jeklo, prsa so kakor iz železa. Na obrazu se mu bere močnatost, odločnost.

Za trenotek stisne bolelost njegova prsa, a tudi v bolesti se je pokazal neupogljivega junaka. Samo za trenutek ga je premoglo — čustvo. Saj je tudi obljubil bogovom velik dar — lastno dete. In kar duhovnik Dub enkrat obljubi, to izpolni, če bi moral dati tudi premoženje, življenje, da, vse, kar mu je mило in drago. Ta obljuba ga je pa vendar pretresla in njegovo čelo je pokrila oblak žalosti. Edino dete, ljubljeno Cvetano . . . Dub se hipoma vzravna, oko se mu divje zasveti in usta se mu nabere v zoprni posmeh.

»Ali naj mar tudi jaz, Dub, omahujem? Jaz, ki sem posvetil svoje življenje bogovom, ki se posmehujem tistim, ki govore, da bodo posekali gozde, da bodo uničili bogove, da bodo pomorili svete ptiče, ki naznanujejo bodočnost?

Pri vseh bogovih, Dub, bodi pameten, bodi res kakor tale hrast, pod katerim si tolikrat prečul zvezdnato noč, ko si čakal solnčnega vzhoda, ko si prihajal poslušat ptičje žvrgolenje . . .«

Dub se udari z desnico po čelu, nato pa zopet sklene roke na prsih, kakor jih je imel preje in govori poln ponižnosti in vdanosti: »Kar sem obljubil, to hočem, to moram izpolniti. Vaš sem, bogovi, in vaša je moja hči. Vam posvečujem svoje in njeno življenje. Ravnajte z nama, kakor je vaša volja . . .«

Kukavica v gozdu je utihnila, tudi čuk ni več skovikal. Mesec se je skrila za oblake. Vse je bilo tako tiho, kakor bi se vse bala starčevih besed. Vsaj so bile res tako živo resnične, tako srčne, tako polne prepričanja.

»Da, vaš sem, in vaša je moja Cvetana. Vam bo služila moja hči, vam bo prinašala darove kakor jaz. In ko bi jaz ničesar ne imel, obljubljam vam še enkrat, njo, svojo hčer vam darujem na oltarju . . .«

Sedaj Dub ni več omahoval, ni več trepetal, ampak stal je kot pravi hrast, ki kljubuje viharjem in nevihti.

Še za trenutek postoji ob gozdu, desnico stegne proti vzhodu, potem pa odide v gosto grmovje. Zašumele so veje in preplašeni ptič je odletel iz grma; potem je pa postalo tako tiho kakor v grobu.

Noč je hitela dalje, mesec je plaval na nebu in gledal na zemljo tako milo, kakor vsevidno in pra-

vično božje oko. V prirodi je zavladal tak mir, kakoršnega uživajo neredko čista, nepokvarjena srca.

Zlato jutro se zasvita in na vzhodu zablišči rudeča zarja. Žarki prodirajo skozi zeleno listje, ptički zapuščajo svoja gnezda in se vsedajo po vejah. V gozdu je bilo nekoliko mračno. Dan se je boril z nočjo.

Iz gostega grmičevja pride v haljo zavit mož — duhovnik-čarovnik *) Dub. Njegove oči gledajo zaspansko, lase ima zmršene. Veliko bržkone ni spal. Čakal je solnčnega vzhoda, takrat daruje običajni dar bogovom-rešiteljem. Nad potočkom se ustavi. Voda je veselo šumela, valčki so poskakovali. Na mahovitem kamnu je sedel vodomec in si gladil perje. Cvetlice so vklanjale pisane glavice prav do vode, kakor bi hotele zmočiti svoja lica. Visoko nad drevesi so letali kragulji in kričali z nenavadnimi glasovi.

Dub pride čisto na kraj dolinice, pogleda proti nebu in zmaje z glavo. Slabo znamenje.

»Ali morda vseeno preti nevarnost . . .«

Te besede je izgovoril čarovnik skoro nehote.

Solnce je naposled premagalo temo, njegova luč je posvetila celo v najgostejše gošče in najtemnejše globine.

Dubovo oko zagleda pri potoku košato lipo. Potoček ji je s čisto, kristalno vodo spiral korenine, ki so se vile, kakor gad iz luknje. Ta lipa je bila zares velikansko, orjaško drevo. Sama je stala sredi vitkih smrek, zelenih jelk in drugega gozdnega drevja. Na skorjo obsežnega debla je neznana roka vrezala

*) Poganski duhovniki so bili obenem tudi čarovniki. Morda se je od tod ohranila vraža, da znajo duhovniki čarati (coprati).

skrivnostne podobe. Bistro oko je zagledalo v skorji majhne kipe, različne podobe in druga nenavadna znamenja.

V skorjo so bili vrezani slovanski bogovi-maliki. Podobe so se v teku časa mnogo izpremenile. Lipa je rastle, rane so se zalivale s smolo in zaraščale, ljudje so jih pa od časa do časa zopet obnavljali. Ni čuda, da so se obrazi podaljšali in dobili čudne poteze. Duhovnik Dub je pa zato razlagal ljudem, da se bogovi jeze, da pridejo težki, hudi časi.

Poslušal je tudi šumenje listja in prorokoval in oznanoval božjo voljo, tolažil ljudstvo ali mu grozil z vojsko, kugo, lakoto . . .

Tudi valčki v potoku so mu oznanjevali voljo božjo.

Če so pa prileteli celo kragulji in kljuvali po stoletnih drevesih, tedaj pa niti ni bilo treba čarovniku razlagati sklepa božje volje. Saj so ljudje že sami vedeli, da pomenja to nekaj slabega; slaba letina se je obetala v najboljšem slučaju.

In ljudstvo je padalo na kolena in se trkalo na prsi in prosilo bogove, da se jih usmilijo, da jim prizanesejo s smrtjo, da naj jim pomagajo s svojo mogočno roko.

Čarovnik Dub je bil danes sam, čisto sam.

V vasi so mu rekli, da se ne marajo več klanjati drevesu brez duše.

»Drevesu brez duše! O bogovi, kje je vaša roka, roka maščevanja. Zakaj takoj ne kaznujete takega predrzneža? Zakaj odlašaj, mogočni Perun?«

Čarovnik se vstavi pri lipi, poklekne pred izrezljanimi podobami in se ponižno trka na prsa. Lipa je šumela, ker je lahen vetrič stresal njeno krono, valčki v potoku so nekako ječali in nad gozdom je kri-

čala truma kraguljev, kakor bi jim kdo pobiral mla-
diče iz gnezda.

»Slaba znamenja! Vi se jezite, vi se srdite. Dobro poznam vašo nevoljo. Toda usmilite se nas, prizanesite nam! Zopet bomo vam prinašali darove in zopet bomo vas slušali kakor nekdanj. Samo ne maščujte se nikar. Mnogo ljudi vas še časti, in oni, ki so vas zapustili, se bodo zopet povrnili k vam, zopet bodo prihajali sem do gaja . . .« Duhovnik Dub je pretakal solze žalosti.

»Jaz jih hočem pripeljati nazaj, jaz, vaš najzvestejši, najvdanejši služabnik.«

Nad gozdom so zakričali kragulji, lipa je še vedno šumela, valčki v potoku so se pa komaj vidno zibali.

»Milost!?!«

Duhovnik Dub poskoči na noge in tlesne z rokama. Obličje se mu smehlja samega veselja.

»O bogovi, delitelji dobrot in naša rešitev,« govori veseli starec, »dobro vem, da ste mogočni, da premagate vsako nasprotnost in da premagate tudi ta boj, ki vam sedaj preti.«

Starec se zasmeha, da je odmevalo po gozdu.

»En sam je, pa vas hoče premagati vse, kar vas je: Triglava, Peruna, Svatovita, Črnoboga z Belbogom, Živo z Devano, Lado z Rusalkami, vse bese in vile in druga neštevilna božanstva! In, en sam si drzne, da se tolikim zoperstavlja! Ali se ne smeješ, Perun? Smej se, smej! Ti si že drugačne stvari napravil in ti Svatovit si premagal že druge zapreke. In vi ostali bogovi boste morda molčali? O nebesa se bodo razburkala, besi se bodo postavili v bojno vrsto, Perun bo metal strele in potem — potem, kdo zmaga?«

Odmev v gozdu je ponovil s tihim glasom: »Kdo zmaga?« kakor bi že nastajal kruti boj, boj za nebo in zemljo. Na eni strani en Bog — na drugi slovanski bogovi v polnem številu.

»Mi zmagamo!«

Starec poskoči radosti, lasje se mu vsujejo po vratu in obličje zadovoljno zažari. Stari čarovnik Dub, davni služabnik poganskih bogov, se je zatekel k sveti lipi, da bi potožil bogovom, da se krščanstvo širi po zemlji od vseh strani, da ljudstvo trumoma prestopa k novi veri, da so zapuščeni gaji in svetišča, da ljudje ne prinašajo več daritev . . . In glej, bogovi so pomirjeni po njegovi prošnji, lipa se je popolnoma utešila in o kričečih kraguljih ni več duha. Zleteli so drugam na rop. Dub odhaja zadovoljen, da je jezo božjo potolažil.

II.

V tihi mirni noči je kot bi bilo vse izumrlo. V peči veselo plapola ogenj, skozi okna gledajo zelene vejice in blede mesečni žarki begajo po sobici. Ogenj zaprasketa in nekoliko isker odleti iz smolnatega polena ter razsvetli sobo. Sobna oprava je kaj preprosta. Tlaka ni, miza je iz debelih desk in klopi so neotesane. Niti skorja ni bila olupljena, niti ogli odbiti. V prednjem kotu stoji majhna omara, po stenah vidiš nekoliko barvanih črt in blizu vrat z drvni obloženo ognjišče. Postelja stoji poleg ognjišča. Preprost človek je pač tudi z majhnim zadovoljen.

Veter je močnejše zapihal na okence. Ogenj je iznova zaplapolal, da se je posvetilo po vsej hiši. Lahko bi videl prah na tleh ali pajčevine na stenah, ko bi jih kaj bilo. Sobica je pričala o vzorni roki gospodinje. Vse je v najlepšem redu.

Ne daleč od ognjišča se premakne senca — v resnici senca. Ogenj zaplapola močnejše in kot blisk razsvetli dekličji obraz. Nato pa ugasne.

Senca vstane s svojega mesta in vrže nekoliko polen na ogenj. Jesenski večeri so navadno hladni, posebno če naletuje belkasti sneg ali če brije ostri sever.

V žarkih obnovljenega ognja se je pokazala deklica vitke rasti z dolgimi kitami svetlih las. Jasni, modri očesi ji obdajajo dolge, svilnate trepalnice pod belim, visokim čelom. Dolga obleka pokriva njeno sveže, lepo telo od nežnega vratu do tal. Samo roki sta goli, morda, da se je boljše videla svetla naramnica na levem ramenu.

Ko priloži na ogenj drv, stopi k oknu in pogleda v črno noč. Drevesa so se majala, listje se je osipalo in mesec je slabotno svetil.

»Morda se danes zopet ne vrne!« govori sama s seboj skrbno dekle. »Cvetano pusti samo. Toda zase se ne bojim. Lahko sem brez skrbi. K nam ne zaide človeška noga. V tako samoto . . . Kje pa? Ali oče, dragi oče!«

Cvetana se nasloni na okno in gleda na vrt, kjer prav svojevoljno gospodari Meluzina.

»Drugekrati sem šla ob taki burji s polnima rokama bele moke ven in sipala dar razdraženi Meluzini, a danes? Kako se more človek motiti! Veter ni razdražen bog? Človeška domišljija si resustvarja najraznovrstnejše slike. Tudi jaz sem se motila, a sedaj so se mi oči odprle. Ali oče . . . ?«

Deklica se usede na stol iz neobdelanega lesa, podpre glavo z desnico ter se zamisli. Misli ji begajo kakor jate ptic, kadar se selijo na jug.

»Oče? On se ne izpreobrne, to vem gotovo. In če se ne izpreobrne, kaj naj počnem?«

Tedaj si zakrije obličje z rokama in skoro glasno zaplaka. Prsa se ji močno dvigajo in lasje se ji usipljejo na obraz.

»Ta luč, ki sem jo spoznala, je obvladala vse moje misli in strla vero v bogove. Ta Vodnik človeških potov, ki mi je enkrat podal roko, me bo vodil varno in me bo vedno čuval. Sveta Devica, h kateri sem se zatekla, me bo držala v naročju in me bo varovala vsega hudega. Ne, ne morem drugače. Prejela sem sveti krst in vsa moja duša je izpremenjena. Kako težko mi de, ko moram vse skrivati v svojem srcu, in vse pred drugimi tajiti. Kolikokrat sem že segla na čelo, ko sem ustajala ali šla k počitku, da bi se zaznamovala z znamenjem sv. križa, a nisem si upala. Omahnila mi je roka, zaprla sem oči in bila s čelom ob tla pred bogovi . . . pred bogovi . . . brez duše in življenja.«

Cvetana prestrašeno pogleda v kot, kjer je bila mala skrinjica pritrjena nad mizo. Zazdi se ji, da se vrata odpirajo, da izstopajo . . . o groza! očetje, hišni bogovi — predniki! . . .

Roke pritisne na oči in glavo sklone, kakor jo je pripogibala pred bogovi, dokler še ni bila krščena. V glavi ji je vrelo. Nova vera, vera v križanega Odršenika se je borila s staro po očetih podedovano vero.

Cvetani se zdi, da se je silno pregrešila, da je zbudila jezo očetov, katerih telesa so že davno strohnela, in katerih glinaste podobe je oče položil v omarico med hišne bogove.

»Oh, pregrešila sem se zoper vas dragi očetje! — Ah, nisem se ne! Saj je oni mož v dolgi halji

z ljubeznivim obličjem, z očesom polnim ljubezni, dejal, da ne grešimo, ako prejemamo nove nauke, novo vero v edinega Boga in da nas stari očetje zato še v grobu blagoslavljajo. In ta sveti mož ni lagal. Toda te neštevilne misli, to hrepenenje srca! Zakaj se tako bojim, toliko strašim?« —

Veter zapiska, na strehi se oglasi kragulj.

»V burjah življenja, v bolestitih in nesrečah pribežite pod njeno pomoč! — tako je dejal oni mož, tako je pridigoval.«

Meluzina je vihrala po vrtu, veter se je uprl v staro, trohljivo okno, vrgel ga na tla in pihal v sobo.

»Usmiljeni Bog!«

V kotu se odpre omarica, kjer je oče hranil domače bogove in svoje pradede.

»Znamenje!«

Cvetana pade na tla in omedli v strahu. Da, to je znamenje, s katerim jo bogovi svare in opominjajo.

Iz omarice gledajo majhni kipi, delo okorne roke. Pogledujejo jo s topimi, steklenimi očmi in s spačenimi obrazi. Te podobe so predstavljale dolgo vrsto njenih pradedov. Nekatere so že začrnele, druge so bile bolj nove, tam v ozadju je pa ena že čisto razpadla in okrog in okrog so ležale nedotaknjene črepinje.

»Bogovi, dobrotniki, rešitelji!«

Cvetana govori te besed v nezavesti. Ko se pa zave, vidi, da je veter opustošil vso sobo, ogenj je razpihal po ognjišču, uprl se je v omarico in podobe bogov razmetal na vse strani. Mnoge so se razbile na koščke, druge so se privalile Cvetani prav pod noge. Samo dedova podoba je stala trdno na svojem mestu.

V teh trenutkih je prestala Cvetana grozne muke. Zdi se ji, da stoje okoli nje vsi njeni pradedje in kličejo Perunovo maščevanje nad nevredno in nehvaležno vnukinjo, ker jih je izdala in zapustila.

Cvetana kar lastnim očem ne more verjeti. Je-li mogoče, da je vse to resnica, kar se ji je v omotici le zdelo? Da, bila je bridka resnica. Okoli nje leže po tleh razbite podobe njenih pradedov. Kolikrat se jim je še nedavno klanjala, ko je vzhajalo zlato solnce in ko je zahajalo zvečer za gozdove! Kolikrat se jim je izročala v varstvo! Kolikrat je gledala, ko jim je oče Dub daroval! Pred vsako jedjo jim je dal najboljši grižljaj in ga potem na svetem ognjišču sežgal s smolo. Do teh bogov ji je vcepil oče ljubezen, spoštovanje, hvaležnost. Ukazoval ji je, da mora te kipe moliti, da mora pred njimi poklekovati, kakor je pred njimi poklekoval on sam, in njegov oče in njegov ded in njegov praded . . . Kolikrat je pred njimi vdarjal s čelom ob tla in se trkal na prsa in molil pobožne molitve. Koliko noči je čarovnik prečul pred njimi, kako se je vselej poslavljal od njih, ko je odhajal od doma, in kadar se je povrnil, se je zopet njim najpreje poklonil. Podobno je delal vsak tujec, ki je prišel v hišo in nedavno celo Cvetana sama.

In sedaj?

Sedaj leže ti čaščeni bogovi po tleh. Razbiti so in onečaščeni. Same črepinje! Proč je vsa čast, proč vse spoštovanje. In vsega tega je kriva nehvaležna izdajavka — Cvetana.

Dubova hči se zopet onesvesti, zopet si pokrije z rokami oči in zaječi s tako pretresljivim glasom, da bi omečila najbolj kamenito srce.

»Kaj sem storila? Zatajila sem vas, dragi bogovi, in sedaj ste vstali, da se maščujete. Da, vi

vstajate in prihajate kaznovat mojo nehvaležnost, mojo nevero, kakor tudi moje izdajstvo. Bogovi očetov, branitelji naše zemlje, naši rešitelji! Usmiljenje! Usmilite se me, čeprav sem vas izdala, če sem tudi od vas odpadla.«

Cvetana zaihti.

Še enkrat se upre veter v omaro, a ded je stal, kakor pribit in ni padel.

»Zopet se hočem povrniti k vam, zopet vam hočem podariti darov, samo ne kaznujte me.«

Cvetana nanagloma preneha. Roko položi na srce, kjer ji divja hud boj.

»Ne, ne, ne morem,« reče naposled odločno, »saj sem prisegla, da hočem verovati samo v enega Boga. Spoštujem vas, a verovati v vas ne morem. Vi ste narejeni iz gline, vi ste prazna senca, ne pa podoba pravega, vsemogočnega Boga. Spoštujem vas, očetje, povdarjam še enkrat, in nič več kot spoštujem. Moje oči so se odprle in moje srce je spoznalo ljubezen, ki nikdar ne ugasne in ki ne zna sovražiti, ampak gleda celo v največjih sovražnikih svoje brate.«

Toda kaj poreče oče? Ta misel se ji je vzbudila kar nanagloma. Oče? Ko bi vedel, da je Cvetana kristijana, o, kako bi preklinjal svojo hčer, od hiše bi zapodil dosedaj tako ljubljeno dete, ubil bi svojo ljubljenko. In vendar mora enkrat izvedeti za vse.

Očitajočo vest si izkuša pomiriti z izgovorom, da se omehča tudi oče, da sprejme tudi on krst, ko čuje enkrat onega svetega moža govoriti o ljubezni, ko se tudi njegovega srca dotakne žarek prave vere.

Ali kaj poreče razbitim bogovom, zasramovanim dedom? Ali ne bode imel te naravne nesreče za slabo znamenje razjarjenih nebes, kakor ga je

imela še pred malo trenutki Cvetana sama? Ali ne bo iskal vzroka, zakaj se bogovi jeze, in ko ga izve, tedaj bo Cvetana morala zatajiti to, kar razburja njeno srce, kar je pognalo v njem že precej močne korenine?

Bala se je dotakniti razbitih kosov in zato je obsedela na klopi in gledala v kot. Ogenj na ognjišču je ugasnil, a Cvetana se ne zmeni zanj, veter je zopet pilhal, a ona se ga več ne boji.

V očeh se ji zasveti, kakor bi jo prešinila srečna misel. Hitro seže v nedrije in izvleče malo v les izrezano podobico. Pritisne jo na ustnice in zdi se ji, da se je odvalil velik kamen od njenega srca.

»Ti, sveta Devica, vlivaš zdravilo v moje bolno srce. Ti si mogočnejša, kot vsi ti-le bogovi. Vsaj si ti Mati onega, ki so mu nebesa prestol, zemlja podnožje, vse obzorje prebivališče, zvezde oči, solnce srce, ljubezen duša. Ti si mnogo pretrpela, ti si veliko izkusila, zato lahko celiš skeleče rane svoje nevredne hčere.«

Iznova pritisne podobo na ustnice. Podobo je naredila preprosta roka, pa je vendar dajala deklici več poguma, kakor brezbožnemu neverniku še tako umetno izdelana podoba. Sedaj se ne boji ničesar več.

Pomaknila se je bližje k ognjišču. Njene oči so postajale težke: poloteval se je je spanec. Hotela je pustiti vse tako, kakor je veter razmetal, da bi ne zbudila suma. Spoštovala je v resnici te podobe, pa le kot dragocen spomin. Nikdar več bi ne mogla proti njim povzdigovati svojih oči, nikdar več bi ne mogla pred njimi sklepati rok in jih moliti — bogove brez vsake moči. Slabotni veter jih je popolnoma

razdejal. Koliko večjo tolažbo daje vera v Boga, stvarnika nebes in zemlje.

Cvetana se zamisli in zaspi. Angeli so jo varovali. V roki drži podobo Marije Device in ustnice se pregibljejo, kakor bi šepetale gorečo molitev.

Med tem je pa čarovnik Dub razsipal moko, da potolaži Meluzino in pod staro lipo je daroval bogovom, da jih pomiri. Tako je hodil Dub večkrat po celo noč, in ko se je zjutraj vračal k ljubljeni hčerki, ji je prinašal kako vjeto zver in gozdnih sadežev.

Noč se je umaknila dnevu in na vzhodu je že kraljevala jutranja zarja.

Z jutranjim svitom se je Dub vrnil domov. Bil je vesel, malo da ni začel prepevati. Z dreves so padale nanj deževne kaplje, a on se jim je smejal; noga mu je večkrat podrsnila po vlažnih tleh, a on se je zopet zravnal pokoncu in stopal kakor mladenič. Saj je potolažil bogove in ti so mu poslali znamenje, da so zadovoljni.

Mislil je, kako vesela bo Cvetana, ko se zopet k nji povrne, kako se ji razjasni obličje kakor nebesni obok po burni noči. Dub je mislil na svoje ljubljeno dete. Zgodaj je postala Cvetana sirota, izgubila je ljubljeno mater. Sedaj prebiva pri njem v gozdni koči. Veselja nima nobenega, ker živi vedno le sama ali pa v družbi njega, čmernega starca. Do vasi je daleč in sem v te kraje pride le malokdaj kako človeško bitje. Cvetana je rastle tu v prosti naravi kakor cvetka sredi cvetočega vrta. Saj je pa tu okoli res vse tako lepo, tako krásno. Danes je pa še vse lepše, ker je ponoči prišel blagodejen dež. Drevesa razširjajo prijeten vonj, na rastlinah se blesketajo biserne kapljice, in vsaka cvetica se vidno veseli krasnega dne.

Pod košatimi drevesi stoji nizka kočica. Majhna je sicer in skoro napol podrta, zato pa stoji na tem lepšem kraju. Mala okenca ovija venec zelenega bršljana. Streha je pokrita z belim mahom. Pred hišico stoji lipa in pod lipo klop.

Cvetana se je čutila domačo le v tem kraju, zato ni hrepenela po svetu.

Bila je zadovoljna v tem zatišju, pri viru nepokvarjenih naravnih krasot! Bila je kakor srna, ki je zrasla v gozdu, kakor vijolica, ki se razcvita v zatišju.

Ni se imenovala zastonj Cvetana — cvetica.

Dub se ustavi pred kočjo. Zadovoljno ogleduje svoj rojstni dom. Akoravno je vsako malenkost že videl stokrat, vendar se mu zdi, kakor bi se bilo danes vse nanovo razcvetelo, nanovo ozelenelo.

Vse se mu je dopadlo, vse ga je veselilo. Le to se mu čudno zdi, da je krog hiše vse mirno, da mu ne hiti naproti njegova ljubljenska. To nekaj pomeni.

Cvetana je vendar vstajala zgodaj, saj je tako rada občudovala krasno naravo.

Stopi hitreje in pogleda skozi okno. Malo da ni padel, tako se je ustrašil. Obraz mu prebledi, noge se mu tresejo, z rokama se oprime za steno, da ne omahne. Lastnim očem ne more verjeti in vendar je videl bistro kakor sokol. Zopet in zopet si napolnja oči, da bi bolje videl, a še ni verjel, ni hotel verjeti. To ni mogoče, tega bi ne bil nihče zmožen.

Na tleh leže razdrobljeni bogovi, omara je odprta, vse je razmetano, razbito, onečaščeno.

»O večni bogovi! To naj bi se bilo zgodilo v moji hiši?«

Prvi hip se niti ne spomni Cvetane, tako je bil presenečen, potem pa mu šine v glavo grozna misel:

kaj dela hči, moje milo dete? Morda je ona zlobna roka, ki se ni bala narediti tega zločinstva, umorila tudi Cvetano!

»Dete, drago dete!« zakriči in skoči v sobo. Cvetana mu prihiti v naročje. Dub jo objame, položi jo na svoje srce in jo boža z roko, da se prepriča, da je ni nikdo ranil, da je vsaj ta njegov zaklad še čist.

»Kaj se je zgodilo, draga Cvetana, kdo je to učinil?«

Hčerka molči.

»Kdo je tako onečastil naše bogove?«

»Tvoje bogove je prevrnil —«

»Naše bogove —« popravlja Dub.

»Oče, ko sem te čakala in sedela tu pri ognjišču, je zunaj vihrala burja. Naenkrat pa zapiha veter —«

»Hočeš reči Meluzina —«

»Razbije okno, zasuče se po hiši, odpre omaro in prevrne vse kipe, pomeče jih na tla in vse razunene razbije na koščke —«

Dub se bije po čelu z obema rokama.

»Komaj sem vas pomiril pri sveti lipi, komaj sem potolažil vašo jezo, je že novo slabo znamenje tu!«

Dub se stresne. Neka posebna misel se mu je porodila. Ostro pogleda hčerko in mrak mu leže na čelo. Zopet sklone glavo. Ni mogoče, saj je Cvetana njegovo dete, njegova kri. Ali vendar?

Zopet ostro premeri Cvetano, kakor bi iskal v njenem obličju sumljivih znamenj.

»Cvetana!« zakliče z ostrim glasom. »Cvetana!«

»Kaj hočeš, oče?«

»Ne, ni mogoče. Nedolžna, čista si. Bila je to misel, ki mi jo je vdahnil sam hudoben duh. Dobro, da je samo šinila skozi glavo, da je zopet izginila.«

Zakaj je neki čarovnika zadela tako velika nesreča? Od mladosti je služil bogovom, prinašal jim je darov in jih imel v največji časti. Vsak dan se jim je priporočal. Bili so mu najdražje imetje, najdražji spomin, in sedaj so uničeni in razbiti na kosce.

Dub zaplaka.

Cvetana priskoči k očetu, objame ga z belimi rokami in ga poljubi na čelo.

»Oče, bogovi se ne jeze, to je bil le slučaj —«

Čarovnik se obrne proti deklici.

»Bila sem nepazljiva —«

»Ljubljeno dete, vem, da me hočeš tolažiti. Hvala ti za sožalje. To ni bil slučaj, tudi ti nisi nič kriva, to je bila volja večnih bogov. Oni so razdraženi, nemirni. Ti ne veš, kaj nam grozi. Kako pa tudi! Vedno si doma ali v gozdu ali na polju, drugam pa ne prideš. Toda tam daleč od nas je drugače. Prišli so možje, ki oznanujejo novega troedinega Boga. In to delajo s tako zgovornim jezikom, s tako vnemo in prepričanjem, da razbijajo zaslepljeni ljudje bogove, da sekajo svete gaje in s pušicami streljajo posvečene kragulje. Kako bi se bogovi ne srdili, kako bi Meluzina ne vihrala in kako bi Perun ne pošiljal bliskov!«

Dub preneha za hip. Okrog ust se mu pojavijo bolestne poteze.

»Zakaj izlivajo bogovi ravno nad to hišo svoj srd, zakaj pošiljajo nesreče name, ki nisem ničesar kriv? Zvesteje služim bogovom, kakor drugi, svoje dete sem odgojil zanje, vsak dan jim darujem in vendar — vendar —«

Dub pobira razbite kosce uničenih bogov, vsakega spoštljivo poljubi in položi na mizo. Tudi najmanjšega praška ni pregledal in pozabil. Čudno!

Cvetana niti ne vzdigne roke, da bi pomagala očetu pri njegovem poslu. Dub je pripisoval to brezbržnost veliki razburjenosti.

Neprenehoma zdihuje užaljeni duhovnik in prosi bogove milosti. Obeta jim še večjih darov in še zvestejše se roti, da jim bo služil.

»In tudi najdražje, kar imam, o bogovi, vam hočem dati.«

Dub ni imenoval glasno, kaj obljubuje, kaj hoče darovati najdražjega, najmilejšega. Bal se je. Akoravno je bil prepričan o hčerini udanosti, mladost je mladost — mogla bi se premisliti.

»Samo ti, oče, si ostal! Z lašno roko sem te napravil, takoj ko smo te zasuli v grob. Bil si verni sluga bogov, zato sem te uvrstil med nje. Še sedaj hodiš krog naše hiše in vodiš vedno naše korake k dobremu. Hvala, neskončna hvala.«

Čarovnik pobere vse kosce in jih položi v omaro kakor najdražje svetinje. Cvetana sedi še vedno na prejšnjem mestu in opazuje s topimi očmi, kaj oče dela. Dub se silno čudi takemu obnašanju. Strah prevzame očeta, boji se, da bi mu drago dete ne zbolelo.

»Ali si bolna, Cvetana?«

»Nič mi ni, oče, čisto nič. Takoj grem na delo. Plavka me že kliče v hlevu in kokoši skačejo po veži. Solnce je že visoko.«

Imela sta pri hiši kravico in malo perutnine za domačo potrebo.

Cvetana poskoči kakor srnica in hipoma je bila skozi vrata na dvorišču.

Dub se zadovoljno nasmehlja. Potem pogleda na ostanke domačih bogov, sklone glavo in se globoko zamisli.

III.

»Mila mamica, strašne novice sem izvedela. Da se le more kaj takega zgoditi na naši zemlji.«

Tako je govorila Mirkova hči Elizabeta. Sedela je poleg matere v široki sobani, ki so jo ravno razsvetljevali poslednji žarki.

»Kaj pa, drago dete, kaj? Na kneževem prestolu? V našem gradu?«

Lizika zmaje z glavo, iz oči ji priplava solza in glas se ji trese, ko govori polglasno:

»Naš apostol, naš največji dobrotnik, naš krstitelj je ujet.«

»Metod?«

»Da, Metod, slovanski oznanovavec vere.«

Lizika je bila krasna v svoji bolesti. Svetli lasje so ji segali čez pas. Bila je kakor roža, ki se ravno razcvita.

In nasproti njej sedi plemenita mati s solznim očesom in z največjo boljo v srcu kakor živa mučenica. Čelo ima že nagubano, njeni lasje so sivi in hrbet nekoliko sključen. Leta so pač leta in ne pomnožujejo mladostne lepote. Lizikina mati je bila častitljiva ženska in krog in krog spoštovana graščakinja.

In kakršna mati, taka hči; samo da se je kazala na hčerki materina plemenitost v večji svežosti.

»Ubogi škof! Iz čiste ljubezni do neznanega naroda je zapustil svojo domovino, Solun, in se odpravil oznanovat sveto vero v severne pokrajine. Koliko zemlje sta prehodila oba brata, koliko tisoč ljudem sta prinesla vir tolažbe, koliko poganov sta krstila! O kako krasno, kako goreče sta govorila. Uboga dobrotnika!«

Grajščakinja vstane za hip.

»Kdo bi se jima mogel upreti, kdo bi jih ne poslušal in se ne dal krstiti? Ko sve bile skupaj na Velegradu in sve slišale samo eno njegovo pridigo, se mi je zdelo, da je nebeški žarek prešinil moje srce. Valdemara nisem niti vprašala, takoj sem prejela sveti krst s teboj. Tudi druga imena sva dobili po svetnikih, ki so svoje življenje posvetili Bogu. Bilo je to na dan sv. Lucije in zato sem si njo izvolila za patrono. Tebi sem pa izbrala sveto Elizabeto, da bi posnemala čednosti te svete žene.«

»Je-li moja patrona tista Elizabeta, ki je bila prijateljica Marijina in je živela v judovskih gorah?«

»Da, ta je. Gotovo se še spominjaš vsake besede iz ust tega sedaj tako izkušaneža moža, rekla bi svetnika.«

»Ne motiš se, mati.«

»Kaj je že moral izkusiti! Na daljno pot se je moral podati, ker so ga tožili, da ne uči pravega nauka, ker ga je oznanoval v našem slovanskem jeziku, ker je preložil na naš jezik sveto pismo in s tem našprotoval »zagovornikom treh jezikov«, kakor bi si bil Gospod odbral samo te jezike: hebrejskega, grškega in latinskega. Po štiriletnem bivanju in plodonosnem delovanju je moral z bratom v Rim, da bi se opravičil. Bila sem takrat zraven, ko sta se poslavljal in do smrti ne pozabim ljubeznivih besed in plemenitih svetov, ki sta jih dajala sveta moža. Kdor jih je slišal, vsak je plakal. Metod je obljuboval, da se vrne, da ne zapusti svojih vernih, da sprejme iz papeževih rok višje posvečenje in potem pripelje seboj na Moravsko dovolj božjih služabnikov.«

Grajščakinja preneha, kakor bi v duhu premišljevala oni dan, ko sta se poslovila solunska brata od moravske dežele in šla na povelje papeža Nikolaja v Rim, da bi se zagovarjala, zakaj sta vpeljala slovanski jezik pri službi božji.

»Bil je to trenutek žalosti, ko sta nas zapuščala. Metod je bil kakor skala pripravljen na vse. Na mlajšem bratu Cirilu sem pa zapazila, da ga teži notranji bol. Bil je bled in je le malo govoril. Z rosnim očesom je pogledoval na nas, kakor bi se hotel ločiti za vselej. Revež! Kako neki jima gre na jugu, tam v Rimu, kako sta se neki opravičila, sta li zdrava!«

»In s seboj sta nesla ostanke svetih mučencev?« vpraša Lizika samo, da bi nadaljevala mati njih zgodbo.

»Saj sem ti že večkrat pravila. Toda nič ne škoduje, če ti še enkrat pripovedujem dogodke.

»Kako je bilo vse pusto, ko ni bilo več svetih bratov pri nas. Saj sta bila res sveta moža! Hodila sta od vasi do vasi in pridigovala in opominjala. Nikdo ni ostal mrzel, vsakemu je prodril njih govor do srca. A kaj je šele bilo, ko šta razvila pergamenovi zavitek in čitala iz starega in novega zakona! To je premagalo vsakega, da se je radoval z Jezuščkom v Nazaretu, da je plakal z Odrešnikom na Kalvariji. In vsi so imeli samo eno željo: »Krstite nas, sveti možje!« In krščevala sta pri vsakem potoku, pri vsakem studencu.«

»Tudi pri nas v Cirilovem potoku?«

»Da, drago dete,« nadaljuje grajščakinja. »Tam v tej dolini pri gozdu, kjer je vse tako krasno, tako ljubeznivo, tam, kjer so stali preje kipi naših bogov, tam pod stoletnimi lipami, kjer izvira studenec z

bistro, kristalno vodo, tam smo sedeli na mehkem mahu in Metod nam je govoril in Ciril je bral sveto pismo. To so bile blažene ure! Škoda, da jih je bilo tako malo, da se je preselil mir iz Moravskega, da so neugodne razmere pregnale našega propovednika v tujino! Kaj si že rekla, Lizika, da se je zgodilo z našimi apostoli?“

»Vrnil se je menda Božidar in pripovedoval, da je Metod vjet, da je v ječi in —«

»Le povej, na vse sem pripravljena v tej kruti dobi.«

»In da Metoda v ječi mučijo in trpinčijo.«

»Morda tako kakor prve kristjane. In zakaj, draga moja, zakaj?«

„Zato, ker je Slovan, ker daruje božjo službo v slovanskem jeziku, ker nas ljubi kot svoje brate.«

»Zato? Ali je greh, če kdo ljubi slovanski rod?«

»Nemci so ujeli Metoda, ko se je vračal iz Rima. Toliko sem slišala.«

»In Ciril? Zakaj govoriš samo o enem apostolu?« vpraša nenadoma Lucija.

»O Cirilu nisem slišala niti besede. Nisem hotela popraševati. Vse, kar vem, je pravil Božidar. Nisem pa hotela z njim več govoriti, ker ste mi vi to tako ostro prepovedali.«

»Da, prepovedala sem ti to. Saj je storil obljubo — «

»Toda je ni izpolnil —«

Lizike skoro ni bilo slišati, tako globoko je sklonila glavo.

»Ali ni posvečen? Saj je bil vedno pri Cirilu, k njemu je v šolo hodil, od njega se učil in popotoval z apostoloma do Rima, da bi prejel mašniško posvečenje naravnost od papeža Nikolaja samega.«

»Vrnil se je, kakor je odšel. Le da je postal bolj možat in si je pridobil raznih znanosti. Vse naše služabništvo je bilo krog njega, ko je pripovedoval o Italiji, Rimu, o Alpah, in vsi so ga strme poslušali.«

»In kaj dela na Moravskem brez apostolov?«

»Ko so Metoda ujeli in ga odpeljali v ječo, je on ušel, ko je videl, da bi bil vsak odpor brezuspešen. Sedaj hodi od gradu do gradu, od mesta do mesta, od vasi do vasi in povsod pripoveduje, kaj se je zgodilo z Metodom, ljubljencem Moravcev, z našim apostolom. Na Velegradu je imel bajè še celó pridigo kakor bi bil posvečen duhovnik. Vse se je solzilo od starčka do mladeniča, ko je opisaval Metodovo dobrotljivost, ljubeznivost in sedanje — muke!«

Graščakinja skoro zakriči od bolesti.

V sobani se je stemnilo. Le z ognjišča se je za-
bliskal žarek v motnej luči. Pozabili sta priložiti drv,
tako sta bili ganjeni nad Metodovo usodo.

»In toliko dela ju še čaka na Moravskem! Koliko je še poganov v deželi in v sosedstvu še vse časti malike. Niti majhen žarek prave vere še ni prisijal med nje. Ravno v tej velevažni dobi! Metod se je veselil, da se v kratkem povrne, da pripelje s seboj mladih sodelavcev in da potem prehodijo našo deželo od severa do juga, od solnčnega vzhoda do zahoda. Da, še dalje so segali njegovi načrti. Metod se je često oziral na zahod k sosednji zemlji, ki jo le nizko pogorje loči od naše domovine in pravil, da pojde potem, ko bode vsa Morava sprejela Odrešnikovo vero, še naprej — v češko deželo.«

»Do Božidarove domovine« — doda Lizika.

„Da, tje, do naše prijateljske zemlje, k našim bratom. Enega jezika smo, enega rodu, naj nas združuje z brati Čehi še ena in ista vera!«

»Kako daljnosežni so bili Metodovi načrti! A kakor se vsakemu velikemu delu stavljajo ovire, tako se stavljajo tudi velikemu apostolu Metodu. Hotel je biti drugi Pavel, hotel je iti po vsej zemlji, toda zastavili so mu pot, sedaj nastopi zanj — mučeništvo!

»Da, mučeništvo! Kakor bi samo v zemlji, kjer je prelita mučeniška kri, mogla vzkleti Odrešenikova beseda!«

Na ognjišču je ugasnila poslednja iskra. Jasna luna je prisijala skozi okna. Na spanje ni nihče mislil. Mater je zanimalo nepričakovano poročilo o Metodu, hčerko pa prihod mladega Božidara. Služil je nekdanj na njih gradu. S Češkega je prišel na Moravsko, da niti sam ni vedel kako. Oglasil se je na gradu, vseč je bil staremu grajščaku in od te dobe ostal na gradu.

Iz rok Metodovih je prejel sveti krst.

Dokler je bil na gradu, sta bila z Liziko kakor dvojčka. Skupaj sta se igrala in letala po gozdih kakor srne, uživala sta brezskrbno mladost v polni meri. Bila sta še otroka. A nagloma se je izpremenilo v gradu. Kamor sta prišla Ciril in Metod, kjer sta ostala in oznanovala vero, povsod so sekali posvečene gaje, kipe bogov so prelivali v podobe svetnikov in svetnic ter streljali s puščicami svete ptiče.

Tako se je zgodilo tudi v Borotinu.

Vsa hiša se je dala krstiti.

Z Metodom je odpotoval iz gradu tudi plemič Božidar. S čudovito, neizmerno ljubeznijo se je oklenil svojega krstitelja. Mirko mu je dal svoj blagoslov na daljno pot in graščakinja je že v duhu videla v svojem varovancu prihodnjega Metodo-

vega pomočnika. Naučil se je že pisati in sv. pismo je bral, kakor Ciril sam. Mirko je pa dvomil. Zdelo se mu je, da je Božidar preživahne narave, da bi odložil meč, oblekel črno haljo in vzel v roke križ — znak odrešenja; toda mislil si je, da bi Metodu, ki je storil že druge čudeže, tudi to ne bilo popolnoma nemogoče.

Samo enemu bitju so se zasolzile oči, ko je odhajal Božidar iz gradu. Lizika je stala na balkonu in plemiču v slovo podala krasen šopek cvetlic. Česar preje niti slutila ni, to je spoznala sedaj — seveda prepozno — namreč, da ljubi Božidara iz vsega svojega srca. Sama ni mislila, da je tako; še le odhod ljubljenega mladeniča ji je to razodel. Najrajši bi bila govorila o Božidaru; vse njene misli in govorjenje se je vrtelo krog njega! Starši so dobro opazili srčni preobrat edine hčerke in kakor so prej radi imeli Božidara, tako so se sedaj kesali, da so ga kedaj sprejeli pod svojo streho. Saj nihče ne ve, odkod je, in iz kakšne rodbine! Zato so radi videli, da je odšel z Metodom in da bi se nikoli več ne povrnil na Borotin.

Mirko bi lahko dobil svoji hčeri ženina iz najboljših rodovin, samo če bi ga hotel.

In sedaj se je vrnil nanagloma. Ni postal duhovnik in tudi pri Metodu ni več; ušel je, ko so Metoda zaprli Nemci.

Lizika ni pozabila plemiča. Sedaj pa je mislila še večkrat nanj, ko je bil na gradu. Mnogo je govoril s služabništvom, potem pa je izginil kot pomladansko solnce. Z Liziko je izpregovoril le malo besedi. Pravil je, da se mu silno mudi, da mu je vsaka minuta dražja kot čisto zlato.

Morebiti je kaj izvedel, da Mirko poizveduje po njegovi temni preteklosti, ali je pa morda še celo spoznal, da ljubi Liziko? Ni mogoče. Toliko se je zatajeval in skrival in Lizika sama gotovo tudi ni izdala svojih srčnih čustev.

Toliko je gotovo, da se graščakinji ni niti predstavil; Mirka ni bilo doma. Božidar je hitel na sosedni grad, kakor bi bil že posvečen duhovnik in kakor bi hotel novokrščence utrjevati v veri. Toda tedaj ni imel duhovske obleke, širok meč mu je visel ob pasu in tul je imel napolnjen s puščicami. Bil je napravljen bolj za posvetnega junaka, kakor pa za Kristusovega vojščaka.

Graščakinja je zvedela samo žalostno novico, da je Metod v ječi. Ni imela niti časa premišljovati o selu, ki je to poročilo prinesel, niti ni Liziki omenila, da naj se ne peča z Božidarom ter da naj ožjega prijateljstva z njim ne sklepa, kajti on se ne more meriti ž njo, ker ni sin slavnega rodu, niti nima imenitnih prednikov.

»Ko bi bil vendar mir v deželi!« vzdihnila je Lizika.

»To je želja nas vseh. A zakaj si si ravno sedaj domislila žalostnih razmer v naši domovini?«

»Kar prišlo mi je na misel, da bi se združili v en tabor vsi Slovani, ki sta jih izpreobrnila Metod in Ciril, da bi zbrali številno vojsko in šli na pomoč zatiranemu dobrotniku. To pač zasluži po vsej pravici, že zato, ker je nas tako ljubil, ker je nam storil toliko dobrega in se je toliko za nas žrtvoval.«

»Lizika, to misel ti je navdihnil sam Bog. To bi bila naša sveta dolžnost, da se zavzamemo za preganjanega apostola, da mu povrnemo dobro z dobrim. Toda žalibog, preslabi smo, v naši domači

deželi divjajo boji in pretresajo njeno srce . . . siromak pa trpi v ujetništvu.«

Na dvorišču zarezgetajo konji. Baklje zažare, da je bil ves grad kakor v ognju. Nekoliko jezdecev je v pazni uri prijahalo na Borotin in konjska kopita so odmevala po trdih tleh.

V sobi utihnjeta mati in hčerka. Obe poslušata. V trenutku se oglasi na dvoru jasen, doneč glas. Obema zažari veselje na obrazu, kajti spoznali sta došlega očeta.

»Oče!«

Že se odpro vrata in obe hitita očetu naproti.

»V temi, pri luni?«

Grajski gospodar je bil visoke rasti, trdi koraki so naznanjali njegovo mogočno postavo. Težak meč mu je segal do tal. Odložil je vrhnji plašč in popihal v ogenj na ognjišču.

»Svoje drage hočem videti« pravi in se nasmehlja. Ogenj zaprasketa, hipoma se razlije svetloba po sobani in razsvetli obraze male obitelji. Vsem zasije radost na obrazih, ker se po daljši dobi zopet vidijo.

»Kaj je novega na dvoru, Mirko?« vpraša grajščakinja in stiska moževo desnico.

Mirko postane resen. Obrvi se mu naježe in glava se mu skloni.

»Vem, da ne prinašaš mnogo veselega.«

»Ne, res ne. A poleg žalostnih novic z dvora prinašam še žalostnejše iz tujine.«

Mirku kar ni šla beseda iz ust. Žalostno poročilo mu je nekako stiskalo grlo.

»Davno že niste slišali o svetih možeh, o označevavcih svete vere.«

»Tudi mi smo dobili neko poročilo.«

»Tedaj že veste?«

»Metoda so ujeli nemški škofje.«

»In Ciril je umrl v Rimu v olimpskem samostanu.«

»Ciril umrl? Oni, ki nas je učil, ki je nam prebiral sveto pismo in ga prestavil na slovanski jezik?«

»Ki je podučeval Božidara?«

»Da. Ciril ni dočakal sedanjih žalostnih časov, ni dočakal krivice, ki jo trpi njegov brat Metod. Zaspal je v Gospodu.«

»Revež!«

»Presrečni!«

»Naj počiva v miru in večna luč naj mu sveti! Bil je mož blage duše, pobožen, ljubeznivega srca, pravi svetnik, podoben tem, o katerih je pripovedoval, da so dali življenje za Boga.«

»Tak učenjak!« pripoveduje Mirko, kar je vedel o mrtvem apostolu. »Enkrat se mu je baje sanjalo, da so prišle k njemu vse glavne čednosti v podobi mladih devic in mu ponudile svojo službo. Ciril, takrat še Konstantin imenovan, si izbere modrost, in v resnici je presegal vse svoje součence v modrosti. Majhna lovska nezgoda ga je privedla na pravo pot. Najrajši se je pečal s spisi sv. Gregorija. V štirinajstem letu je izgubil očeta. Vsled njegove modrosti so ga poklicali na carigrajski dvor, kjer se je skupno z Mihaelom učil vseh vednosti. Odlikoval se je v govorništvu, računstvu, zvezdoslovju, godbi in v vseh modroslovnih vedah. Zato so ga imenovali na dvoru kratko modrijana. Postal je patrijarhov knjižničar pri cerkvi sv. Zofije v Carigradu. Toda Konstantin si je izbral rajši tiho samostansko celico, nastopil puščavniško življenje in šel na goro Olimp v Tesaliji. Iz olimpskega samostana se je podal k

Kozarom ob Črnem morju. Tem je oznanoval novi nauk in bil tako srečen, da je našel ostanke sv. Klementa. Tudi kozarskega vojvodo je pregovoril, da je prizanesel mestu Kerzonu. Ko je že veliko storil za odrešenje poganov, vrnil se je v Carigrad in leta 863. je prišel na željo Rastislava z bratom na Moravsko. Ostalo veste sami dobro.«

»Bili smo priče njegovega delovanja, poslušali smo njegove besede.«

»Kako smo se veselili, ko smo slišali v materinščini besede svetega pisma: V začetku je bila Beseda Takrat je bilo pri nas prijetno. In sedaj? Poročilo za poročilom prihaja in vsako je bolj žalostno.«

»Ciril je mrtev, Metod je v ječi. Tako plačuje svet svoje dobrotnike! Tako plačilo prejemajo slovanski apostoli!« vzdihuje graščakinja.

Ogenj na ognjišču je dogoreval. Iskra za iskro je ugašala in mesec je zahajal za oblake. Bilo je že pozno v noč, a vendar tolažljivi spanec ni hotel priti. Preveč so bili vznemirjeni nad žalostno, nepričakovano vestjo.

»Mislimo na počitek,« opomni Mirko ženo in hčer, kajti bil je utrujen od dolgega pota.

«Ciril je umrl, Metod v ječi!«

»Potolaži se, Lucija; še biva nad nami pravični Bog, ki ne zapusti svojih vernih in tudi Metoda reši iz neprijateljskih rok.«

»In Ciril —?«

»Za tega pa molimo, da bi prejel po težavnem delu miren počitek.«

IV.

Po vsem Moravskem se je bliskoma razširila žalostna vest, da je Ciril umrl in da je Metod v ječi.

Vsak, kdor je slišal te besede, je uklonil globoko svojo glavo in težek vzdih se mu je izvil iz prsi. Niti enega vernega kristjana ni bilo, ki bi ga to ne bilo užalostilo — — —

Poročilo se je širilo od mesta do mesta, od vasi do vasi, od samote do samote in povsod imelo isti učinek: vse je bilo žalostno.

»Reveža! Eden je šel v smrt, drugi v ječo.«

»Prav kakor kristjanje prvih časov —«.

»Ciril je v nebeškem kraljestvu, kjer je dosegel zasluženost čast in slavo. Toda Metod? Zaprt je v ječi!«

Kmetica se je skoro razjokala.

»Odkod to veš, dobri mož?«

»Bil sem z njima v Rimu, spremljal sem vsak njihov korak, nekolikrat sem ju srečno obvaroval, ko se je že stegala poganska roka po njima.«

Čili mladenič je v kratkem času sklical okoli sebe celo vas. In ljudje so hiteli od vseh strani k njemu, ki je bil baje poslan od Metoda samega. Verovali so njegovim besedam, kajti z obraza mu je sijala odkritosrčnost. Tudi so se ga še mnogi spominjali, ko je hodil v spremstvu apostola, le da je bil takrat slabši in bledega obraza.

»Pripoveduj nam, Metodov sel, pripoveduj!«

Mladi mož skoči s konja, priveže ga k lipi ter se nasloni nanj. V vasi ni ostala doma živa duša; celo matere z dojenčki v naročju so prišle.

„Poslušajte, dobri ljudje! Metod, vaš apostol, vas pozdravlja in opominja, da ne pozabite Nanj, čegar krst ste prejeli, kateremu ste obljubili zvestobo in ljubezen.«

»Nismo pozabili nanj in ne pozabimo ga do poslednje ure.«

»Najprej nam povej o Cirilovi smrti!«

In Božidar je pripovedoval, da je plakalo vse ljudstvo; tudi njemu so se orosile modre oči in konj je žalostno zarezgetal.

»Vas se je Ciril spominjal in za vas je molil, ko je ležal v samostanu na smrtni postelji in v duhu je vas blagoslavljal. Potem je poljubil vse okoli stoječe in rekel: »Hvala bodi Gospodu, ki nas ni izročil v oblast sovražnikom; vezi so raztrgane in mi smo rešeni.« — — Brata Metoda je pošiljal k vam na Moravsko rekoč: »Glej, brat moj, oba sva bila vprežena, oba sva vlekla eno brazdo. Vrni se na Moravsko, ne ostani v samostanu. Pojdi in vodi do nebeškega kraljestva naše brate Moravce. Zdi se mi, da vidim, kako se tvoje delo širi dalje proti kraju, kamor sem tudi jaz obračal svoje oči. Hodi proti solnčnemu zahodu, tam prebivajo tudi pogani, tam stanujejo tudi Slovani, ki te čakajo. Pojdi, pojdi, in ne obotavljaj se!«

Ljudstvo prične jokati in Božidaru se trese glas radi globokega ginjenja. Potem nadaljuje:

»Naš apostol je bil pokopan po kraljevo. Sam papež je ukazal, da naj se vsi Rimljani in Grki, ki so bili takrat zraven, udeleže pogreba s prižganimi svečami. Veličasten je bil njegov pogreb. Niti našega kneza ne pokopavamo s tako častjo.

Metod je hotel, da bi bil pokopan Ciril v samostanu, tako je menda želela njegova mati. Sedem dni so odlašali radi tega s pokopom. Ljudstvo je prosilo Metoda, naj jim ne odpelje trupla, in papež ga je hotel pokopati v svojem grobu v cerkvi sv. apostola Petra. Metod se je dal preprostiti in bratovo telo so položili k zadnjemu počitku v cerkvi sv. Klementa, svetnika, katerega kosti je sam prinesel iz

Kerzona v Rim. Ako pridete kedaj v sv. mesto Rim, ne pozabite groba onega, ki vas je učil spoznavati Boga, ki vam je preložil sveto pismo na materni jezik, ki vas je toliko ljubil. Leži na desni strani oltarja in nad grobom je njegova podoba in pod njo svetilka, ki gori noč in dan.«

»Kako moremo tja iti? Tako daleč in po tako nevarnih cestah!«

»Pride doba, prijatelji, da se bomo spominjali njegovega groba, da se ne bomo bali dolge in nevarne poti, da bomo pokleknili na mrzli kamen in prosili iskreno našega patrona, apostola in učitelja, da bi za nas Boga prosil, ker bomo njegove pomoči in priprošnje še zelo potrebovali. Še enkrat rečem, da obiščemo gomilo svojih največjih dobrotnikov, najzvestejših prijateljev.«

»Gotovo jih obiščemo in ta čas ni več daleč.«

»Ta čas je tu. Ali more biti na svetu hujše, kakor takrat, ko preganjajo tiste, ki so darovali svoje moči, svoje življenje, svoj trud v blagor ljudstva? Ali pride morda še hujša šiba na verne kristjane?«

Kmetje povešajo oči in sram jih je, da so pred kratkim govorili, kakor bi Cirilov grob ne bil vreden težav dolge poti v Rim.

»Toda kako sem pozabljiv! Čisto sem že pozabil našega mučenca —!«

»Metoda.«

»Da, Metoda. Neverjetno je, kako ljubeznivo so nas sprejeli v Rimu in s kako težkim srcem smo se ločili od večnega mesta. Kdaj ga zopet vidimo? Nikoli! Ko smo še objokavali smrt Cirilovo, pride poslanstvo panonskih Slovanov od kneza Koclja s prošnjo, naj jim pošlje sveti oče Metoda, da tudi tam utrdi krščansko vero, ki je rodila že dosedaj lepe sa-

dove. Doslej so namreč oznanovali svetu vero Nemci, ki so jih pošiljali nemški škofje, a njih delo ni imelo veliko uspeha, ker oznanovavci niso znali slovanskega jezika. Metod je bil takoj pripravljen nastopiti pot. Bil je že poprej posvečen v mašnika in tudi njegovi spremljevalci so vsi dosegli to čast. Hadrijan ga je določil za moravskega škofa. Načrt svetega očeta pa je bil ta: vsi slovanski narodi od severa do Donave, od Karpatov do daleč tja proti zapadu naj bi imeli enega skupnega nadškofa — Metoda.«

»Kako vreden, kako pobožen in mil duhovni pastir bi bil to!«

»A škof Metod je takoj hitel v Panonijo, ko je začul, da ga čaka tam novo delo. Hadrijan ga ni poslal samo Koclju, ampak vsemu slovanskemu ozemlju kot učitelja, poslanega od Boga in od svetega apostola Petra, ključarja nebeškega kraljestva. Prišli smo na Kocljev grad v Blatno, kjer so nas sprejeli z velikim spoštovanjem. Zopet smo hodili od mesta do mesta. Metod je pridigal in tisoči so prejeli sveti krst. Bila je to blagoslovljena pot, kakor na Moravskem. A naenkrat se vzdignejo njegovi sovražniki. Ker je govoril v slovanskem jeziku, je ljudstvo šlo za njim in dosegel je najboljše uspehe. Kocelj je izposloval Metodu tudi naslov panonskega škofa. To je bil začetek novega trpljenja zanj. Richbald je hitel v Solnograd tožit Metoda, da je odtujil Korotan (Koroško), da vrši božjo službo v slovanskem jeziku in da uči razkolni nauk.«

»Ravno zato se je šel zagovarjat iz Moravskega v Rim. Bila je to nastavljena past —.«

»Na oznanovavca naše vere.«

»Na našega za Bogom največjega dobrotnika.«

»Žal, da je zapustil Moravsko. Od te dobe je, kakor bi se bil izselil iz dežele mir in pokoj. Burja za burjo.«

»Nadaljuj, mladenič, nestrpno čakamo!«

Božidar zopet položi glavo na bujno grivo svojega vranca in pripoveduje:

»Skoro vse že veste. Škof Metod je šel zopet v Rim, jaz sem ga spremljal. Zopet so ga spoznali za nedolžnega in vrnil se je kot panonski škof. Pogumno je zopet oznanoval Krista v slovanskem jeziku in tudi božjo službo v njem opravljal. Pogani in kristjane, ki so jih nedavno spreobrnil nemški duhovniki, so šele sedaj spoznali globočino vere, moč in učinke svetega evangelija.«

»Kakor mi — Moravci —.«

»Ker niso škofovi neprijatelji ničesar opravili pri papežu, so se obrnili do Ludovika. Sklicali so zbor in Metoda pozvali predse. Ni moral iti, a je šel vendar. Svarili smo ga, a ni se dal pregovoriti; zanašal se je na dano besedo. Žal, da je verjel in upal...«

»In v čegavo pomoč in varstvo je zaupal toliko naš novi škof?«

»Ne povprašuj, dobri mož. Nisem rojen Moravec, doma sem s sosednega Češkega; vendar se štejemo k vam, ljubim vas kakor brate. Saj je naše bratstvo prirojeno in sedaj posvečeno z novo vero, saj smo sedaj v resnici bratje in sestre v Kristusu.«

Božidar sklone glavo.

»Ko si že začel, končaj. Negotovost je hujša, kot gorje samo. Vlega se na prsi kakor kamen.«

»Srce mi stiska, ako le pomislim na to. Ne morem. Za menoj pride drugi sel in ta vam razloži vse podrobno. Meni se trga srce kos za kosom —.«

Vaščanje ne odjenjajo.

»Na vse smo pripravljani.«

»Na vse?«

»Tudi na najhujše —.«

»Torej vedite,« pravi Božidar s tihim, žalostnim glasom, »vašega apostola, škofa in dobrotnika je izdal v tuje ujetništvo vaš knez —.«

»Svatopluk — — —.«

Grobna tišina nastane, niti dihati si nikdo ne upa na glas. Samo ta beseda jih je zadela kakor temnogrozeč oblak, kot dvorezni meč.

»Knez Svatopluk naj bi bil izdal onega, ki je tako ljubil Moravsko, ki je toliko storil za njo, ki bi bil daroval zanjo življenje?«

»O Bog, o Bog!«

Preje so plakali nad žalostnim sporočilom, sedaj jim lijo vroče solze iz očíj nad drugim enako žalostnim poročilom. Skoro ne morejo vsega verjeti — a vendar. Ta mladenič je bil dvakrat z njim v Rimu, v Panoniji je hodil z njim in je bil navzoč pri nesrečnem zboru, ki je obsodil Metoda.

»Da bi bil storil kaj takega knez, tega bi si pač nihče ne mislil.«

»O strašne razmere, nesrečne vojske! Še nas vse bodo uničili, ki so nam vzeli škofa. Mnogo dela ga je še čakalo, kdo ga bo nadomestil?«

»Nemški duhovniki. To je tudi edini namen, edina želja škofovih neprijateljev.«

»Nikoli, nikdar!«

»Boje se moravske škofije, ker vidijo, da bo njih gospodstvo potem omejeno, ko se Slovani združijo v trdno prijateljstvo. Zato so vjeli našega škofa. Svatopluk stoji na njih strani. Že vidim, kako bodo semkaj pošiljali nemške duhovnike, ki ne bodo razumeli

našega jezika, kakor so to delali v Panoniji. Naše knjige bodo raztrgali, ker naš jezik baje ni zmožen, izražati take veličastne resnice. Škoda, Ciril, da počivaš v grobu! Ti si dobro poznal bogastvo in lepoto našega jezika! Oni Nemci nam ne puste našega jezika v hvalo vsemogočnemu Bogu — — —«

»A ko bi poslali sem Nemca, katerega besede bi ne razumel, tedaj se grem rajše klanjat bogovom v gaj.«

»Ne preklinjaj, človek. Saj jih še ni tu in tudi naš škof še živi.«

»Živi, da, živi; a tako življenje je hujše ko smrt. V ujetništvu! Daleč od svojih dragih.«

»Največ ga vznemirja to, da nameravano delo še ni končano in njegov namen, izpreobrniti Slované v vseh krajih, še ni dovršen. Pristrižite orlu krila in uničili ste ga, zvežite gorečemu delavcu roki in umorili ste ga. Škof Metod trpi, ker ste zapuščeni, ker je še mnogo poganov v deželi, ker na daljnem zahodu še prav nič ne poznajo pravega Boga.«

»Kaj storiti?«

»Kako škofa osvoboditi?«

Teh vprašanj pa je Božidar ravno čakal. Pokoncu vzdigne glavo, oko se mu zaiskri in gube na čelu mu izginejo. Hipoma je bil ves drug.

»Dobro ste povedali. Osvoboditi moramo svojega škofa. To je naša sveta dolžnost.«

»Škofove sovražnike gremo prosit zanj.«

»Malo bi s tem dosegli. Preje se omeči skala.«

»Tedaj pojdemo prav do svetega mesta, na Cirilov grob, in tam poprosimo svetega očeta.«

»Tudi na ta način bi ne dosegli izdatne in zadostne pomoči. Škofovi sovražniki se ne boje niti papeža.«

»Tedaj Svatopluka.«

»Slab nasvet. Tisti, ki je škofa izdal, bi moral tudi skrbeti, da popravi svojo krivdo, toda Svatopluk tega ne bo storil. Dobro ga poznam. Preveč se boji Nemcev, ker je vsa njegova moč odvisna od njih.«

»Kaj torej?«

»Povem vam. Za vas sta darovala solunska brata življenje, iz daljne tujine sta prišla k nam in sta začela brez orožja boj s pogani. Spodobi se tedaj, da tudi vi nekaj storite za svojega škofa. V ujetništvu je in v tuji zemlji. Vi ne morete tja, vi ga ne morete osvoboditi s svojimi močmi, toda združite se, da, združite se, vi Moravci, in prisilite svojega kneza Svatopluka, da se odpove zvezi z Nemci, da vpliva nanje z vsemi silami, da vam morajo vrniti vašega škofa. Ako ne gre to na lep način, spustite se s knezom na čelu v krvavi boj za rešitev svojega dobrotnika. Ne nagovarjam vas k uporju proti knezu, pred očmi imam le blagor dežele in nesrečnega škofa in samostojnost Moravske in z njo vsega Slovanstva. Vaš škof zasluži, da ga osvobodite, da tvegate zanj svoje življenje — — —«

Med množico nastane šum, kakor kadar drvi vihar po gozdu. Kmetje zmajujejo in pritrjujejo z glavami in mnogi že mahajo z desnicami po zraku, kakor bi se pripravljali na boj.

»Tako bomo storili, kakor si nasvetoval.«

»Za vsako ceno moramo imeti škofa v domači zemlji.«

»Dolžni smo to storiti.«

»Vemo, da ljubiš našega škofa,« oglasi se sivolas starček, »toda v vsem ne soglašam s teboj. Zakaj takoj potegniti za meč, ko je naša domovina že tako

vsa razburkana po domačih borbah? Tudi Metoda bi to ne razveselilo. Poizkusimo izlepa! Svatopluk ima tudi srce in se bo gotovo oziral na prošnje svojih podanikov. Naj nam sam osvobodi škofa, in ko bi se to ne zgodilo, tedaj šele zagrabimo za ostre meče!»

Starčevemu predlogu pritrди nekoliko vaščanov.

»Ali se spominjate Cirila, ko nam je razlagal poslednjo sodbo? Na tak način je izpreobrnil kralja Borisa. Tudi do poslednjega dne mi na ta način ne osvobodimo Metoda.«

»A zakaj ne?«

»Prvi vzrok njegove ječe je Svatopluk, drugi pa njegovi sovražniki. Predno odpravite vse te ovire, zraste na Metodovem grobu že davno trava. Mi moramo oprostiti škofa s silo. Koliko časa bo še preteklo, predno se Svatopluk otrese nemškega vpliva!«

V množici nastane tihota. »Mladenič govori resnico, toda kako naj se vendar upremo knezu? Sicer je res pregnal Rastislava in škofa je izdal, ali vendar?«

»Moravska se vzdiguje. Hodim od vasi do vasi, povsod nagovarjam ljudstvo za obrambo ujetega apostola, povsod mi stiskajo roke, obljubujejo pomoči in samo vi bi ostali v ozadju? Ste li morda pozabili Metoda? Ali ga ne ljubite več?«

»Mi ga iskreno ljubimo.«

»In ničesar nočete zanj storiti?«

»Življenje damo zanj.«

»Torej se zvežite z onimi, ki povrnejo Moravski in obenem Češki škofa, vsem pa ljubljenca in dobrotnika. Mi sami hočemo oprostiti oznanovavca svete vere, posvečenega škofa.«

Ko so se dvignili za jezdecem v daljavi oblački prahu, ko je vsem izginil izpred oči, stali so še vsi

vaščani skupaj na vasi. Bili so zamišljeni, žalostni. Srce jim je stiskala bol in vest se je oglašala.

Tudi matere z dojenčki so še vedno stale pod stoletnimi lipami, ki so nekako skrivnostno šumele.

»Škofa moramo osvoboditi z lastnimi rokami. To je naša dolžnost, ker se je tako za nas trudil.«

»In naš knez ga je izdal!«

«Ravno tega moramo prositi, da nam pomore.»

Kmetje kimajo nezaupno z glavami. Njih preprosti razum ni mogel tega umeti. Vest jim pravi, da bi prav ravnali, ko bi zastavili vse svoje sile za škofa. To so vsi pripoznali. Toda kako? Sami ničesar ne morejo, sami so mnogo preslabi. In knez?

Ta je baje sam pehnil Metoda v sovražne roke.

Iskra, ki jo je vnel Božidar v srcih, se je vnela in gorela.

Polagoma se razidejo s povešenimi glavami vsak proti svojemu domu. Ustavljajo se še pred vrtovi in se še posvetujejo. Ko bi bil knez drugačen, ko bi ne bil toliko odvisen od Ludovika!

Božidar je jahal od vasi do vasi in povsod oznanjal vest: Ciril je umrl, Metod, škof moravski, je pa v ječi. Pomagajte mu, oprostite svojega dobrotnika!

Dobro moravsko ljudstvo je obljubovalo svojo pomoč. Le tega so se bali, da se knez ne bo dal omečiti in da ne bo ničesar storil za Metoda.

»In ko bi njegovo srce zakrknilo, omehčajte ga s svojimi solzami, utrdite njegovo moč z junaškimi pestmi, samo da bodete imeli med seboj svojega škofa, svojega apostola — — —«

V.

»Večni bogovi, jaz sem vedel, da je vaša moč nepremagljiva, da je vaše žezlo nezlomljivo, da so vsi napadi prazna pena, ki se zaletava ob morsko skalovje!«

Čarovnik Dub je prišel s Cvetano k svetemu gaju. Od sedaj jo je čuval kakor punčico svojega očesa; od onega časa, ko je nesrečni veter razmetal po tleh domače bogove, je bila Cvetana nekako tiha, zamišljena, kakor bi se bala lastnega očeta. Drugekrati se mu je laskala, vsako malenkost mu je zaupala; sedaj se ga pa ogiblje, na vprašanje mu ne odgovarja in z očmi blodi po gozdu, samo da bi se ji ne bilo treba srečati z njegovim pogledom — —

Tudi v gaj se je obotavljala iti. Sicer je bila to njena najljubša pot in največje veselje. Kakor srna je poskakovala pred očetom, trgala je cvetke in jih vezala v lične šopke, a danes se je izgovarjala; branila se je, slednjič pa se je vendar vdala, posebno na vročo prošnjo očetovo.

Odkod ta izpremema?

Ravno danes bi se smela radovati iz globočine svojega srca vsled vesti, ki ji jo povedal presrečni oče.

Čarovnik Dub se ni mogel premagati, da bi ne šel v gaj, da bi ne delil svoje radosti z bogovi pri posvečeni lipi, pri žuborečem potočku. Hotel je imeti priče pri svojem veselju. Hotel se je zahvaliti bogovom, da so posegli vmes s svojo roko in na mah uničili delo slovanskih apostolov.

»Ti se ne raduješ, hčerka moja? Ali si morda bolna?«

»Popolnoma sem zdrava, dragi oče, in tvoja radost je moja radost. Ne dvomi o moji ljubezni do tebe!«

„Nikoli, zlato dete, saj si moja Cvetana,“

Dub objame ljubljeno hčerko in jo pritisne na svoje srce. Nad njima kroži jata gavranov in kriči, da se je daleč razlegalo njih krakanje.

»Poznate me, svete ptice, svojega gospodarja. Tudi to nemo stvarstvo pozna čut hvaležnosti . . .«

»Tudi to nemo stvarstvo . . .« reče tiho Cvetana in skrije glavo na očetovih prsih.

»Mrtev — ujet?« zasmeje se starec z zoprnim glasom, da je odmevalo od dreves. »Vedel sem, da vaš Bog ne bo dolgo vladal. Mislila sta, da me premagata, da me uničita in vendar sem vaju premogel jaz. Ciril je govoril zelo lepo in glej, sedaj je onemel — —«

»Ali, oče, o mrtvih moramo govoriti samo dobro, in Ciril je bil v resnici božji.«

»Moj sovražnik je bil, in zato se lahko radujem nad njegovo smrtjo.«

»Tudi sovražnikom moramo odpuščati —«

Te besede je govorila polglasno, komaj jih je bilo slišati.

»Cvetana? Ali si se morda tudi ti navzela naukov onih rušiteljev starega miru, uničevavcev posvečenih gajev, neprijateljev naših bogov?«

Dub je obžaloval, da se je tako malo brigal za hčer, da jo je puščal v gozdni samoti in da je sam hodil na lov in utrjeval svoje verne v veri. Ta misel je švignila v staro glavo Dubovo in se ni dala odpoditi. Ne in ne, ni se je mogel ubraniti, Zato je vzela danes Cvetano s seboj.

»Ali ni bilo nikogar pri nas, ko sem jaz potoval po našem kraju in bogovom prinašal daritve?«

Dub je uprl pogled v Cvetano, da bi mu ne ušla niti najmanjša izprememba na njenem obrazu.

»Ali nisi z nikomur govorila?«

Cvetana zatrepeta kot veja ob viharju.

»Samo enkrat je obstal pri naši bajtici jezdec.«

»Jezdec? Star ali mlad? Naše vere ali odpadnik?«

»Bil je komaj dorasel mladenič —«

»Vprašam, ali veren sin večnih bogov?«

»Ne, kristjan —«

Cvetana ni mogla lagati.

»Kristjan?«

Starec se še obrne proti dekletu, obrvi se mu naježe in oči mu zažare kot dva oglja.

»Kristjan? Tedaj odpadnik? Izdajavec?«

»Samo kozarec vode me je prosil.«

»In ti si mu jo dala?«

»Ker je bil truden. Jezdi od vasi do vasi, od mesta do mesta.«

Dub odskoči kakor ranjena zver.

»Ti si govorila s tem mladeničem, ki potuje od hiše do hiše po naši moravski deželi in oznanja, da je Metod v ječi in navdušuje ljudi, da bi se oborožili in škofa oprostili? In ti ga nisi zapodila . . .?«

»Oče!«

»Kaj pomeni to? Morda ti je mladeničeva podoba ostala v srcu? To bi ne bilo ravno prehudo, ker znam v tej reči izborno pomagati. Morda si poslušala njegove besede?«

Cvetana je bojevala hud boj v srcu. Kako naj odgovori, da se ne bo zlagala in se bo vendar izognila očetovemu vprašanju.

»Njegovih besedi nisem poslušala in moje srce se tudi ni vnelo za njegove besede.«

Saj je že davno verovala Metodu samemu in njeno srce se ni vnelo za mladeničeve besede, ampak za njega samega.

»Vem, vem, da si moje ljubljeno dete.«

Cvetani je srce močno trepetalo, glas se ji je tresel in v glavi je imela samo to misel: »Ko bi mogla tudi očeta pridobiti za vero v Odrešenika, križanega na Golgati.«

»Pojdi, pojdi se poklonit bogovom. Nesem jim dar in hočem z njimi govoriti. Veter mi je razbil domače bogove, ostale so mi samo te podobe večnih bogov. Pojdi, tako krasno je tamkaj —«

Cvetani se je krčilo srce. Kesala se je, da ni povedala očetu resnice. Kot kristjana se ne sme klanjati bogovom, ne sme se pred njimi trkati na prsi in jim govoriti sladke besede.

»Podvizaj se, dete. Srce se mi širi radosti. Naši protivniki so mrtvi. Ciril počiva globoko v grobu in Metoda se ni treba več bati. Dobro je shranjen v sovražnikovih rokah. Samo ta mladenič, ta Božidar! Pojdi in moliva, da ga uniči Perun s svojo strelo, da ga umori Meluzina s svojim strupenim pišem in da ga Veles odpelje v kraj, od koder ni rešitve.«

Dub je bolj vlekel, kot peljal ubogo Cvetano k posvečenemu drevesu. Priroda je bila v najkrasnejšem razvoju, vse je cvetelo in razprostiralo najlepši vonj. Valčki v potoku so šepetali, listi na lipi so šumeli in nad gozdom je krožila jata kričečih ptic.

Kako se je Cvetana drugekrat veselila izprehoda po gozdu, kako ji je srce poskakovalo, ako je mogla biti navzoča pri očetovih daritvah! In danes?

— Dvojni kamen ji teži srce. Ponižuje naj se pred temi, katere je zavrгла, ko je prejela krst in naj onega preklinja, katerega je polna njena duša, da niti spati več ne more in da ji pada delo iz rok, ko se spomni nanj!

Bil je takrat žalosten, vendar vesel trenutek. Slišala je o nesreči slovanskih učiteljev, a njeno srce je občutilo posebno veselje, da se je stresla, kakor bi prišla ponjo Morana in da je morala povesiti oči pred pogledom mladeničevim. Kakor bi se to godilo sedaj, tako živo se ga še vedno spominja. Kako krasne so njegove modre oči, njegova bledordeča lica, njegovo vzbočeno čelo in njegovi črni lasje, in njegov glas, kako doni, kakor slavčevo petje v gozdu. Sedel je na konju in tul mu je visel na hrbtu. Tako mlad in tako korenjaški mladenič!

«Deklica, ali mi daš malo vode?»

Kako bi mogla Cvetana odreči prosivcu! Ni ga vprašala, kdo je in kake vere, hitro je skočila k studentu in zajela iz vira. Kako se je zahvalil in kako jo je gledal! Ta pogled je šel deklici prav do dna srca in ostal tam za vedno.

In sedaj naj ga proklinja, ker zbira ljudstvo na pomoč zaprtemu Metodu? Ne, nikdar!

»Pojdi, drago dete; morda te je omamil jutranji vzduh, ali si se morda zagledala v kako cvetko. To vse preide; glej, zdi se mi, da bogovi kimajo. Ne vidiš?»

Cvetana res ni videla ničesar, ker je gledala na tla in mislila na Božidara. Izginil je, kakor lep sen.

»Ptiči plovejo nad lipo. To je dobro znamenje. Solnce vzhaja jasnočisto. Kako bi ne! Bogovi so

zmagali. Slovanski apostoli so uničeni za vedno — za večno —«

Vzhod je gorel v solnčni zarji, po gaju so švigali žarki, sveta lipa je stala v polni solnčni svetlobi, a Cvetana vsled strahu in tesnobe niti pogledati ni mogla svetega drevesa.

»Tukaj, bogovi, tukaj je moj dar!«

Dub ni pokladal v travo pred lipo medenih jedil in pšeničnega kruha, kakor po navadi. Z desnico potegne Cvetano v bližino posvečenega drevesa.

»Sprejmite, bogovi, ta dar! Več vam ne morem dati, kakor svojo kri, svojo radost, svoje življenje!«

»Oče!«

»Umiri se in poslušaj, kaj ti poreče oče, ki te ljubi nad vse.«

Roparske ptice krožijo po zraku in s svojimi krili se skoro dotikajo čarovnika. Njih kričanje se razlega daleč na okoli.

„Poslušaj pozorno, Cvetana in ne govori vmes. Veš, da sem te ljubil, da sem skrbel zate in da si moj najdražji zaklad. A to, kar imamo najrajši, kar nam je takorekoč zraslo na srcu, moramo darovati svojim bogovom. Tako sem storil tudi jaz in obljubil sem te službi bogov. Slušaj Cvetana: jaz položim glavo v grob k očetom in po meni bi ne bilo nikogar, ki bi prihajal semkaj, ki bi tukaj molil pred bogovi in jim prinašal daritev. Prosil sem sina, a ni mi bilo podeljeno to veselje. Samo tebe imam, Cvetana; ti moraš po meni opravljati službo, katero sem prevzel jaz. Bogovi ne smejo biti zapuščeni, njih miza ne sme biti prazna in njih služba ne sme prenehati. Cvetana, drago dete, obljubi mi, da nikdar ne podaš roke možu, da nikdar ne ukloniš glave pred novim Bogom in da ostaneš do smrti verna služabnica naših reši-

teljev. Ti ne odgovoriš? Glej, prosim te, jaz sem tvoj oče, ki ti more zapovedovati; jaz oče te prosim, ljubljena hči, pri spominu na tvoje očete, tvoje dede in osirotele bogove te prosim, obljubi mi, da ostaneš do smrti nedotaknjena devica, verna častivka bogov, moja goreča naslednica — — —«

Cvetana skoro omedli v očetovem naročju. Smrtna bledost se ji razlije po obrazu in srce ji hoče počiti od žalosti.

»Ti ne pritrdiš temu, ti se obotavljaš?«

»Oče —«

»Prisezi mi to pri večnih bogovih . . . ! Le hitro! Ti si moje edino upanje, moja rešitev. Povzdigni roko proti lipi in poglej k vzhajajočemu solncu! Tako! Sedaj pa govori za menoj besedo za besedo: »Jaz se vam darujem, bogovi; žrtvujem se vam, naši rešitelji, prisegam vam, večni —« Ti ne govoriš, Cvetana, ti si vsa prepadla!«

»O Bog, kaj sem zakrivila!«

Cvetana sklene roki in pade na kolena.

»Ti me strašiš; govori, hči!«

»Ne imenuj me tako, ker sem nehvaležna hči —«

»Bogovi, kaj se je zgodilo?«

»Danes ti moram odkriti svoje srce. Ne smem te dalje varati, oče moj, ne smem!«

»Govori, hitro, govori!«

»Da bi te prej prosila odpuščenja, tega si niti ne upam. Vem, da ga nisem vredna. In vendar nisem mogla ravnati drugače. Neznana roka me je vedla, skrivnostni glas mi je pošepetaval. Bog, kako naj to povem!«

Cvetana pritisne sklenjeni roki krčevito na srce.

»Slušaj oče, jaz sem zatajila —«

»Povej, povej!« sili Dub.

»Znano ti je, da sem šla poslušat, kako pridi-gujejo oni možje; sam si me poslal. Poslušala sem besede oznanovavcev nove vere in v moji duši je nastal nagel preobrat. Nisem se mogla ubraniti, mo-rala sem iti za klicem — svojega srca. Niti ne vem, kako se je vse zgodilo. Pristopila sem z drugimi k onim možem in dala sem se krstiti — — —«

Po gozdu je zadonel vzdih, da so se ptiči raz-leteli na vse strani in da so utihnili valčki v potoku.

»Oče —« zakliče Cvetana z glasom, polnim so-čutja, ljubezni in strahu.

Dub odskoči, kakor bi se bil prebudil iz spanja in obledi, zamahne z desnico in čudno vrti z očmi.

»Proč, stran odtod! Jaz nimam otroka, jaz sem zapuščen starec, starec nad grobom. Toda, kakor sem star, tako trdna je moja vera v bogove, v ka-terih službi sem osivel — — —«

Jok mu zamori nadaljne besede. Cvetana pa stoji pred očetom bleda kakor smrtni angelj. Roke ji omahnejo, njen obraz je smrtnobled in iz oči ji odseva grenka bol. Saj je ona, lastno dete, pri-pravila staremu očetu tako žalost! To vse naj bo plačilo za očetovsko ljubezen, negovanje, skrbi!

In vendar ni mogla drugače. V duši ji je klical glas: »Bodi stanovitna! Vzemi si za zgled ono, ki je toliko pretrpela, katere materino srce je krva-velo pod Sinovim križem. Posnemaj to junaško mater!«

Kako rada bi bila vse preklicala z jedno besedo, a ni več mogoče. Krstna obljuba je prešinila kot jasni žarek njeno dušo, morala je vztrajati.

»In jaz sem te daroval bogovom —.«

Starec iznova zaihti. Cvetani poka otroško srce.

»Oče, ti ne veš, kako blažilna je nova vera!«

»Kdo me tako kliče? Nikoli nisem imel deteta, nikdar nisem slišal besede »oče«.«

»Oče, glej, oni možje so pravili, da smemo in moramo spoštovati svoje očete, akoravno verujemo v edinega Boga, in tebi jih je Meluzina razbila. Veruj v pravega Boga stvarnika, odrešenika — —!«

»Proč od mene, hudobna izkušnja! Prihajaš sicer v mamljivi obliki, toda jaz zvest sluga hočem biti staroslovanskih bogov, vere v mojem srcu mi nič ne omaje.«

Starec se zgrudi brez moči. Smrtna bledost mu pokrije obličje, udje se mu krčevito tresejo — vidni znak notranjega boja.

»Oče, sprejmi vero v novega Boga, ki je toliko ljubezniv, tako milostljiv, tako dobrotljiv, tako usmiljen! Njegova ljubezen je neizčrpna, njegova dobrota brezmejna . . .«

»Proklinjal sem jih, ko so prišli na Moravsko z novo vero, ker jim je sledil za petami nemir na prestolu. To je vidna kazen. Govorili so besede ljubezni —, a za njimi prišle so razprtije na knezov prestol; pridigujejo ljubezen do bližnjega, a med seboj se črtijo, in v ječo so pahnili Metoda. Poglej, to je oznanjevana ljubezen, ki naj je drugim v zgled — — —«

»Metod je pravi apostol božjega nauka in le sovraštvo njegovih neprijateljev in zavist Nemcev ovira njegovo delovanje.

»Sovraštvo — zavist?« zasmee se divje Dub. »Ali je bila kedaj med nami pogani, kakor nas imenujejo, zavist in sovraštvo? Glej, to je sad nove vere!«

»Motiš se; Bog hoče ljubezen in ljudje sami povzročajo jezo, zavist in žalost.«

»Bodi kakor hoče, jaz ostanem zvest svojim bogovom in njih službi in kdor hoče biti moj otrok, mora verovati v ravnoiste bogove, mora se jim klanjati z menoj in mora jim darove prinašati.«

»O Bog, o Bog!«

»Hočeš li biti moja hči, hočeš li na stara leta biti očetu v pomoč, odreci se —!«

Cvetani se je bojevala v srcu ljubezen do Boga — ljubezen do očeta! Katerega naj opusti? Vedela je, da oče ne odneha, in svojo vero zatajiti? Nikoli ne!

Dubova hči se spomni Metodovih besedi, da zapusti otrok zaradi Boga lastno hišo, starše, prijatelje, vse — vse.

»Si se li že odločila?«

To besedico je bilo komaj slišati.

»Ali zapustiš novo vero ali starega očeta?«

Cvetani zastane govor. Na to vprašanje je odgovorila tako težko. Rada bi ljubila Boga, rada bi bila tudi hvaležna hči svojega starega očeta.

»Ne morem zatajiti Boga, ali tudi —«

»Zatajila si očeta«, priskoči ji Dub v besedo.

»Sedaj je odločeno; pojdi kamor hočeš, jaz sem izgubil svojo hčer, nimam več otroka. Tukaj ostanem pri lipi, tukaj pri bogovih, ki jih ne zapustim nikdar. Pojdi, pojdi in ne vračaj se več k meni, nezvesta hči —.«

Predno se Cvetana zave, je bil Dub daleč v gozdu. Samo listje je zašumelo za njim. Cvetana je ostala sama, kakor ono viharo noč, ko je metal veter po tleh domače bogove. Tresla se je kakor list. Izrezljane podobe na lipi so jo strašile, šumljanje potoka se ji je zdelo kakor kačje sikanje. Tukaj ostati si ni upala — a domov?

Dobro je poznala očeta, poznala je njegovo neupogljivost. Zaenkrat nikakor ni smela misliti, da bi šla nazaj pod rodno streho.

Spomni se graščakinje. Dobro je bila znana z njo. Z njeno hčerko Liziko sta bili jednake starosti. Kolikokrat sta se oglasili v njeni gozdni hišici in ona jima je stregla. Skupaj sta bili pri Metodu in graščakinja je bila njena krstna botra. Ona ji je dala v spomin podobo Matere božje. »Ko se ti bode godilo slabo, Cvetana, pridi k nam!« Teh besedi se je spomnila sedaj. Da, tje pojde. Saj na gradu potrebujejo delavnih rok in Cvetana ne bo jedla kruha zastonj.

Kakor se je odločila, tako je storila. Še enkrat se ozre na kraj, ki ga je prej toliko ljubila, kjer je užila toliko radosti, kjer jo je spominjal vsak kamenček, vsaka cvetka mladostnih let. Oko ji zalijejo solze. Težko se je ločiti. Spomin za spominom se ji zbuja. Srečna mladost —

Z bolestjo v srcu se loči slednjič od ljubljenega kraja, desnico pritisne na čelo, da bi ložje pozabila preteklost. Novo življenje se ji odpira pred očmi. Poznala je pravo vero, ali vrhu tega se ji zbuja v srcu nov, do sedaj nepoznan čut — ljubezni.

Zadnjikrat se ozre Cvetana po dolinici. Kmalu jo zakrije temni gozd. Kragulji pa prilete pod lipo po bogovom pripravljeni dar, a danes niso ničesar našli; zato se začno med seboj kljuvati.

VI.

Z odhodom slovanskih veroučiteljev je tudi mir odšel iz Moravskega. Dolgo se je vojskoval moravski knez Rastislav z Ludovikom Nemškim, predno si je pribojeval neodvisnost. Rastislav je ljubil svoj narod in njegova edina želja je bila svoboda domače

zemlje. In zato se je ne malo žalostil, ko je videl, da slavohlepni posinovljenec Svatopluk za njegovim hrbtom sovražniku roko stiska in da je Nitransko pokrajino, kjer je vladal, izročil Ludoviku v varstvo. Kaj čuda, da je nameraval izdajavca umoriti! Poslal je baje svoje privržence, da bi Svatopluka kaznovali s smrtjo. Toda zviti Svatopluk se je znal ogniti nastavljeni pasti in je ujel Rastislava na zvit način ter ga izročil na milost in nemilost Karlmannu, njegovemu največjemu sovražniku. Blagega moravskega kneza Rastislava so vrgli kakor hudodelnika v ječo. In to se je zgodilo s pomočjo lastnega posinovljenca. Nekoliko je bil seveda sam kriv, ker je izrekel tako ostro sodbo nad njim, — toda kaj pa izdajavec domovine družega zasluži?

In Svatopluk je bil res izdajavec.

Rastislav je bil nemškemu dvoru vedno trn v peti. Kako se je razveselilo srce Ludoviku, ko so vklenili nesrečnega kneza v okove, ko so ga zaprli v ječo, ko je bil nevarni sosed oropan prestola! Hotel je ustanoviti veliko slovansko državo in jo podrediti samo enemu nadškofu, a glej, njegovi načrti so uničeni in on sam čaka kakor premagani lev v Reznu usode iz rok največjih neprijateljev. Kje so sedaj njegovi veliki načrti!

Klical je slovanske pridigarje in odklonil nemške, da bi bila njegova država neodvisna, svobodna — in sedaj?

Karlman je pridrl v zapuščeno Moravsko, polastil se je mest in gradov, pustil je v njih svoje posadke ter je imenoval za namestnika grofa Engelšalka in Viljema. Tudi se ni sramoval omadeževati si rok s tatvino in je vse Rastislavove zaklade odpeljal s seboj v Korotan.

To vse se je zgodilo nenavadno hitro, da Moravci niso imeli niti časa, da bi se uprli nemškemu nasilju. — —

Na kraljevem dvoru v Reznu se je vršila sodba, kakršnih je malo v svetovni zgodovini. Ludovik se je povrnil iz Porina in sklical Franke, Švabe in nekoliko Slovanov, Svatoplukovih privržencev, da bi sodili Rastislava. Moravski knez — pred nemškim kraljem!

Kakor navadnega zločinca pripeljejo Rastislava pred sodni dvor v verigah. Obličje je upadlo in postava slovanskega junaka sključena, le oko je še polno ognja in neupogljive sile. Ni ga omamil blesek Ludovikovega dvora. Smelo se ozira knez v oči navzočim Frankom, Sasom in Švabom; a ko zagleda Slovane, takrat se zmrači njegovo oko. Bolestna poteza se mu naredi okoli ust in komaj slišno šepčejo njegova usta:

»Bodite pozdravljeni, bratje, ali se tukaj srečamo?«

Ludovik sam je odklonil vsako sodbo. Morda se mu je dozdevalo, da ni vreden izreči sodbo nad plemenitim možem. Ko bi pravično sodil, bi ga morebiti oblila rdečica sramu in črv vesti bi se mu oglasil.

Kakor Pilat si umije roke in izroči obsodbo Rastislava navzočnim Frankom, Švabom in Slovanom in moravski knez je bil obsojen na smrt. Toda kakor se zver rada poigrava s svojim plenom in mu prizanaša, tako je hotel biti milostljiv tudi Ludovik.

Spremenil je smrtno obsodbo v toliko, da naj Rastislava samo oslepe in zapro do smrti v samostan. Proti tej »milostljivi« sodbi je pač smrt še dobrota.

„Ne — smrt hočem, smrt; usmilite se me!“ prosi skoro na kolenih Rastislav. »Nikdar več videti solnčne luči, krasnega modrega neba, lepih krajev v lastni domovini — vedno biti zaprt v tesni celici . . . jaz, jaz, kateremu je bil nebesni obok majhen, ki sem hotel združiti slovanske narode v veliko, silno državo! O Bog! Boljša je smrt v mukah, kakor tako življenje! Usmiljenje!«

Straže se ozirajo proč, sodniki klanjajo glave, Ludovik se pa zadovoljno smehlja. Rekli smo, da se zver igra s svojo žrtvijo in se veseli njenega strahu, ljudje so pa včasih še hujši kot zverina.

A le za hip je premagala Rastislava boleost. Potem pa povzdigne glavo, ponosno se ozre po svojih nasprotnikih. Oko mu zažari in skoro zaničljivo govori: »Tudi če me uničite, se bo Moravska vendar le vzdignila in vam vse poplačala. Namestu mene bo nekdo drugi združil brate Moravce s Slovani v eden velik, močan narod, do katerega pa vi ne boste imeli nobene moči. Mene ste pogubili, a tega ne boste.«

»In kako se glasi ime tistega slavnega moža?«

Ludovik je to vprašal z zasmehljivim glasom, ko je bil že na potu iz dvorane.

»Nisi vreden, da čuješ to ime, a bodi. To vedi, da tam, kjer sem jaz nehal delovati, začne drugi; da se neizvršenega dela poprime krepka roka in položi temelj veliki državi, ki se vam bo mogla vedno upirati; deloval bo za menoj z besedo in dejanjem — Metod.«

»Metod?« se zasmеja Ludovik, da so se tresle stene. »To se pa zelo motiš. Metod je v naši moči in kakor ti tudi on ne bo videl več Moravskega.«

Po teh besedah odide Ludovik zmagonosno iz dvorane, v svesti si, da je popolnoma ponižal svojega nasprotnika.

Rastislav sklene roke, obličjé mu prebledi še bolj kot prej, ko je slišal svojo lastno obsodbo. Malo, da se ni zgrudil moravski junak na tla. Bil je uničen, ponižan, a to ga ni toliko belelo, kakor grozna vest, da je zadela ista usoda tudi Metoda, da je Moravska popolnoma zapuščena, brez vsake obrambe pred grabežljivimi sosedi.

»Draga domovina«, vzklikne, »sedaj je v resnici hudo s teboj. Trdno sem upal na Metoda, da utrdi vero v deželi, da združi pod zastavo božje ljubezni vse slovanske kraje, da se ta složna močna država smelo postavi v odpor vsem navalom. A žal, sedaj ni nobenega, ki bi tolažil in bodril zapuščene Moravce. Tudi vera še ni dosti ukoreninjena, mnogo poganov je še, mnogo dela in ti, na katerega se je vse zanašalo, zdihuješ v ječi. Čarovniki bodo zapelevali ljudstvo in izdajavec domovine sedi na prestolu. O Bog, kako zelo izkušaš nekatera ljudstva!«

Knez zaplaka kakor otrok. Bolest mu stiska prsi. A kakor prej, se vzravna kvišku in raztegne ude, da so skoro okovi na rokah pokali. Straža priskoči, sklene verige tesneje in ga odpelje v ječo, da bi izvršili nad njim grozovito obsodbo.

»Zvezali ste leva v okove, iztrgali ste srce moravski domovini in sedaj, lopovi, se vržete še na mrtvo truplo — — —«

* * *

V tihi samostanski celici sedi mož kakor ovenel cvet. Oprava je preprosta, na stenah vise podobe, na prednji steni je križ in na klečavniku človeška lo-

banja. Okno je majhno in omreženo, kot v ječi. Drevesna veja sili skozi okno; zastonj, tu je izgubljeno življenje —

»Večna tema! Nikoli ne prešine solnčni žarek praznih dolbin, mojih oči. O Bog, kako strogo kaznuješ že tu na svetu. In kakšna je moja krivda? Da sem preveč ljubil domovino, da sem hotel ustanoviti slovansko državo, močno v notranjosti, slavno na zunaj. In vsled te ljubezni bi bil kmalu umoril izdajavca . . . Da, Nitransko sem mu dal v oskrbo, a jo je izročil Nemcem, da si pridobi njih prijateljstvo in ž njim moravski prestol . . . Sedaj je uničeno vse upanje, kakor se razleti kapljica vode ob kamnu!«

Rastislav si zakrije z rokami očesne globine. Ni čutil toliko telesnih bolečin, kakor duševnih.

»Tudi to upanje so mi vzeli, da bo Metod moravski angel varih, osvoboditelj in tolažnik v teh hudih časih! Tudi on je ujet, tudi on je v sovražnikovi oblasti! In v to so mu pomogli bratje! Nehvaležno prijateljstvo!«

Rastislav globoko sklone glavo.

»Gospod, ne vdajaj se toliko žalosti!«

Knez poskoči kvišku in upre prazne dolbine v ono stran, odkoder je prihajal glas. Pozabil je, da so mu oči iztaknili, da so mu z razbeljenim železom vzeli pogled. Ko spozna zmoto, pade nazaj na trdo, hrastovo klop.

»Rekel sem, da se ne vdajaj bolesti; kar se je zgodilo, to se ne da popraviti, svojih oči ne dobiš več nazaj.«

„To vem in nisem žalosten radi tega, vsaj ne bom gledal človeške krivičnosti, ničevosti, sleparstva.«

»Bodi toraj vesel, miren.«

»Ne morem, ljubljani brat, ne morem. Ko sem te prvič videl, hočem reči slišal, zdelo se mi je, da mi Bog pošilja svojega angelja. Ali si že dolgo v tem samostanu, sin moj?«

»Od tega časa, gospod, ko je stal Metod pred sodniki, kjer so ga po krivem obsodili in zaprli kakor tebe.«

»Ali je že davno, kar se je to zgodilo?«

»Ti knez si zaprt v našem samostanu že leto dni. Nihče med sobrati te ne pozna razun opata in mene. Jaz sem bil v Rimu z Metodom, bil sem priča njegove slave, ko je bil imenovan panonskim škofom in od tam sem ga spremil pred sodišče nemških škofov. Koceljev podložnik sem in ljubim škofa iz vsega srca. Za njim pojdem na kraj sveta in tudi nemščine sem se zavoljo njega naučil, da bi me ne spoznali — — —«

»Plemeniti mož — — —«

»Bili so lepi časi, ko sem potoval s tem svetim možem po svoji domovini.«

»Ti ljubiš svojo domovino?«

Rastislav skoči s klopi kvišku kot poprej.

»Nepopisno. Za njo bi dal vse. Bog in domovina, to je moje geslo, moje življenje!«

»Pridi, da te objamem, da te poljubim. Ne vidim te, ali čutim, da so se me usmilila nebesa in mi poslala tebe. Ti si bil Metodov drug, ti greš za njim v jetništvo, ti ljubiš Boga in domovino. More li biti kdo plemenitejši človek?«

Rastislav objame meniha in ga pritisne na srce. Našel je po tako dolgem trpljenju sočutno dušo.

»Iščem te, gospod, od samostana do samostana, od mesta do mesta. Povsod sem po tebi poizvedoval.«

»Ti, dragi prijatelj?«

»Tako mi je ukazal Metod. Spominjal se te je, obžaloval je tvojo usodo in skupno sva za te molila. Ko so ujeli in obsodili tebe, tedaj so začeli preganjati tudi našega škofa, ki jim je bil velika ovira. Sedaj imajo prosto polje. Uboga Moravska!«

»Ubogi rojaki, brez kneza, brez škofa!«

Rastislav sklene roki in glava mu pade na prsi; bil je ganjen v dno svojega srca.

»Ko bi vsaj škof dosegel prostost!«

»Ne obupaj, gospod; škof je pod močnim papeževim varstvom. Njemu se ne sme nič zgoditi, za to poskrbimo mi, če bi imel tudi iti v Rim. Zanj bi šel tja tudi dvakrat in trikrat . . . Škofu Metodu priborimo svobodo, naj stane, kar koli hoče.

»Dobri mož, kako naj se ti zahvali moja domovina! Da, papež nam more največ pomagati. Naš oče! Saj njegova moč seže daleč in pokorščina škofov do svojega očeta je neomejena. Srečna misel to! Bog te blagoslovi, ljubljeni sin! Škoda, da nisem zdrav in prost. S tema rokama bi rešil škofa iz ječe. Torej povsod si je pridobil toliko ljubezni, tudi v Panoniji! Spoznal sem dobro vašega kneza Koclja. Res plemenit vladar je. Tam je bil torej Metod poslednjič naš in vaš škof. Ker imamo enega in istega škofa, moramo delovati tudi skupno, z združenimi močmi. Saj smo vsi Slovani, ne zapustimo se, saj zasluži Metod to ljubezen v polni meri.«

»To je poslednja pot, zadnje sredstvo. V Rim gremo prosit in prosili bomo vdano, goreče. Sveti oče nas bo gotovo uslišal, mora nas uslišati, ker prosimo za pravično, bogoljubno stvar. Mi smo prisegli, da osvobodimo Metoda iz sovražnikovih rok . . .

»In kaj Svatopluk?«

To vprašanje je ušlo mimogrede iz ust Rastislavovih.

»Svatopluk? Igrača nemškega kralja? Gospod, Svatopluk se mora dovolj prizadevati, da se obdrži na tronu sam. Na Moravskem doslej še niso pozabili tebe, a tudi zvedeli, da je prišel Metod v ječo s Svatoplukovo pomočjo. To vse slabi njegov tron, zato lahko pade vsak trenutek.«

»Resnico govoriš, trdna opora prestola je samo ljubezen podanikov.«

»In te Svatopluk nima. Samo malo popihati bi bilo treba, pa bi završalo. Tudi sem čul, da je na Moravskem neko skrivno gibanje, kakor bi se brusilo orožje in kiji nabijali z žebli. Kakor sem rekel, na Moravskem tiho tli, a pride dan, ko se bo vzdignila burja z vso silo — — —«

Rastislav skoči kakor poživljen z novo močjo, a zopet pade nazaj in obličeje si zakrije z desnico.

»Saj sem slepec, nikomur več ne morem škodovati.«

Tudi pater Jožef sklone globoko svojo glavo. Smili se mu nesrečni moravski knez, ki ima še moč v udih in v glavi daleč segajoče, plemenite misli, ali — kakor črni zavoj ga obdaja večna, neprodorna tema. Večna noč . . .

»Nova vojska nastane in trpelo bo — ljudstvo. Ubogi moravski narod, moj ljubljeni narod!«

»Zaupaj, gospod, da se vse izpremeni, ko dobimo Metoda v rodovitne slovanske poljane. Prehodil jih bo na vse strani, tudi tja pojde, kjer do sedaj ni oznanjeval božje besede, povsod bo učil in zidal cerkve in krščeval in sreča ter blagostanje bosta spremljala njegova pota. Slovanski narodi se bodo združili — — —«

»To je bil moj namen, moja najiskrenejša želja. Hotel sem ustanoviti slovansko veledržavo.«

»Tako se bo zgodilo. Ti si se bojeval z mečem in z vojsko si hotel položiti temelj, Metod se bo boril z božjo besedo in z vero v Boga in njegov temelj bo stal na ljubezni.

»O, ko bi se tako zgodilo! Potem rad položim svojo glavo k počitku, saj bi bil s tem moj načrt uresničen. Le za trenutek bi si želel potem še svojih očíj, da vidim slovanske narode, ki jih je nadškof nerazdružljivo združil v veliko državo. To je sen mojih nočí, to je edina moja želja!«

»Slišim korake, moram proč; Bog s teboj, gospod, in na svidenje!«

In res zadone na hodniku koraki. Pater Jožef odide iz celice. Začuje se latinski pozdrav in posamezne besede prihajajo na uho Rastislava.

»Potreboval je duhovne tolažbe. Nesrečni mož, preveč se udaja tužnim mislim. Človek mora imeti potrpljenje.«

»Tudi s sovražniki. To je nauk naše svete vere; le potolaži ga, brat, kolikor moreš — reveža!

Govor utihne, koraki se čujejo vedno slabeje in v celici zavlada grobna tišina. Rastislav je ostal sam. V glavi mu je šumelo. Tedaj vendar njegov načrt ni uničen in poteptan v prah? Tedaj slovansko ljudstvo vendar dobi učitelje večne resnice in se potem zedini v en velik narod? — —

Na Moravskem je vojni bog razpel svoja krila in zapletel v vojni šum vsa mesta, vasi in gradove. Svatopluk ni bil Nemcem dovolj varen, akoravno so se igrali z njim. Obtožili so ga nezvestobe in kakor neposlušnega podanika so ga poklicali pred

Karlmana, ki ga je vrgel v ječo kakor pred nedavnim časom Rastislava.

Narod moravski je sedaj vstal kakor en mož.

Na Borotinu je rožljalo orožje, služabništvo je bilo veselo in v konjarni so izbirali najlepše konje. Vojaki so se veselili boja. V taboru je drugačno življenje kakor pa sekati drva v gozdu, voditi konje okoli gradu in prodajati dolg čas. Vsak trenutek prinese kaj novega. Sedaj priženo ujetnika, ki so ga ujeli na poizvedovanju, potem zapalijo vas, nato počivajo v gozdu utrujeni od dolge, težavne hoje, drugič se bije krvav, zmagonosen boj — — —

Stari Nikolaj je ves židane volje.

»Mislil sem že, da mi noge otrpnejo! Ali je bilo to življenje? No, vendar je prišel dan rešitve. Najboljši lipov les na loku se mi je pošteno izsušil in meč mi je zarjavel. Ščit je pokrila plesnoba in kopje je vse črvivo.«

Stari sluga pregleduje vojaško obleko in jo malo prepraši, za kapo pa vtakne najbolj živo pisano perje. Potem nabrusi na kamnu staro sabljo, da se je lesketala kakor srebro. Okoli njega je ležala cela kopica lokov. Vse je že spravil v red, samo ščit in kopje mora še očistiti. Sitno in težavno delo.

Nikolaj riše na ščit neki bojni prizor.

Pred starcem obstoji mlajši služabnik. Bil je že pripravljen za boj. Na plečih ima tul, ob pasu mu visi širok meč, v levici pa drži velikanski ščit. Postavil se je pred Nikolaja tako, da ta ni videl, kaj je na njegovem ščitu narisanega.

»Hoj, dečko, take podobe pa že niso več v navadi.«

Starec se poredno nasmeja. Okoli ust se mu naredo zvite poteze in z očmi pomežikuje. Tak obraz je delal vedno predno je povedal kako šalo.

Že davno ni nobene zinil, naj pa danes eno pove, ker je tako vesel, ker se mu obeta v kratkem zanimivo vojaško življenje.

»Kako podobo si pa narisal na ščit ti, Ludovik?«

Hlapec je bil komaj odrasel mladenič, ki mu je poganjal prvi mah pod nosom.

»Ugani, tovariš; tako hitro ne povem.«

»Lahka uganka« smeja se starec. »Kaj si pač naslikal drugega kakor lesenega konjiča, na katerem si se še nedavno gugal, ali pa materin obraz, da bi ti ne bilo tako težko pri srcu.«

Nikolaj se smeja, da mu lijejo solze iz oči. Takega dovtipa že dolgo ni pogodil. Služabniki, ki ne daleč brusijo orožje, se krohotajo iz polnega grla.

Samo Ludovik stoji kakor poparjen. Šel je res prvič v vojsko; toda ni se bal, ni mu bilo tesno pri srcu. Vsaj domneval si je tako in v udih je čutil moč, da premaga deset sovražnikov.

In sedaj se norčujejo iz njega. Toda brž pokaže Nikolaju, da ima nekaj v glavi. Veliki okrogli ščit zasučé okoli glave kakor žogo in vsi zagledajo rdeč križ. —

Vsi ostrme nad Ludvikovo bistrournostjo.

»Mi smo vojščaki svetega križa, bojujemo se za svojega škofa!«

Obrnejo se in glej, Božidar stoji sredi služabništva. Nikolaj plane takoj na noge in hiti k svojemu ljubljencu. Vsaj ga je takorekoč odgojil, izvežbal, ko je bil Božidar še na gradu. Bila sta prijatelja, mnogo dogodkov mu je povedal, katerih ni zaupal niti svojemu gospodarju. Z Božidarom bi bil razdelil tudi srce. —

»Bodi pozdravljen, dragi tovariš! Kakor senca na solncu si se zgubil odtod in sedaj se zopet vračaš

kakor senca. No, pojdi med nas! Že zato te pozdravljamo, ker si vzrok novega življenja na Moravskem. Drugače bili bi kakor gnila voda. Ti pa nam prinašaš izpremembo.«

Nikolaj je že stal pri Božidarju in mu podajal žuljavo desnico.

»Vojaki svetega križa smo, bojujemo se za svojega škofa!«

»Da, bili se bodemo, da prešine Nemce zajčji strah, kakor takrat, ko je vladal Karol. Saj veš, kako je bilo, kolikokrat sem že pravil o tem, a samo tebi, Božidar. Sam sem bil, sovražnikov pa deset, pa sem še odnesel zdravo kožo. Samo ta brazgotina na čelu mi je ostala in nekaj malega na prsih. Toda vse se je zacelilo in vsako rano, ki so mi jo zadali, so jo morali plačati s svojim življenjem. To je bil boj! Glej, ravnokar ga rišem na svoj ščit!«

Nikolaj pokaže svojo še nedodelano risarijo. Sebe je postavil kot glavnega junaka prav v ospredje.

»Vem da si pogumen vojak, toda svoje ščite porjavajmo tako, kakor je storil ta mladenič.«

»Kakor Ludovik, kakor ta golobradec?«

»Da, križ bodi naše geslo, pod križem se bomo bojevali, za križem pojdemo do bitke. Križ bode naše varstvo, tolažba bodrilo, kakor nekdanj Konstantinovi*) vojski.«

*) Leta 312. je rimski cesar Konstantin premagal nasprotnika Maksencija pri milvijskem mostu. Pravijo, da se je Konstantinu prikazal tisti večer pred bitko velik križ z napisom: „V tem znamenju boš zmagal.“ Konstantin je dal napraviti na vse orožje svojih vojakov križ in je sovražnika srečno premagal.

»Bojujmo se tedaj s križem, naša zmaga bode gotova.«

Hipoma so bili na vseh ščitih križi od vrha do tal in po vsi širini.

»Tako je lepo; vsa Moravska je na nogah, po vseh gradovih se sliši žvenketanje orožja, glas bojnih tromb doni po deželi in razlega se od ust do ust: Borimo se za svojo svobodo, za svojega škofa!«

»Naš vojskovodja je duhovnik Slavomir, pošten, previden in hraber mož. Uspeh nam je zagotovljen. Z lastnimi rokami pridobimo škofu prostost, z lastno močjo ga pripeljemo sem na Velehrad, da se naseli pri nas božji blagoslov, pokoj in mir. Naš knez Svatopluk si je sam izpodkopal tla. Oni, katerim je toliko zaupal, na katerih moč je naslanjal svoj prestol, so ga zaprli kakor Metoda. Bog nam bodi milostljiv! Sedaj je vrsta na nas, da si sami branimo prostost in Slavomir nas popelje na bojno polje.«

»V boj, v boj!« kriči nestrpní Nikolaj.

Meči žvenketajo, konji rezgetajo v stajah, kakor bi že čutili gorko kri in okoli Božidara se zbira vse služabništvo glava pri glavi.

Božidar pripoveduje, kje je hodil, koga vse je pridobil za boj, koliko konj pripravlja ta ali oni graščak, koliko vojakov in koliko vozov se bo zbralo. Služabništvo pleše veselja. Armada bo znamenita in zmaga je že kar naprej zagotovljena.

»Niti eno mesto ne ostane neoboroženo, niti ene vasi ni, ki bi ne poslala vojakov, kolikor jih premore, in na gradovih se pripravlja vse služabništvo. Tudi iz tujine se priglašajo in vsak hraber in pošten bojevnik je dobro došel. Nikoli ni še iz Moravskega udrla tako silna vojska. Vse so navdušile moje be-

sede in vsi hrepene po boju. Geslo naše je: Križ — Metod!«

»Križ — Metod!« zavpije vse moštvo, da se grad strese.

»Hočemo se bojevati za križ in njega oznanjevalca, Metoda, za slovansko neodvisnost, za svobodo svoje kneževine!«

Na Borotinu je danes tako veselje, kakor takrat, ko premaga Vesna v boju svojo nasprotnico Moravo.

Moravci so verovali v pravega Boga, a vendar so pozdravljali oznanjevalko spomladi, pokopavali pusto zimo, samo da so tem poganskim praznikom dali krščansko obliko in namesto k Vesni in Morani molili h kraljici nebes — Mariji, kraljici majnika, zmagavki nad grehom.

VII.

»Uboga deklica, torej lastni oče te je zapodil?« Graščakinja objame deklico z desnico, kolikor more presrčno.

»No, ne jokaj, bodeš pri nas, z Liziko sta si kot sestri in prav dobro se bodeta razumeli.«

Deklica se nagne v njeno naročje in zaplaka. Globoko poveša kodrasto glavico ter si pokriva oči z malima rokama.

»Ne plakaj, Cvetana, saj mi bodeš rodna sestra, zvesta prijateljica in neločljiva tovarišica.«

Graščakova hči Lizika pristopi k plakajoči Cvetani in ji položi desnico na rame.

»Vem, kje imam iskati ljubezni in prijateljstva.«

In zopet sklone Cvetana glavo na prsi graščakinje.

»Potolaži se, draga, ostaneš pri nas, boš pri dobrih ljudeh.«

Lizika bi se bila najrajše nasmehnila svoji novi družici, a spomni se bolesti, ki stiska njeno srce.

»Ubogi oče!«

»Priporočaj ga Gospodu Bogu! Morda razsvetli tudi njegovo dušo žarek spoznanja.«

»Ali je zapuščen in sam na stara leta. Starec —«

»To se ne da izpremeniti, vsaj za sedaj ne. Odgnal te je, zapodil te je od sebe.«

»Nehvaležno hčer.«

»Zaradi Boga zapusti otrok starše, starši otroke.«

Cvetana povesi glavo. Spomnila se je rojstne hišice, domačega ognjišča, let, ki jih je tam preživela, dni sveže mladosti. Vse je minilo, kakor bi veter odnesel. Cvetana se je spomnila tudi očeta. Kako jo je ljubil; vse bi bil storil zanjo, pa ga je zapustila samega sedaj, ko ravno najbolj potrebuje roke, ki bi mu sladila trpljenje v starosti.

»Pojdi, Cvetana, pokažem ti vse, kar imam, kar so mi darovali starši, pojdi pogledat moje naramnice, zapestnice, obleke, moj lok iz ebenovine, križ iz čistega zlata, krasne rože — — — Ti se jočeš, Cvetana?«

Čarovnikova hči si mane oči, da bi ustavila solze in pogleda na Liziko z jasnim nebomodrim očesom. Kako bi jo mogla še dalje žalostiti, ko se vendar tako ljubeznivo obnaša nasproti njej. Graščakova hči nasproti njej — revni Cvetani, ki si išče dela, da bi se preživila.

Cvetana objame svojo novo družico ter jo poljubi na čelo. Od sedaj naprej sta si bili neločljivi

prijateljici, rodni sestri. Ljubili sta druga drugo, kakor sta se ljubila nekdanj David in Jonatan.

Graščakinja se veselo smehlja. Srce ji pravi, da je obvarovala Cvetano in svoji hčeri preskrbela najvernejšo tovarišico.

»In sedaj mi odkazite delo, nikakor nečem jesti kruha milosti, dokler imam zdravi roki.«

Graščakinja in hči se nasmehneta.

»Služabnic imamo dovolj. Te najamemo za plačilo in ne vprašujemo za njih ljubezen, pač pa zahtevamo od njih zvestobo in pokorščino. Tebe smo sprejeli v rodbino in tvoje delo je, da kratkocasiš našo hčer, da hodiš z njo po vrtu in da se razveseljuješ. Tudi delo boš dobila. Lizika veze z zlatom svilen obleko — dar za Metoda, ko se vrne na Moravsko. Naučila te bo tega dela in potem ji boš pomagala. Tako se ljubita, otroka, kakor sestri enega očeta, ene matere.«

Sestri si padeta v naročje. Lizika se veseli, da ne bo več sama, da je našla ljubečo tovarišico. Cvetana se pa raduje ljubezni, ki jo izkazujejo nji, revnemu, zapuščenemu dekletu.

Graščakinja se je radovala dobrega dela, ki ga je storila, ko je sprejela siroto v hišo. Dobro delo blaži srce. Kaj bi bila počela sama v gozdih? Kam bi se bila zatekla? Graščakinja se je spomnila besedi slovanskih veroučiteljev: »Kar ste storili enemu mojih služabnikov, to ste meni storili.«

Obe sestri hitita na vrt. Lizika razkazuje Cvetani grad in vse njegove posebnosti, odpre vse svoje omare in ji pomejra svoje dragocenosti. Še nekaj bi rada zaupala svoji novi tovarišici, a si ni upala takoj prvi dan. Morda pride drugič lepša priložnost, pripravnejši trenutek.

Deklici sta se hitro druga druge privadili. Cvetani so zopet cvetela lica, a Lizika je bila izborna tolažiteljica. Tako je znala govoriti in laskati se prijateljici, da se ji Cvetana nikakor ni mogla upirati. V gozd je ni pustila niti korak daleč, kajti često se je takrat zgodilo, da je oče pogan svojega krščenega otroka kaznoval s smrtjo, če ga je dobil v gozdu. Navadno sta sedeli na terasi in gledali v daljavo. Rodovitna polja so se razprostirala pod njima, za poljem so se pa širili velikanski gozdovi. To je bil čaroben pogled. Potem sta pa tekli na vrt, skakljali kot srnici pod starimi hrasti, včasih sta se pa tudi nekoliko pozabavali s starim Nikolajem.

Postajal je na dvorišču pri vratih ali pa sedel na klopici pod košato lipo. Navadno je bil zamišljen in si ni pripasoval meča, ki je rjavel za tramom v služabniški sobi. Deklici sta pa letali kakor veter okrog njega.

Stari vojak vzdigne glavo. V mislih je bil v krvavem boju in zdelo se mu je, da je završala pušica.

»A ve sta, nagajivki!«

Nikolaj se je moral zasmejati svoji zmoti.

»No, pa prisedita k meni, staremu vojščaku.«

»Toda moraš nama pripovedovati.«

»Seveda bom, in še kako! Še nikdar nisem bil take volje, kakor danes. Ali še nista nič slišali o onem grdinu, ki odvrča verne kristjane od križa in jih vodi v gaje, kjer darujejo bogovom? Ali nič ne vesta o njem?«

»Niti besedice ne veva, dragi Nikolaj.«

»Vedno je bila vojska moje največje veselje in žvenketanje orožja najlepša godba. Le smejita se, le čudita se. A tega zlobneža, tega pogana ne grem pre-

ganjat, rajši zapustim grad. Sicer sem bil sam še pred nedavnim časom pogan in sem molil malike, dokler me Metod ni privedel na pravo pot, a ta upornik je naš prejšnji — duhovnik.«

Cvetana poskoči kakor preganjana srna.

»Kaj praviš — duhovnik?«

»Nisem ga pozabil in poznam ga tako dobro, kakor svojega milostljivega gospoda, kakor Liziko. V naših gozdih stanuje in pod lipo daruje bogovom. Star je že in zvest sluga Perunov. Ne da se tako lahko pregovoriti in prepričati, preveč strastno je navezan na vero starih očetov. Ko je ostal sam, ko smo ga mi zapustili in se dali krstiti, se je nekam izgubil, kakor bi se bil vdrl v zemljo. Ko je pa sedaj nastal v Moravski prevrat in je Rastislav izgubil vlado ter bil Metod ujet, vstali so po vsi deželi poganski duhovniki kakor iz groba ter nagovarjajo in silijo ljudstvo, da bi odpadlo od troedinega Boga. To zlo, ki je prišlo nad Moravsko in vsi nemiri so baje kazni razžaljenih bogov. In mnogi pritrjujejo temu in prav dajejo zvitim čarovnikom in zato nastaja boj med pogani in kristjani. V naši okolici je često videti čarovnika — Duba.«

Cvetana si zakrije oči z obema rokama.

»Dobili smo ukaz da bi se razšli po gozdih, da bi poiskali nevarnega soseda in ga pripeljali semkaj na grad, da bi ne vznemirjal in zapeljeval ljudstva še nadalje.«

»Moj oče hujska ljudstvo, zapeljuje —«

»Nikolaj, danes si pa naju slabo razveselil,« se oglasi Lizika, »začni raje kaj družega«.

»Težko je veselemu biti, ko je v deželi tako hudo, ko so prišle vse nadloge nad nas. To me najbolj peče in jezi, da Ludovik dela z našimi knezi,

kakor se mu ravno ljubi, in kar brez vsakega boja. Ko bi se postavili na bojno polje in bi se oglasile bojne trombe in bobni, ko bi zažvenketalo orožje, hitro bi prešlo sovražnikom veselje, da se vtikajo v naše razmere. Tako ne more iti dalje, mi se moramo upreti in stari Nikolaj si zopet opaše meč, na ramo vzame kij — —«

»Mojega očeta preganjajo kakor hujskača!« zaplaka Cvetana. »Kako potrebuje tolažbe, moči! In jaz, edina hči — —«

Cvetana joka krčevito.

»Ne jokaj, sestra, prosila bom očeta, da duhovniku ne store nič žalega. Tak boj je zastonj. Ko se povrne Metod, bodo vsi pogani upognili glave pred svetostjo prave vere in postanejo kristjani.«

A Cvetana se ne da upokojiti. Očeta love kakor divjo zver, strežejo mu po življenju. Lizika je bila huda na zgovornega Nikolaja, da je tako prestrašil in užalostil njeno družico.

»Zakaj se ne vdajo, zakaj se tako trdovratno drže svojih zmot in se ne dajo krstiti?«

Nikolaj se ni nič oziral na prestrašeno dekle, ker ni vedel, kaj ji teži srce in da je vsaka njegova beseda ostro bodalo za njeno srce.

»Da, zakaj se ne vdajo?« ponavlja Lizika. »Stara vera je pregloboko vkoreninjena. Saj je bila tako rekoč naše življenje in nikakor ni lahka reč, takoj izbrisati vse spomine, izdreti vse korenine. Komur smo toliko let verovali, kar smo imeli toliko časa za nebeško bitje, komur smo se tako dolgo klanjali, tega ni lahko iz srca iztrgati... Treba je takega moža kakor je Metod, ljubeznivega srca in najplemenitejše duše. Ko se povrne on — —«

»Ko ga osvobodimo z lastno močjo.«

»Potem bode lepše pri nas. Njive bodo zopet ozelenele, mir bode vladal po naših hišah — —«

»A preje moramo mi moravski vojniki izvršiti veliko delo. Zatrete moramo poganski plevel in pred vsem poloviti — poganske duhovnike.«

Cvetana zajoka tako pretresljivo, da so zašumele bližnje lipe in da je vse služabništvo priletelo skup. Lizika objame svojo tovarišico in jo tolaži.

»Dubova hči! Čarovnikova Cvetana! Prokleta od lastnega očeta!«

Take in jednake vzklike mora Cvetana poslušati.

»Slišali smo, kako jo je proklinjal, kako je besnel — — —«

»Zapustila je očeta zaradi vere — —«

»Ker ni hotela zatajiti edinega Boga pred bogovi pri sveti lipi. Sam sem priča, da je to res. Že sem se hotel potegniti za deklico, a čakal sem, ugodne prilike.«

Vsi se ozro po govovorniku in kakor iz enih ust zakličejo: »Božidar!«

Medtem ko je stopilo vojaštvo z Nikolajem na čelu okoli skrivnostnega mladeniča, je peljala Lizika napol onesveščeno Cvetano po hrastovih stopnjicah v sobico. Z levico je podpirala tovarišico, desnico je pa pritiskala na srce, kakor bi hotela umiriti močno razburjenost. Tako sta dospeli do male sobe, njih skupnemu prebivališču.

Dragi dečko, tebe je poslal sam angel z nebes!«

Nikolaj udari Božidara s široko roko po ramah.

»Saj bi bili sicer kakor smrdljiva voda v kaluži. Hoj, to bode zopet življenje! Vojska! Kako sladka je ta beseda!«

Nikolaj se je pomladil za celih deset let kakor tedaj, ko se je bojeval pod Rastislavom proti Nemcem.

»Mene pa ne veseli toliko vojska,« pravi Božidar, »ker sem prijatelj miru. Ko bi se dalo vse na lep način urediti, nikdar bi si ne opasal meča in ne obezil loka čez ramo, razen za boj na volkove v gostih gozdovih.«

»In vendar nam svetuješ v boj, navdušuješ nas za vojsko, in zato hodiš od grada do grada, kakor bojni angel z mečem!«

»Vzvišen namen imam in da ga dosežem, moram rabiti sredstva, ki jih [ravno] razmere zahtevajo. Moramo se bojevati, to zahteva že čast moravskega naroda. Nemci se igrajo z nami kakor z žogo; vzeli so nam škofa, višjega pastirja, v ječo vrgli so Svato-pluka, našega kneza. Tega ne smemo dopustiti, čujte, ne smemo!«

Vojaštvo mu pritrdi kakor iz enega grla.

Nikolaj pelje mladega moža v služabniško sobo in mu pokaže, da so vsi pripravljeni in da čakajo samo njegovega povelja. Bil je ponosen na to, da Božidar največ prebiva na Mirkovem gradu, da se poslednji čas vrača tako pogosto sem, kakor bi od tod pričakoval največje pomoči za Slavomirovo vojsko. Ni vedel, kaj vleče Božidara na grad, kjer je zrastel in prebil mladostna leta, kjer se je priučil metati kopje in sukati meč. Starec je vodil mladeniča kakor oče najmilejšega sina, ki se vrača iz daljnih krajev pod domačo streho na očetove prsi. — —

V mali čumnati počiva na medvedovi koži kakor smrt blede Cvetana. Njene oči so zaprte, kakor bi spala večno spanje, ustnice ima sklenjene, roke drži

križem na prsih. Mirno leži tu, kakor bi odhitel duh iz mladega bitja v nebeške višave.

Lizika sedi poleg nje na umetno izrezljanem stolu. Z medlim očesom gleda na onesveščeno prijateljico. Tudi ona sedi kakor mrlič, izklesan iz kamna kakor kip, samo očes nima zaprtih in usta dihajo močno. Lizika ni močila Cvetane, tudi je ni klicala, da bi jo zbudila iz omedlevice. Dela se skoro, kakor bi se veselila tega boja med življenjem in smrtjo — še pred hipom toliko ljubljene, neločljive prijateljice.

Kaj se je vršilo v Lizikinem srcu?

V njem je bil boj, vihralo je kakor v najhujši burji, tam so se rodili najraznejši čuti, čudne misli. Kakor je prej gledala v Cvetani mučenico, tako je sedaj spoznala v nji svojo — tekmovavko. Zato se je toliko prestrašila, zato je omedlela. Zagledala je Božidara. Zato je tako rada o njem govorila, zato je o njem vpraševala najpodrobnejše stvari. Varala je Liziko.

Tako je govoril notranji glas Mirkovi hčeri.

A v kratkem času se je spametovala. »Morda se motim in sem ljubosumna brez povoda. Čula je o nevarnosti za svojega očeta od Nikolaja in je bila zato tako ginjena, tako prestrašena.«

Z dvorišča so se slišali glasovi, ki so klicali slavo Božidaru.

Liziki se zažari oko in iznova se polasti njene duše negotovost, sum in ljubosumnost; toda deklica se je premagala, zapodila je črne misli, čut ljubezni in sočutja za nesrečno prijateljico je popolnoma preobvladal njeno razburjeno dušo. Lizika prične močiti onesveščeno prijateljico ter jo klicati z najljubeznejšimi imeni. Ko ji je z mrzlo vodo omočila belo čelo, odpre Cvetana modre oči. Bolestno se na-

smehne prijateljici in zopet jo pokrije črn oblak nezavesti.

Šele po dolgem času se popolnoma zave, sede na medvedovo kožo, z roko podpre glavo in se zatopi v misli.

»Kaj je užalostilo toliko tvoje srce, Cvetana?« zašepeta Lizika ter se nagne k nji. Izginil ji je dvom in sum.

»Ubogi oče!«

Cvetana vzdigne modre oči k svoji prijateljici. Vsa nebesna modrina je počivala v teh rosinih očeh.

»Očetu se ne bo nič hudega zgodilo; bodi brez skrbi. Samo beseda zadostuje in lov na duhovnike poneha vsaj v naših krajih.«

Cvetana sedi kakor mučenica v najhujših bolečinah, še nižje sklone glavico in iz oči ji priteko dve solzi kakor dva bisera.

Lizika jo objame okoli vratu.

»Ali te nič družega ne vznemirja — — — žalostí?«

Dubova hči vztrepeta, desnico pritisne na srce in lica ji močno zarde.

»Zaupaj mi vse, draga moja, — povej mi vse.«

»Nikakih skrivnosti nimam, sama sebe ne razumem. Dekle sem, ki je zrastle v gozdu, manjka mi besedi, s katerimi bi mogla izraziti čuvstva svojega srca. Malo sem se sešla z ljudmi. Samo za naravo sem živela, samo njo razumem in ona mene. Toda slabosti so že prešle in zopet sem vesela.«

Cvetana se hoče zasmejati, a smeh ji zastane na ustnicah. Srčno objame Liziko in pogleda jo s svojimi modrimi očmi.

»Bodiva si prijateljici na življenje in smrt — —«

»Saj sva že davno. Dolžna sem ti veliko hvaležnost, Lizika.«

»Ne govori o tem, od danes si moja sestra.«

Cvetani je bilo zopet, kakor bi jo zbadlo v srcu, a se je hitro zavedla. Kako bi mogla le z eno besedo, z enim čuvstvom razburjene notranjosti omračiti jasno čelo, čisto dušo verne tovarišice, tako ljubljene sestre! Zaradi Lizike stori vse, iztrga iz srca vse njene korenine, daruje svoje življenje. Saj ji dolguje svoje življenje, kajti ko bi ne bilo tega gradu in v njem tako dobrih ljudi, bila bi se pogubila v gozdu, padla bi bila kot žrtev zbesnelih poganskih duhovnikov.

Cvetana se trudi, da bi prepričala Liziko, da ji sedaj nič več ne teži srca, ko je zagotovljena, da se očetu nič žalega ne zgodi. — —

Nikolaj je slavil bivšega slugo in varovanca na gradu, ki je postal sedaj v kratkem času imeniten mož. Božidar mora priti v dvorano, ki je bila namenjena le za najodličnejše goste in graščak mu ponudi stol z umetno izrezanim naslonjalom, sam pa sede nasproti. Tudi Lucija je prišla in mu stisnila roko kakor krvnemu sorodniku. Saj je bilo Božidarovo ime slavno, kakor bi sedel na knežjem prestolu in znano po vsej Moravski, kakor bi bil potomec stare in slavne plemenitaške rodovine!

»In kako si zrastel, gospod Božidar!«

»Skoro bi te ne bila spoznala.«

»Čas je res kakor voda. Koliko pa je že od tega, kar si nas zapustil z Metodom?«

»Ne spominjaj nas teh žalostnih trenutkov. Kmalu uredimo vse, da bo vse prav. Božidar je danes naš gost. Hočemo ga pogostiti, kolikor je pač

mogoče na oddaljenem gradu sredi gozdov. Kje tiči neki Lizika?»

»Vedi Božidar« pripoveduje graščakinja in sede poleg mladeniča, ki ga še pred kratkim časom ni mogla trpeti, »sprejeli smo v hišo hčer čarovnika Duba in deklici se tako ljubita, da ne moreta biti druga brez druge. Deklica je zelo poštena, pridna, poslušna in dobra. Saj jo boš videl.«

Božidar se zgane. Skoro ni več znal sedeti na tako visokem stolu, navajen je bil polagati svoje ude k počitku v senco kakega drevesa ali pa kar na trda tla. Kakor hitro je začul o Dubovi hčeri, je bil kakor na trnju in rdečica ga je polila po licih.

»Revico je zapustil in zavrzel njen lastni oče zato, ker se je dala krstiti. Prišla je na grad vsa bolna. Morda bi bila umrla, če bi se je ne usmilila; tako se je oče razjezil nad svojo lastno krvjo.«

A Božidar ni poslušal graščakinje. Zdi se mu, da vidi na dvorišču obe deklici. Ene izmed njih se tako dobro spominja! Poleti v mislih do gostega gozda, kjer je zagledal pri potoku čarobno prikazen, ki ga je vedno in vedno spremljala in niti v sanjah ni zatemnela. Božidar je videl Cvetano in njena podoba se mu je vtisnila globoko v srce. In sedaj se sreča z njo tako nenadoma, tako nepričakovano.

»Jutri tedaj odrinemo v skupni tabor.«

Toda Božidar ni slišal, bil je v mislih Bog ve kje. —

»Pravim jutri.«

»Že jutri?« čudi se mladenič, kakor bi se bil prebudil iz najlepših sanj. »Tako hitro?«

»Saj si sam tako rekel in ukazal služabnikom, da naj vse pripravijo za jutrišnji odhod«, odvrne Mirko.

»Je že res,« pravi Božidar, globoko zamišljen. »Tako so mi ušle misli kakor krilatci. Čakali nas bodo že drugi, ki upajo, da jim pripeljemo precejšnjo pomoč.«

In, če Bog da, jih to upanje ne bo goljufalo. Vojakov sem nabral, kolikor mi je bilo mogoče, in tudi služabnike vzamem seboj.«

»Zadostovalo bo najemništvo, služabnike blagovoli gospod doma pustiti. Kaj bi bilo, če se kaj neprijetnega primeri? Gozdi so temni, ni mogoče videti v njih sredino. Poganov je še mnogo.«

Božidar je postal nanagloma skrben za grad.

»Misliš, da se Svatopluk uda našim tajnim načrtom?«

»Drugače ne more. Mislim, da se je dovolj prepričal, kako goljufiva je nemška prijaznost; ječa, v kateri sedaj biva, ga je popolnoma ozdravila. Boljše je biti samostojen vladar kakor zaveznik nemškega kralja.«

»In Metoda?«

»Mora ga oprostiti jetništva, to je glavni pogoj. Ako je Svatopluk plemenit človek, bo sam rešil vezi onega, ki mu je hotel ustanoviti veliko, neodvisno državo.«

»Mir in pokoj?«

»Dal Bog, da bi ga potem uživala Moravska za dolgo časa. Oba vladarja hočeta blagor domovine: Svatopluk bo skrbel za telesno dobro, Metod za duhovne dobrote.«

»Daj Bog, da se to zgodi!«

»Potem pojde škof v mojo domovino na Češko in bode tam vsejal seme krščanstva, da tudi naše dežele ne zaduši nemški jarem. Slovani smo vsi in edini moramo biti kakor en mož. Kakor nas družijo

skupni jezik in navade, tako mora biti tudi naša vera ena in ista.«

»Poklicati moram Liziko. Ta bo vesela, ko zagleda davnega prijatelja iz mladih let.«

Graččakinja vstane in hiti proti vratom. Glasen smeh jo ustavi na pragu. Deklici sta hiteli sami pozdravit imenitnega gosta.

»Bodi pozdravljen, vetrenjak,« šali se Lizika. »Po celem Moravski ga je dosti, le v Borotinu je tako redko. In kadar pride, ne najde pota do prijateljev,« očita Božidaru bivša tovarišica.

»Ta je pa Lizikina prijateljica, hči —«

Graččakinji zastanejo nadaljne besede v grlu.

»Duba, zasledovanega duhovnika,« doda hitro Cvetana.

»Božidar, naš varovanec, preje pri nas — postrežnik.«

Te besede so bile odveč; poznala je dobro mladeniča. Ko je uprl vanjo pogled, zardela je kakor črešnja in povесila oči.

»Tako, sedaj ste se vsi spoznali in jutri se zopet razidemo. Bog sam ve, za kako dolgo,« pristavi le zase Mirko, ki se ni mogel nagledati krasnega Božidara.

Cvetana ga skrbno ogleduje.

»Drugače ni mogoče, domovina kliče, moramo. A zakaj bi si zbudili težke misli; glejmo veselo v bodočnost in zaupajmo v srečo našega orožja. Bojujemo se za dobro stvar, tudi ko bi padli — kar Bog ne daj! — imamo zavest, da smo padli v častnem boju.«

Božidar je bil v svojem toku. Ravno tako je navduševal po celi Moravi za boj. A nagloma vstane in vpraša:

»Kako se je pa godilo tukaj od te dobe, ko sem jaz odšel z Metodom?«

»Hvala Bogu, vsi smo zdravi. Le včasih je malo žalostno. Kakor je drugod, tako tudi pri nas. Često moram iti na dvor in takrat me vselej skrbi, kako se doma godi. Pa tudi star sem že in sivo glavo imam; zelo bi potreboval naslednika. Sicer se pa ne smem pritoževati, služabništvo je poslušno.«

»Stari Nikolaj se veseli boja kakor otrok igrače.«

»Kaj ta,« zasmeha se Mirko, »sedaj že ni bilo mogoče ž njim izhajati. Sedel je na klopi po cele dneve kakor okamenel in mrmral nad dolgim časom. I no, stara sablja!«

Vsi se smejejo, le Cvetana se nagne skozi okno na vrt, kjer je pokrivalo na stotine cvetov drevesa nalik snežni odeji. Lizika je bila neizmerno vesela. Saj se je sešla po dolgi dobi z onim, do katerega je čutila v srcu tako vročo ljubezen! Božidar je pripovedoval, kaj je kje videl, izkusil, omenil tudi nesrečno Metodovo ujetništvo, na kar je vsem hipoma izginila veselost z obrazov.

Dolgo je čakal Nikolaj na dvorišču svojega varovanca. Skupaj sta spala in stari vojak se je veselil, da mu nekdanji tovariš danes pove kaj veselega iz svojega popotovanja. Kakor nalašč so ga poklicali iz družbe služabništva in ga sedaj zadržujejo pozno v noč; niti pomislil ni, da je danes pripravljena Božidaru postelja pod baldahinom v graščinski sprejemni sobi.

Tako se vrti kolo zemeljskega življenja.

Nikolaj hodi po dvorišču gori in doli; postavi se nasproti oknu in gleda, kdaj ugasne luč in se odpro vrata. Čakal je zastonj. Le glava Cvetane se je vča-

sih prikazala pri oknu in pri mesečnem žaru se je zdelo starcu, da teko solze po licih žalostne deklice.

»Ustrašil sem jo, ubožico, s svojim nepremišljenim govorjenjem,« godrnja Nikolaj sam s seboj nezadovoljen. »Stari čarovnik bi zaslužil po vsej pravici, da bi mu zavili vrat, že zato, ker je zapodil hčer od sebe. Prav nič mu ne zaupam, toda radi tega dobrega dekleta opustim svoj namen.«

Cvetana je v resnici slonela na oknu ter gledala bliščeče zvezde. Spominjala se je očeta, a poleg tega je težilo njeno srce še druga bolest. Videla je Božidara, videla Liziko, in vsak pogled jo je zbedel v srce. Kako ga ima rada! In to po pravici! Skupaj sta rastle, skupaj bivala. On jim je dolžan življenje, ker so ga iz dobrote sprejeli in odgojili. Kdor bi med te dobre ljudi prinesel bol in žalost, bi se zelo pregrešil.

In taka nehvaležnica Cvetana ni hotela nikdar biti. Raje trpi sama in vidi srečne dobrotnike, svoje ljubljence.

Cvetana se ozre na nebo. Na njem je plavalo tisoče in tisoče zvezd. Ena se je utrnila in izginila za temne gozdove...

VIII.

»Moravski knez Rastislav je tukaj? Ubogi slepec! Tako plačuje svet za vso ljubezen in dobroto — z nehvaležnostjo.«

Peter Jožef je bil zopet enkrat sam s svojim so drugom. Niti senca suma do sedaj ni padla na oba prijatelja. Jožef se je delal, kakor da ne pozna moravskega kneza. In stražniki so bili veseli, da bo jetnik v njegovi družbi skoro okreval.

»Vodijo ga iz kraja v kraj, nikjer se jim ne zdi dosti varno. Še slepega kneza se boje! Predobro še pomnijo, kako jim je znal sekati glave z vratov, kako je odbijal njih vojske, ko je sedel še na knežjem prestolu. Še po smrti bo vznemirjal in strašil svoje sovražnike.«

»V njih slabi vesti.«

»A dolgo baje knez ne bo več živel. Preveč se žalosti in tuguje; tudi zaduhla stanovanja po ječah mu izpodkopujejo zdravje. Ne čudimo se: tako velik duh in priklenjen na tako majhen prostor!«

»Revež!«

Metod sklone glavo nad debelo knjigo. Vrstic ni videl, migljale so mu pred očmi. Iz te knjige je čital cele dni. Bila mu je edina zabava v težkih dnevih. Ali danes mu te vzvišene misli kar niso šle v glavo. Začel je brati, a ni končal.

»Ubogí Rastislav! Od gradu do gradu ga vlačijo, kakor bi iskali, kje ga preje dobi smrt. Celó do sem...«

»V naš samostan.«

Metod poskoči kvišku, da je skoro pretrgal pergament, na katerem je bil spisan evangelij, in prime Jožefa za roko.

»Kaj praviš, Rastislav, nesrečni slepec, prej mogočni moravski knez, je pod to streho, v tej hiši?«

Škof je govoril urno, hlastno.

»Tako je. Pripeljali so ga semkaj, a le za kratek čas. Kakor sem čul, peljejo kneza daleč notri v deželo in tu so se zopet ustavili samo čez noč.«

»Rastislav tukaj! Kolikokrat sva skupaj sedela pozno v noč in govorila o koristih slovanskega naroda, kolikrat sva drug družega tolažila, ako so naju mučile prevelike skrbi, kolikrat sva se posvetovala

skupaj za blagor domovine! Danes sva pod eno streho in ne moreva govoriti in vendar imam toliko na srcu, da bi mu povedal, da bi ga potolažil! V ujetništvu...«

Metod pade nazaj na stol in položi glavo na pergamentni svitek, kakor bi na njem hotel najti pokoj srca in miru svoji duši in v teh besedah ljubezni, resnice in tolažbe.

»Kako srečanje to! Niti drug k drugemu ne moreva, da bi si stisnila roki in se bratsko poljubila!«

Iznova vzdihne Metod in solze mu polijejo obličje.

Pater Jožef je stal nepremično in mislil. Zagledal se je v škofa in sam občutil globoko žalost, ki muči Metoda. Premišljeval je o nečem in položil desnico na svoje visoko čelo.

»Ničesar ne morem naprej obljubiti; a da se snideta z Rastislavom, to ni ravno popolnoma nemogoče.«

Pater je govoril tiho, s pritajenim glasom.

Metod se vzdigne, kakor bi mu blisk prešinil vse ude.

»Bi-li bilo to res mogoče, dragi prijatelj? O stori, če je mogoče, da zadnjikrat vidim kneza.«

»Bolj tiho, gospod, da že takoj v začetku vsega ne pokaziva. Rekel sem, da poizkusim, a za srečno izvršitev ne morem jamčiti. Treba je previdnosti. Govoril sem z Rastislavovim stražnikom in sem spoznal iz njegovih besedij, da bi se dal podkupiti. Ne ugovarjaj, gospod, da si hočem na ta način pomagati, ker s tem ne mislim nič slabega. O begu ne more biti niti govora. Ko se pogovorita o najvažnejših stvareh, pojmeta vsak v svojo ječo nazaj.«

Metod, mož pravičnosti, dolgo ni hotel privoliti, da bi se na ta dvomljivi način sestal s knezom. Ko ga je Jožef prepričal, da pri vsem tem početju ne bo niti sence nepoštenosti, je vendar privolil. Hrepenenje, da še enkrat vidi kneza, ga potolaži.

»Bog mi odpusti, ničesar hudega ne nameravamo,« pravi in obrne oči v križ na nasprotni steni.

Solnce se je nagibalo za hribe. V Metodovo celico so padali zadnji žarki. V naravi je postajalo tiho in ptice so že zaspale na vejah. Gozdovi v daljavi so kimali z glavami, kakor bi se vlegali k počitku, in žabe so jim pele uspavanko. Zvezda za zvezdo je zamigljala na nebu...

Metod sedi še vedno pri knjigi, dasi bi v tej tesni celici niti najbistrejše oko ne moglo prebrati niti besedice. Vsak šum na hodniku ga vznemirja. Bil je nestrpen in ni mogel pričakati zaželenega trenutka.

Hipoma mu stopijo pred oči vsa dela, vse težave, ki jih je moral prestati od onega dne, ko je odšel z ljubljnim bratom iz Soluna. Ni se hotel hvaliti, nikdar ni iskal posvetnega priznanja, a kadar je njegova duša računala sama s seboj, je bil zadovoljen. Vedel je, da ni nobenega delovanja brez sovražnikov, brez težav; in teh je užil že dosti. Brata je izgubil, preganjan je bil, v ječo so ga vrgli. Toda Metod se ni pritoževal, upal je v Boga in čakal dneva rešitve. Poznal je dobro svoje ljubljence, ti se bodo gotovo zanj zavzeli in ga prej ali slej osvobodili. Ko bi le sveti oče v Rimu vedel o njegovem jetništvu, takoj bi z močno besedo pretrgal vezi, ki mu branijo, da se ne more povrniti na Moravsko.

In ko bi se tudi nič več ne vrnil, Metod je bil prepričan, da gotovo ozeleni seme, ki ga je vsejal.

da iz njega zraste krepka rastlina, da se vera okrepi v tistih krajih, kjer je oznanoval križanega Odrešenika. In vendar si je želel, da bi mogel še sam nekoliko pomagati k temu. Saj je to dobro slovansko ljudstvo tako rado prejemale krst iz njegove roke, saj mu je bilo tako zelo naklonjeno.

Metod je čutil šele sedaj, kako zelo ljubi svoje ovčice.

Toliko dela je še preostajalo, a orač je zaostal sredi brazde, roka z božjim imenom se je zaprla.

Tiho se bližajo koraki. Metod vstane in hiti k vratom. V celici je bila še vedno tema in mesečni žar je slabo razsvetljeval steno, na kateri je visel umetno izrezljan križ.

Vrata se odpro in v celico stopi predstojnik reda. Na pragu postane in se čudi, kajti še nikdar mu jetnik ni prišel nasproti.

Škof se ustraši; dobro, da je tema skrila njegovo zadrego.

»Hvaljen bodi — — —«

»Na veke — — —«

»Bodi pozdravljen, gospod,« reče predstojnik in pelje škofa na sedež. »Čudim se, da je tukaj tema in ti vendar tako rad čitaš zvečer pri luči.«

Metodov ječar je govoril čisto nemščino, akoravno je bila v samostanu latinščina bolj običajna. Slovanskemu apostolu na ljubo je naredil izjemo v strogih samostanskih predpisih.

»Preganjam dolgi čas, kakor morem. Navajen sem dela in tukaj sedim v nedelavnosti. Včasih me jednolično delo utruji in potem se tolažim z molitvijo ali pa s spomini.«

»Prvo bi ti sam priporočal.«

»Molitev seveda povzdiguje duha k Bogu, ali pri mladih, močnih in zdravih ljudeh se mora družiti z delom.«

Škof je poslednjo besedo posebno poudaril.

Predstojnik naredi kisel obraz in pomolči za hip. Obiskal je svojega jetnika le takrat, kadar mu je imel kaj posebnega sporočiti. Zadnjič je prinesel Metodu dopis solnograškega nadškofa in danes je prišel po odgovor. A Metod mu pove odločno: »Mene so sodili papeži v Rimu, izpovedal sem svoj nauk pred sveto stolico in ničesar niso našli na meni, kar bi opravičevalo pasovske in solnograške škofo, da bi me zaprli. Morda edino to, ker sem bil imenovan za škofa moravskega, panonskega, nadškofa slovanškega? Ti kraji niso nikdar spadali k nemški nadškofiji in sveti oče ima pravico, škofije omejevati, kakor mu je ljubo.«

»Smem narediti luč?«

»Kakor želiš, danes je ne bom več potreboval.«

V peči zaplapola ogenj in razsvetli celico z rdečim žarom. Pater predstojnik, mož v najlepših letih, s smehljajočim obrazom in ponižnim pogledom, sede Metodu nasproti.

»Kako se počutiš?«

»Kakor orel, ki so mu zvezali krila in ga prikovali za noge.«

»Bodi vendar pameten, brat moj, saj vidiš, da sem jaz tvoj stražnik in sem za te odgovoren. Ne delaj si težkega življenja in poslušaj moj svet.«

»Ali je zopet tak, kakor prej? Potem se zastonj trudiš, jaz ne morem ravnati drugače, vest mi ne pusti.«

»Pogoji so tako preprosti; le besedico »da« reci, podpiši in vse je v redu.«

»Nimam pravice odločevati, namesto mene je govoril že nekdo drugi. Bilo bi to proti volji Petrovega naslednika. Moravska, Panonija, Hrvaška, Srbija — z eno besedo slovanske dežele ne morejo nikdar biti podložne nemškim nadškofom. Že po naravnem pravu imajo Slovani pravico zahtevati svojega nadškofa. Ko bi jaz privolil, provzročil bi s tem za vedne čase najhujše prepire, sovraštva in zmešnjave. Moravci bi me preklinjali, a tega nečem. In če se Rastislavu ni posrečilo zediniti slovanskih rodov v skupen narod, posreči se to njegovemu nasledniku.«

»Svatopluku?« se nasmeja predstojnik. »Gospod, zelo se motiš. Ali ti morda še ni znano, da je tudi Svatopluk že na varnem — v ječi.«

»Je-li to mogoče!«

»Glej, tako se zgodi vsem moravskim vladarjem, ako ne bodo poslušali nas, in kar sta ti in tvoj sodobnik Rastislav za samostojnost Moravske dosegla, se je že davno izpremenilo v dim. Svatopluk je samo ugovarjal in je že, kjer so njegovi predniki. Vi ste in ostanete vedno pod našo nadvlado.«

Metoda je bridko zadela ta nepričakovana vest.

»Zato ti svetujem, odpovej se na našo korist svoji škofijski časti, priklopi z našo pomočjo zemljo, ki si jo izpreobrnil, in kolikor je še boš, nadškofiji solnograški, ubogaj in pusti slovanske obrede, pa bode zopet vse dobro.«

»In kaj bo rekel sveti oče na rimski prestolici, glava vse cerkve?«

»Ko zve, da si se odpovedal prostovoljno, ko sliši, da bi cerkev trpela škodo s to razdrobitvijo, bo mislil, da si dobro storil, da si storil tako v blagor

slovanske zemlje, katerih krajevne razmere dobro poznaš — — —«

Predstojnik se pomakne bližje k škofu in ne odmakne od njega oči.

»Za blagor slovanske zemlje?« ponavlja Metod in trpek nasmeh mu preleti obraz. »Od vas morejo Slovani tega najmanj pričakovati, to ste neštetokrat že pokazali. Ni mi treba veliko govoriti, samo en zgled zadostuje. Živa priča je nesrečni Rastislav. S prestola ste ga pahnili, ker vam ni bil po volji, proti vsakemu pravu ste ga oslepili in zaprli v ječo kakor mene. Sedaj ste pa zaprli še Svatopluka. In ti, gospod, hočeš, da bi ti verjel, da bi vam — govorim odkrito, brez ovinkov — prodal moravsko deželo, prodal blagor slovanskih narodov, katerih zvesti sin sem tudi jaz? Bog me obvaruj! Tu so moje roke, vkovajte jih; tu je moje telo, mučite ga — ali nikdar me ne pregovorite, da bi ravnal proti volji svetega očeta, ki hoče, da ima Moravska svojega škofa, da bi ravnal proti glasu svoje vesti, ki me svari, naj ne delam škode onim, med katerimi sem sejal seme ljubezni.«

»Potem je moj trud brezuspešen.«

»Da in popolnoma nepotreben.«

»Pomisli, da je Moravska brez kneza, brez moči.«

»A Moravska je močna sama v sebi. Dobro poznam svoje učence. Nikdar ne bodo prodali svoje domovine, če bi morali tudi vsi do zadnjega izkrvaveti.«

»Misli tudi na svoj osebni blagor.«

»Ta razlog si hranil do zadnjega? Morda ga imaš za najtehtnejšega? Pač slabo orodje si v rokah svojih gospodarjev. Ali veš, komu sem daroval svoje

življenje? Svojim krščencem, svojim rojakom, in pripravljen sem vsak trenutek, da ga izgubim za Boga, za kneza in za domovino. Poleg tega se moje življenje nagiba že k svojemu koncu in dni mojega življenja ni več veliko.«

Metod hudo zakašlja.

Predstojnik vstane in pristopi k njemu.

»Odpusti mi, ker ravnam tako po višjem ukazju in sam ne vem, kaj bi storil jaz, če bi bil na tvojem mestu.«

Zadnje besede je govoril Metodov stražnik s komaj slišnim glasom. Nato pa vošči jetniku lahko noč, odide in zaklene vrata z dvojnimi zapahom.

»Tedaj sem jim samo jaz še na potu. Enega kneza so oslepili, drugega pa vrgli v ječo; posvetna moč je v sovražnikovih rokah. A mene ne boste še tako hitro ponižali in, če Bog da, boš ti, Moravska, kmalu zopet svobodna...«

Po kratkem času se vrata iznova odpro in tiho kakor senca vstopi pater Jožef. Skrbno pregleda celo čumnato, a razen Metoda ni bilo notri žive duše. Ogenj v peči je dogoreval.

Zvesti služabnik Metodov se obrne proti hodniku, ko se je prepričal, da je vse varno.

»Kje, kje, hitro me pelji, angel...«

»Tiho, tiho,« šepeta skrbni vodnik.

Metod je bil tudi že pri vratih. Vedel je, kdo prihaja. Nesrečna jetnika se objameta, nobeden ne more govoriti.

»Škof — Metod!«

»Rastislav, naš knez!«

Jožef zapre vrata in stopi na hodnik. Previdnosti nikoli preveč.

»Nisem škof, ampak jetnik —«

»Nisem knez, oslepili so me in — —«

Oba moža sta si zopet padla v naročje. Srce na srcu, obe sta bili — za blagor podložnikov.

Dolgo sta si počivala na prsih, napolnjenih z ljubeznijo, dobrotljivostjo, ljubeznivostjo, kakor bi se ne mogla drug drugega nasititi, kakor bi hotela ves tok ljubezni preleti iz enega srca v drugo.

Konečno se Metod zave:

»Mnogo imava govoriti in čas beži tako urno.«

Rastislav sede tesne poleg Metoda. Držala sta se za roki, ker knez ni mogel videti svojega dragega prijatelja.

»Tako se srečava po letih. Kje so najini načrti! Razmetani so po vseh kotih sveta. Zajeli so naju, zaprli in konec je vsemu upanju, ki je obetal toliko sadu. Gorko obžalujem, kar sem komu škodoval, priznavam, da sem stregel posinovljencu po življenju. Ni mi bil všeč, čutil sem, da se mi upira. Bog mu odpusti in plačaj vse hudo z dobrim!«

Rastislav nasloni glavo na Metodovo ramo.

»Kazen ga je že zadela, padel je v nemilost Nemcev in je sedaj ujet kakor midva. Uboga Moravska! Brez vladarja! Morda so se celo poganski duhovniki polastili vlade, ker malikovalstvo še ni bilo popolnoma zatrto.«

»Torej tudi Svatopluk? Kazen božja.«

Moravski knez sklene roki. Sedaj šele je opazil Metod, kako je oslabeled. Kje je oni krepki mož z močnimi rameni in s širokimi pleči? Očesni jami pod belkastimi obrvmi sta se ozirali nekako strašno na škofa. Obraz je rumen, lasje kakor mleko, hrbet sključen in roki — sama kost in koža.

Starec ob grobu.

Ko posveti luna, pogleda Metod na Rastislava. Glavo skloni, morda je celo solza kanila iz njegovega očesa. Po glavi mu vihrajo misli in iz njih se čujejo kakor s posmehom besede: »Za blagor slovanske zemlje.« Glej, to je blagor podrejenosti moravske kneževine nemšim vladarjem!

»Bog res dolgo časa potrpi. Žal mi je za Svato-pluka, bil je sicer častihlepen, a da se njegova slava konča tako žalostno, tega nisem pričakoval. Naj-gorje je z Moravsko! Kako neki je sedaj tam? Morebiti ropajo vojaške tolpe po mestih in požigajo vasi. Gorje premaganim!«

»Ne obupaj, knez, silen je slovanski narod. Moravci se ne podajo tako hitro. Dvignili se bodo kakor en mož in ščitili svoje pravice. Čehi jim stoje na strani. Da bi si le zbrali takega vodnika, ki bi ne izdal rojakov, ki bi ne izročil dežele Nemcem in bi si tako obesil meč nad lastno glavo.«

Metod je govoril s povzdignjenim glasom, pozabil je, da je v ječi.

»Ko bi bil vsaj ti prost, Metod, da bi jim svetoval, da bi jim izbral kneza, ki ljubi svoje ljudstvo —«

»Tebe vrednega naslednika —«

»Dobro bi bilo, samo konec bi moral biti popolnoma drugačen. Takega ponižanja, kakor sem ga moral pretrpeti jaz, ne želim niti svojemu največjemu sovražniku.«

»Toda enkrat se bode spominjal narod s ponosom na svojega kneza, ki je hotel ustanoviti veliko državo in spojiti vse slovanske narode v mogočno celoto.«

Rastislav nagloma oživi in prime škofa za roko.

»Prijatelj, kar se ni posrečilo meni z mečem, izvrši ti z besedo. Glej, jaz nisem mogel združiti različnih slovanskih plemen, ti moreš to storiti. To sicer ne bo velikomoravska država, ali ti boš vendar nadškof slovanski. Jaz sem že gotov s svojim delom, ti zapustiš to ječo in —«

»Če jo zapustim?«

»Pošlji v Rim pismo ali zanesljivega človeka, da naznani rimski stolici, kaka nečuvena krivica se ti godi. Papeževa moč je velika in grožnja z izobčenjem gotovo pomore.«

Metod se zamisli. Strinjal se je s tem nasvetom.

»A kako naj pošljem pismo, ko me tako skrbno čuvajo, ko je vse moje občevanje z zunanjim svetom pretrgano? Kje naj najdem zvestega človeka, ko sem tako daleč od onih, ki bi radi dali zame svoje življenje?«

»Kaj pa ta vodnik, ki me je semkaj pripeljal?«

Metodu je bilo, kakor bi se mu v glavi zablislilo.

»Ko prideš na Moravsko in zagledaš zopet rodna polja in ko boš zopet občeval z dobrim ljudstvom, pozdravljal mojo ljubljeno domovino in težko izkušani narod, pripoveduj vsem pevajočim pticam, šumečim gozdom in žuborečim potokom mojo bolelost. Naj pevajo, šume in žubore o nesrečnem knezu, o ubogem slepcu, naj tožijo rojakom, mojim prijateljem, kako krivico so mi storili moji neprijatelji. Potem spoznajo in pahnejo proč od sebe roko, ki grozi z bodalcem moravskim knezom, slovanskemu narodu!«

Na straži stoječi Jožef je potrkal v znamenje, da je čas, da se razideta.

Knez objame Metoda iznova.

»Na tebe stavim vse svoje nade. Sedaj rad prenašam vse trpljenje, rad položim svojo staro glavo k počitku, ko vem, da moj narod dobi zopet močnega vodnika, ljubeznivega voditelja, svetovavca. Prosim te, stori kakor sem ti svetoval, obrni se v Rim in pomoč pride, mora priti. Ali obljubiš?«

»Obljubljam — zaradi pokoja tvojemu zmučenemu srcu, v blagor našega izkušanega ljudstva.«

»In še nekaj. Ti si moravski škof, slovanski nadpastir pred Bogom. Podeli nesrečnemu, zavrženemu knezu, umirajočemu slepcu svoj prvi apostolski blagoslov.«

Rastislav poklekne pred škofa na obe kolena.

Metod zaplaka kakor otrok.

»Na poslednjo pot, na pot v večnost — prosim te pri ljubezni do moravskega ljudstva — pri ljubezni do zvestega prijatelja —«

Metod vstane. Mesec je ravno s polnim žarom obsijal njegovo močno postavo. Tresoči se roki položi na Rastislavovo glavo in proti zvezdnatemu nebu obrne svoje solzne oči.

»Blagoslovi te Bog Oče, Sin in sveti Duh; sprejmi tvoje plačilo v nebesih za vse, kar si trpel na tem svetu. Angel božji spremljaj tvoje korake in tvoje srce naj najde zaželjenega miru in pokoja — — —«

Jožef je čakal nestrpno, bal se je, da bi ne bil nočni sestanek obeh jetnikov izdan. Tiho stopi v celico in začuden postoji na pragu. V luninem svitu se mu zazdi kakor bi bila Metodova postava večja, kakor bi bilo obličje njegovo razsvetljeno z nebeškim žarom.

»Sveti mož,« zašepeta tiho in sklene roki.

Rastislav vstane z Metodovo pomočjo.

»Hvala, tisočkrat hvala,« je govoril.

»Zopet se ločiva, ali se za dolgo časa, Bog ve?«

»Na tej zemlji na veke, prijatelj. Tam,« in pokaže z roko proti nebu, »tam se snideva v lepši domovini. Z Bogom!«

Objameta se še enkrat, poljubita se in škof spremi kneza do vrat in tam ga izroči v Jožefovo varstvo. Na hodniku se ozre Rastislav še enkrat nazaj; morda je pozabil, da je slep.

»Zbogom!«

Zadnjikrat sta si stisnila roki.

Metod je zaprl vrata, da bi ga nihče ne motil. Zopet naredi ogenj in se vsede za mizo na navadno mesto. Zamislil se je. Pomiloval je kneza, pomiloval je Moravsko. Rastislavu ni več pomoči, dolgo se ne bo več mučil na tej zemlji, ali Moravska potrebuje v resnici svetovavca, vodnika.

Škof potegne z roko po čelu, kakor bi si hotel pregnati žalostne misli.

»Moram, če tudi nerad.«

Dasi je bilo že pozno, vendar odpre Metod knjigo na zadnjih straneh, kakor bi hotel brati zadnje poglavja. Prav zadaj je bilo nekoliko nepopisanega pergamena. Škof ga iztrga, vzame pero, omoči ga, a roka mu zopet upade.

Srce se je obotavljalo, razum pa je veleval.

Iznova omoči pero in piše počasi s tresočo roko — — — Škof Metod je pisal tožbo svetemu očetu v Rim.

IX.

Dolgo ni mogla zaspati Cvetana pod streho svojih dobrotnikov. Božidarova podoba ji plava neprestano pred očmi. »To je kazen, ker si zapustila

očeta,« ji doni po ušesih. O, zakaj ni ostala v gozdu! Tam je bilo tako milo, tako prijetno. Cvetana se zamisli na dneve brezskrbne mladosti. Sedaj jo pa spremlja skrb za skrbjo, žalost za bridkostjo, kakor bi jo v resnici spremljala očetova kletev.

Skoro se je že odločila. Grad zapusti in zopet pojde v temne gozde. Na Božidara ne sme niti misliti več, ne radi prijateljice, ki ga tako prisrčno ljubi, in ne radi svojih dobrotnikov, ki bi mu jo tako radi dali. — —

Božidar je bil že rano na nogah, jasno solnce mu ni dalo spati. Hodil je po praznem dvorišču, pogledal je proti oknu, kjer prebivata domača hčerka in zvesta njena prijateljica, ter šel dalje k vratom, ki so vodila na polje. Mislil je na Cvetano. Enkrat jo je videl in že se mu je vtisnila tako globoko v srce. Spominjal se je tudi one dobe, ko so ga sprejeli na tã grad in vzgojevali kot domačega sina. Dobro je vedel, zakaj se Mirko s soprogo obnaša proti njemu tako ljubeznivo, zakaj mu žele toliko dobrega.

In Lizika?

Božidar je vedel čez vse dobro, da ga tovarišica iz mladostnih let ljubi iz globočine svojega srca; vsaj mu je to pričal vsak pogled. Mladi vitez podpre glavo z roko ter se zamisli. Srce mu je močno bilo. Kot otrok je prišel s pomožno češko vojsko na Moravsko, starši so padli v boju, postal je sirota. Kam se je hotel obrniti, kje iskati dobre roke, ki bi ga bila rešila iz žalostnega položaja? Mirko se je zavzel za siroto; na gradu Borotinu je vzrastel, da je nastopil samostojno pot.

Z Liziko šta si bila kot brat in sestra. Tako sta se ljubila z otroško ljubeznijo, kaj čuda, ako mu je naklonila tudi sedaj, kot dorasla devica, svoje srce?

Božidar je pripoznaval, da ima dolžnost poplačati svojim dobrotnikom veliko požrtvovalnost s tem, da osreči Liziko, a srce se mu je upiralo. Pregloboko mu je bila v srcu podoba one, ki jo je videl takrat v gozdu, in ko jo je včeraj videl vdruči, podoba nesrečne čarovnikove hčere, podoba lepe Cvetane.

Božidar se domisli na črne gozde, kjer se je prvič sešel s Cvetano. Jutranji žarki so jih žarili in megle so se vzdigovale nad njimi. Tako se je zamislil, da je pozabil na vzvišeno nalogo, katero je prevzel — delovati z vsemi močmi, da oprostí Metoda. In vendar mora že danes oditi s svojim oddelkom v Slavomirov tabor. Božidar bi bil rad ostal na gradu, dasi se je preje le toliko pomudil tu, da je pripravil služabnike za vojsko. Cvetana mu kar ni šla iz glave, že ta nesrečna usoda, da je on ravno tako sirota kakor Cvetana, ga je družila z Dubovo hčerjo.

Stopil je na vrt, vsak list je bil pokrit z rosnimi kapljami, vsak cvet gledal, kakor bi imel solze v očeh. Spoznal je, da tu gospodari pridna roka Lizikina. Tukaj je sedela, plela, tukaj je sedevala in prepevala. Kolikokrat ji je pomagal, kolikrat se je z njo igral. Skupaj sta bila vesela ali žalostna; takrat sta bila seveda še otroka.

Kako gorko ga je včeraj pogledovala, kako je poslušala njegove besede in kako močno mu je pri odhodu stisnila desnico! Ni ga pozabila.

Božidaru je šepetal nek glas: »Ker prej oni niso marali zate, sedaj se pa ti ne meni zanje,« toda plemeniti mladenič je vedel ceniti tudi dobrote, s katerimi so ga obsipali, akoravno je bil tujec, sirota...

Božidar se usede pod dišeč rožni grm, glavo si podpre z roko in premišlja. Spomni se na daljni

dom, ki ga je tako zgodaj zapustil. Kakor mu je pravil Mirko, so njegovi rojaki še vedno pogani, še vedno tavajo v zmoti in po božje časte prazne kipe. Na Češko se vsiljujejo baje nemški pridigarji. Tudi po vzhodnih slovanskih krajih so bili in glej, kaj so učinili? Nemški vpliv je strmoglavil Moravsko v prepad nesreče.

»Ko se povrne Metod in utrdi Moravsko v veri, poprosim ga na kolenih, da se poda na apostolsko pot na Češko, da izpreobrne tudi mojo domovino k pravemu Bogu. Metodu bo veroval vsak, njegove besede ostanejo vsakemu v srcu . . . Saj je tako ljubezniv, tako dober! V spremstvu Metodovem vidim zopet svojo domovino.«

Ta misel razjasni Božidaru obraz; a hipoma ga preleti črna senca; vsaj zapusti potem tu na Moravskem svoje srce.

Lahen vetrič zapihlja in lipa šumi nad vitezovo glavo.

Na vrt pride tako kakor senca vitka dekličja postava. Sredi cvetočih dreves se prikaže Cvetana. Kakor srna skaklja in se pripogiba k duhtečim cvetkam. Kmalu se zagleda na daljne gozde in se zamisli. Spomni se na očeta, na dom — —

»Tako zgodaj že na vrtu?«

Cvetana skoči, kot bi se prebudila iz najslajšega spanja. Pred njo je stal Božidar. Ravno tak je bil kakor v gozdu, ko se je ustavil v bližini kočice.

»Ti tukaj, gospod?«

»Spati ne morem; tu sem preživel mladostna leta in zbudili so se mi stari spomini — —«

»Slišala sem mnogokrat od — Lizike.«

Cvetana zardi kakor mak.

»Graščak je moj dobrotnik, Lucija kakor moja mati in Lizika —« Božidar se obotavlja s primerom, »kakor rodna sestra,« doda hitro in pogleda z očmi na temne gozdove.

»Vsi so vredni tvoje ljubezni, Lizika pa najbolj. Često se te je spominjala in govorila o tebi celo v spanju.«

Božidar pogleda na Cvetano, če misli to v resnici ali če ga le poizkuša, da vidi, kako bodo vplivale njene besede nanj. Kar začudil se je kako odkritosrčno in prepričevalno govori deklica, na čelu nima niti najmanjše sence lokavosti ali neresničnosti.

»Gotovo ne ostane Lizikina skrb brez plačila.«

Cvetana položi roko na srce in se obrne stran, kakor bi hotela zakriti solzo.

»Cvetana, kako čudno govoriš? Ne razumem te. Ali se morda spominjaš onega trenutka, ko sem prvikrat videl, ko sem prvikrat s teboj govoril...«

»Prvič in poslednjič — danes.«

»Kako to?«

»Iz grada pojdem nazaj, od koder sem prišla.« Cvetana pokaže z roko na širne gozdove. »Poiskala bom očeta, da mu bom stregla, in ko njemu doslužim, hočem podariti sadove naše vere ljudem, ki jim je usoda položila v zibel samo bol, tugo, žalost —«

»Cvetana, ne razumem te.«

»Danes te ne bom zadrževala s pojasnili, ker se ti mudi in se moraš pred bojem še posloviti od svojih dobrotnikov in od Lizike.«

»In od tebe, Cvetana?«

»Midva se posloviva za vedno.«

»Cvetana!« ji zakliče Božidar bolestno.

»Umiri se, gospod, vse ti pojasnim. Svojim dobrotnikom sva oba, ti in jaz, dolžna veliko hvalež-

nost. Sam si rekel, da so te vzgojili kakor lastni starši, da so skrbeli zate kakor za punčico svojega očesa, da so te ljubili kakor rodnega sina. Ti si torej dolžan Mirku za svojo vzgojo hvaležnost, ti si njegov dolžnik. Mene so sprejeli v grad, ko me je oče pregnal od doma, ko sem tavalala po svetu brez doma, ko sem umirala gladu; tudi jaz sem dolžna povrniti svojim dobrotnikom vse, kar so mi dobrega storili, akoravno tega niso delali za plačilo. In veš, kako jim to dobroto najbolj poplačava?»

Božidar je slutil, kaj misli Cvetana, a obotavljal se je z odgovorom.

»Jaz se povrnem, od koder sem prišla in si poiščem strehe drugje, ti pa se povrni po vojski na ta grad in boš njegov gospodar.«

»Ni mogoče!« zakliče Božidar.

»Gospod, ali hočeš poplačati dobroto z nehvaležnostjo? Ali hočeš tu sejati žalost in nesrečo, ko vendar po celi deželi oznanjaš ljubezen? Ali bi bilo to pošteno?«

Cvetana se je razvnela.

»Priznam, da so tvoje besede resnične, ali kaj bo s teboj, plemenita deklica?«

»Z menoj,« ponovi Cvetana z bolestnim glasom, a takoj se ohrabri in pravi: Povedala sem ti že svoj načrt. Mene kliče druga dolžnost, katero zaupam samo tebi. Oče me je daroval bogovom, ker je mislil s tem pomiriti razkačene bogove, katerim uničujejo kristjani gaje in moré posvečene ptice. In jaz se hočem darovati, Božidar, a le edino pravemu Bogu. Naša krščanska vera uči tudi zatajevanje, zato se hočem odreči svetu in pojdem tja, kjer so device na veke posvetile svoje življenje Bogu, da bi z molit-

vijo, uboštvom in čistostjo dosegle nebeško kraljestvo.«

»Ti hočeš v — samostan?«

»Da, pojdem; Metod je pripovedoval nekoč o njih in že takrat se mi je dopadlo tako življenje.«

Cvetana povesi glavo. Morebiti se ni spomnila na samostan niti tedaj niti pozneje. Vsaj se ji je zdelo življenje tako lepo, odkar se je vnel v njenem srcu ogenj ljubezni. Toda Cvetana je znala premagati sama sebe.

V bližnjem grmičevju je zapel slavec; morebiti se je prebudil ravno iz spanja, izletel iz gnezda in sedaj skaklja med listjem, da se umije z rosnimi kapljami.

Božidaru je bilo srce skoro glasno. Ravno to, kar je slišal od Cvetane, je premišljeval sam danes po noči, ko mu vsled srčnih bolečin spanec ni hotel zapreti oči.

»Na gradu že vstajajo, v kratkem odpotujete v glavni tabor, ne bom te dalje zadrževala.«

»Mene — zadrževala?«

»Kakor sem rekla, tako storim. Svoje namere ne izpremenim niti za besedico. Ako čutiš do mene le malo prijateljske ljubezni, stori, kakor te veže dolžnost in bodiva kakor rodni brat in rodna sestra.«

»Rodna — sestra,« ponavlja nehote Božidar. V prsih mu vre in pred očmi se mu dela tema; predno se zavede, že ni bilo več Cvetane na vrtu. Na gradu se je res pričelo novo življenje, toda Božidar, ki se je veselil tega dne, ki je deloval za ta dan z vsemi močmi, ki je na ta dan stavil vse svoje upanje, je bil, kakor bi ne slišal rožljanja orožja, rezgetanja konj in veselih glasov. Še vedno stoji nepremično pod lipo in

gleda na daljne gozde. Prav nič ni čul, ko ga je klical Nikolaj po celem dvorišču.

»Plemenita deklica!«

»To smo te iskali, dragi moj, in tebe ni nikjer!«

Sedaj se šele prebudi iz spanja. Nikolaj je stal pred njim že v polni vojaški opravi, s tulom na rami in ščitom v levici. Bil je nenavadno vesel.

»Povsod smo te iskali, za teboj smo letali in ti si tu na vrtu. Niti v sanjah mi ni prišlo na misel, da bi se tak čvrst junak boril s cveticami.«

Nikolaj se zasmee, da se je stresel lok in sulica mu je padla iz roke; dolgo časa se že ni pošalil.

»Ali je že vse v redu? Je-li Mirko napravljen?«

»Seveda, jaz nisem spal od polnoči, obračal sem se na vse strani in čakal solnčnega vzhoda kakor odrešenja svoje duše. Kobila je tudi veselo rezgetala, ko sem jo pogladil po grivi. Pametna žival! Na dvorišču sem pa že srečal Cvetano, ki je jokala. Bog sam ve, kaj jo je tako rano spravilo na noge. V boj ne pojde z nami —«

»In gospodar?«

»Saj veš. Dolgo slovo, jok — za take reči jaz ne maram in sem šel rajši proč.«

Božidar ni poslušal daljših besedij Nikolaja, vedel je dosti. Hitel je naravnost na dvorišče, kjer je dobil gospodarja sredi družine, oblečenega v bojno opravo in pripravljenega za pot. Služabništvo je napregalo vozove, prinašalo skup potrebne stvari: orožje in jestvine. Vse se je trlo ljudi, tudi iz najmanjše in najrevnejše vasi. Kdor je le mogel, je dobil kak meč, naložil na hrbet jedil in šel — pomagat, da se pribori Metodu svoboda. Ta misel je vsakega

navdušila; v Borotinu so se zbirali ob solnčnem vzhodu, da bi jim čim preje dosegli glavni tabor.

Mirko je pozdravljal vsacega, za vsacega je imel pohvalno besedo ali smehljaj na obličju.

»Pozdravljeni, krepki junaki!«

»Tudi vi niste pozabili? Bog vas blagoslovi —«

»Le na stran vso žalost, v kratkem se vrnete v svoje vasi, k svojim rodbinam.«

Graščak pogleda z ljubeznipolnim očesom na ženo in hčer. Stale sta poleg njega in se ga oklepali, kakor bi se ne vrnil nikdar več. Lizika išče z očesom po vseh bojevnikih in vendar ne dobi onega, po katerem je toliko hrepenela. V tem pride Božidar iz vrta. Liziki zažare oči samega veselja.

»Tu je naš ljubi gost«, kliče Mirko, »in mi smo mislili, da nas je že zapustil« ter udaril Božidara po rami.

»Kaj se ti je sanjalo, Lizika?«

Mirkova hčer zardi. O kom naj se ji je sanjalo?

»Sanje lažejo«, pravi deklica in pogleda lepega mladeniča.

»Tedaj se hitro poslovite« opominja graščak, »da gremo, skrajni čas je že in vsi smo že zbrani«

Še enkrat poljubi ženo in hčer ter sede na konja.

Tudi Božidar poda roko obema in v hipu je bil na Mirkovi strani. Stari Nikolaj je bil že na mostu. Vsi stopijo v red, zadnji krik in začulo se je peketanje konjskih kopit in rožljanje koles.

Božidar se še enkrat ozre proti gradu, poišče si znano okno in zamahne s čepico po zraku; bel robec mu je vrnil zadnji pozdrav.

X.

Iz cele Moravske se je zbralo vojaštvo pod Slavomirovo zastavo. Prva naloga čilih Moravcev je bila, da poženo vso nemško posadko iz dežele.

In to delo jim je šlo dobro od rok.

Posadka za posadko se je udala ali pa bežala čez nemško mejo. Moravci so bili že tako močni, da se jim ni zdelo dosti, da preženo sovražnika iz dežele, ampak so si prisegli, da prodero celo v nemško državo. Nemško gospodo na Karlmanovem dvoru je obšel velik strah.

Marsikaka srečna zmaga nad nemškimi vojaki je bodrila zavedne Moravce k hrabrosti.

Slavomir jim je večkrat polagal na srce namen, ki ga hočejo doseči z orožjem v roki. Bil je to hraber mož, akoravno je črna halja od vratu do tal jasno označevala njegov stan. Ni hotel, da bi žezlo vlade ostalo v njegovi roki, bil je preskromen, a v hipu najvišje potrebe je sprejel višje vodstvo nad armado.

»Pomnite, rojaki, zakaj ste zagrabili za meč, zakaj se bojujete! Ne zaradi slepega blišča in slave, ne zaradi pobojev in plena — — — Dvignili smo se kakor jeden mož, da branimo svojo svobodo, svojo neodvisnost in da osvobodimo svojega višjega pastirja svojega škofa, svojega Metoda, katerega so sovražniki na zvit način ujeli in ga imajo sedaj v ječi zaprtega . . . Ta cilj bodi vaš vodnik, naša betlehemska zvezda! Borimo se hrabro, da dosežemo pravice! Ko si zagotovimo svobodo in ko bo Metod zopet med vami, potem odložimo orožje in uživali bomo mir in pokoj. Bodimo složni in sila pekla nas ne bo premagala; bodimo vredni sinovi Metodovi in sreča in blagostanje nas bo spremljevalo povsod — — —

V četah ni nihče črhnil. Poslušali so pozorno vodnikove besede . . .

Moravska je že čista, nikjer več ni videti sovražnika; včeraj so se vrnili iz zadnjega zmagoslavnega boja. Karlman je bil popolnoma premagan; po deželi je zavladovalo nepopisno veselje in Slavomir je komaj ukrotil vojaštvo, da niso z umazanimi sredstvi onečastili plemenitega namena, ki ga je hotel z bojem doseči. Vedno in vedno jih je opominjal, da se bojujejo samo za samostojnost Moravske in za svobodo svojega škofa. Spomin na škofa je imel moč, da je ukrotil tudi v vojnah osivele vojake.

Samo stari Nikolaj se je z nekoliko tovariši jezil, da se ne bojujejo tako kakor on želi. Njegova želja je bila, da prodirajo vedno globlje v sovražno deželo in da se ustavijo šele onkraj sovražnikovega ozemlja. In ko bodo tja dospeli, tedaj naj se udarijo z Nemci, ki bodo tu enkrat za vselj tepeni, in tedaj naj šele Moravci orožje odlože.

Slavomir je stiskal roke vitezom in graščakom, tudi za preproste vojake in služabnike je imel pripravljen prijazen pogled. Ko pride Mirko s svojo četo predenj, tedaj prime Slavomir Božidara za roko in mu jo krepko stisne.

»Ti si vreden vse časti, kajti ti si nam pomogel do tega srečnega dneva.«

»Upam, da bodo temu sledili še srečnejši,« dostavi Božidar. Tudi njega je zmaga neizmerno veselila.

»Seveda; kajti sedaj je naša naloga šele napol dovršena. Samostojni smo in svobodni, a mi smo se namenili, da dosežemo še kaj drugega.«

Vitezi in Slavomirovi jezdec pritrjujejo.

»Začetek je dober,« govori dalje Slavomir, »naši vojaki so silno navdušeni radi zmage in srečen konec je nam zagotovljen. Sedaj moramo hiteti, da vojaki ne otpnejo; železo je treba kovati, dokler je vroče.«

»Dovoli, gospod,« oglasi se Mirko, »da se povrne manjši oddelek na Moravsko nazaj, da zaduši upor, ki je izbruhnil v deželi, odkar smo mi odšli. Potem odrinemo v odločilni boj.«

»Kaj se pa godi doma?« poprašujejo mnogi.

»Predno lev izkrvavi, se še enkrat vzpne kvišku in še enkrat napne vse svoje sile. Naša krivda je, da nismo preje uravnali razmere, predno smo šli v vojsko. Ostanki paganov s svojimi duhovniki na čelu so nenadoma oživali, znani Dub je njih glavni voditelj. V naši odsotnosti vznemirjajo gradove, mesta in vasi. Dobro vedo zakaj se mi bojujemo in vedo tudi, da naša zmaga podre za vedno vse njih namene. Zato sedaj še enkrat poizkušajo z mečem v roki svojo srečo. Mislim, mal oddelek vojaštva bo zado-stoval.«

»Morebiti bi se Božidar hotel odlikovati« pravi Slavomir.

»Gospod,« brani se mladenič, »takega posla mi nikar ne nakladaj, drugje sem povsod pripravljen, a tu ne vem . . .«

Mirko ni mogel razumeti svojega prihodnjega zeta. Povsod je bil tako bojevit, tako hraber, sedaj se pa obnaša, kakor bi mu padel meč iz roke.

Dolgo so se še posvetovali vitezi, kako naj utrde svobodo in samostojnost Moravske, kako naj dobe Metoda iz sovražnikovih rok. Premagati hočejo sovražnika v veliki bitki in potem narekovati pogoje za mir: za vse ujetnike nam daš enega moža, nam tako

drazege — Metoda. Da, tako store, to bo najbolj častni pogoj. Zato je Slavomir ukazal, da ujamejo kolikor mogoče veliko sovražnikov. Saj zahteva tudi dostojnost krščanske vojske, da se kar najmanj krvi prelije.

V tem prijaha na penastem konju sel in hoče naravnost pred poveljnika. Govoril je nemški, in Moravci mu zato zastavijo pot.

»To bi bilo lepo, da bi kar vsakega potepuha pustili pred poveljnika« kriči Nikolaj in zgrabi tujčevega konja za uzdo. »Najprej nam povej kdo si in kaj neseš, ljudem tvojega rodu na Moravskem ne veruje nihče niti besedice več. Govori!«

Nikolaj potegne za uzdo, da se je konj postavil na zadnji nogi. Sel se trese strahu. Govoril je, razkladal je, klel in prosil, a vse zastonj, niso ga razumeli. —

»Zakaj neki si izbero takega mutca za posla; mi se vendar ne bomo njemu na ljubo učili nemščine« prične upiti Nikolaj.

Tujec kaže na neko listino in okoli glave riše po zraku krono, da bi ga razumeli.

»Laž, sama laž. Črno na belem moraš imeti napisano, drugače ne verjamemo ne vam, ne vašim lažnjivim besedam. In če bi tudi z zlatom na srebro napisali, vam ne moremo verjeti. Dva naša kneza ste vrgli v ječo, enega ste mučili skoro do smrti, škofa ste nam vzeli, in tudi naše dežele ste se hoteli polastiti. A prišel je dan plačila. Svatopluka si lahko obdržite, zakaj on je nas prodal, vrnite pa nam Metoda, drugega ne maramo nič. Sedaj lahko greš, odkoder si prišel.«

Nikolaj obrne konja in ga hoče odpeljati iz tabora.

Tujec prosi in se roti, da mora na vsak način priti do poveljnika. A zastonj bi bile njegove prošnje, da ni prišel pravočasno zraven Božidar. Odšel je iz zбора vitezov in sam mislil na Cvetano in njenega očeta. Kako naj se bojuje proti njemu! Vsaj bi se moral bojevati tudi zoper njo — njegovo hčerko Cvetano. —

Zaslišal je vpitje in zagledal trumo vojakov okoli kričečega jezdeca. Hitro je prišel zraven, da zve za vzrok krika in vika. Nikolaj mu vso stvar razloži z običajnimi opazkami o sovražniku.

»In ta mutec hoče meni nič tebi nič iti k našemu poveljniku. Mi od vas ničesar nečemo; glave bomo pa vam že še malo pretresli, da vam za vedno izgine veselje prihajati sem na Moravsko. Morda pošiljate že prošnje do nas? Zato pa niste zadeli pravega časa!«

Božidar pristopi k tujcu in ga vpraša, čemu je prišel.

»Prinašam poročilo od — Svatopluka.«

Od našega ujetega kneza?«

»Da od njega, in izročiti ga moram naravnost poveljniku, pa me ne puste k njemu.«

Božidar malo pomišlja, kaj bi storil, nato pa pelje poslanca k Slavomiru. Nikolaj in tovariši ga debelo gledajo in se čudijo.

»Pustimo ga. Morda se gre zahvalit, ker smo jih tako pošteno naklestili in tako vzvišenega poslanstva ne smemo zadržavati.«

Vojaki se zasmejajo Nikolajevim besedam in posedejo po travi k igri, da si preženo dolgčas.

V Slavomirovem šotoru so še vedno zborovali višji poveljniki in so hoteli ravno oditi k počitku.

Božidar naznani poslanca.

»Aha, že prihajajo prosit« si mislijo vsi. Voditelj reče, da naj sel takoj vstopi. Sel vstopi, pokloni se zbranim knezom in poda glavnemu poveljniku listino in odide iz šotor. Komaj pogleda Slavomir v pismo, obledi in vidi se, da kar z očmi požira vsebino kratkega lista. Navzoči opazijo izpremembo na njegovem obličju in nestrpno čakajo pojasnila.

Konečno Slavomir vendar prebere pismo. Pogleda po okolostoječih in reče z resnim glasom:

»Vaš knez vas pozdravlja.«

»Knez?«

Vsaj si knez ti.«

»Nikoli« odgovori Slavomir odločno. »Samo za čas vojske sem prevzel vodstvo, naš pravi knez je v ujetništvu.«

»Oslepljen je, morda ga že ni več med živimi —«

»Seveda, nesrečni Rastislav; a vi imate še enega kneza.«

Vsi molče in povesijo glave.

»Ta nas je prodal —«

»Ta nas ne ljubi —«

»Našega škofa je dal odpeljati —«

»Svatopluk se za nas ne meni —«

Tožba za tožba se glasi iz ust moravskih voditeljev. Svatopluk je bil v resnici mnogo kriv: prednika, svojega strica je pahnil s prestola, Nemcem je bil naklonjen, ker je z njih pomočjo zasedel kneževski prestol, a ljubezni svojih podanikov si ni pridobil. Kar je pa najbolj odvrnilo srca Moravcev od njega, je bilo to, da tedaj, ko so vstali nemški škofje proti Metodu in ga zvijačno zvalili v svoj okraj, ni storil zanj drugega, kakor da je izpregovoril nekaj praznih sočutnih besedi. Drugače se pa ni čisto nič brigal za njegovo rešitev.

Zato se danes ni nihče potegnil za kneza.

Slavomir zvije pismo okoli roke in hoče izkušati zvestobo svojih bojevnikov.

»Kaj pa, če vaš knez prosi pomoči od svojih podložnikov?«

»Lahko, zelo lahko je sestiti na tron, ko je temelj pripravljen in trden.«

»Ne menite se za take prošnje. Knez se vrne in vas lahko zopet proda —«

»In Metoda pusti v ječi.«

»In po naši svobodi, s svojo močjo in s svojimi rokami smo si pridobili neodvisnost in ne damo je več iz rok. Kdo ve, kake zveze je sklenil Svatopluk z Nemci —«

»Mislim, da ni ničesar obljubil,« zagovarja Slavomir kneza, »ko bi ne bil obljubil Nemcem nadvlade, bi ga izpustili —«

»Počasi, gospod, počasi. Tudi ko bi ga kar na lepem izpustili, je od nas odvisno, ako ga pripoznamo za kneza ali ne.«

Vseh oči se obrnejo na drznega govornika. Bil je Mirko, ki je glasno povedal to, kar so vsi skrivali v svojih srcih, česar si niso upali naravnost izreči, sedaj pa so živahno pritrjevali govorniku.

»Svatopluk sedaj vidi, na koga se sme zanesti, na čegavo moč mora opreti prestol. Veroval je Nemcem in oni so ga ogoljufali; moči svojega naroda ni zaupal in ta ga sedaj ne mara. Mi si izvolimo kneza po svojem srcu, kneza, ki bo le v svojem ljudstvu iskal opore in moči, a ne pri besedolomnih sovražnikih.«

»Niste še čuli, kaj vam piše, kaj vam ukazuje Svatopluk. Potem bodete drugače mislili in govorili. Poslušajte!«

Slavomir razproste pismo in bere:

»Mojemu ljubljenemu narodu, najvdanejšemu služabniku Gospoda, vsem dragim rojakom pozdrav!«

Zbrani se zasmеjejo.

»Zelo obžalujem, moji dragi rojaki, da sem s prestola pahnil svojega strica in ga pripravil v tako nesrečo. Srčno mi je žal, da sem kedaj veroval obljuba.ⁿⁱ nemških gospodov in da sem z njih pomočjo dosegel vlado. V temni ječi, kamor me je ukazal vreči Karlman, sem imel dovolj časa premišljevati o nezvestobi, o svojih napakah, o krivicah, ki sem jih storil vam. Moja goreča želja je, da mi vse odpustite. Vlažne stene v ječi, po katerih kaplja voda, trda tla, oškropljena s solzami, okovi, s katerimi sem bil zvezan, ti vsi vam lahko pričajo, kako obžalujem svoje pregrehe. Boga kličem za živo pričo, da so moje besede resnične —«

Slavomir preneha. Glas se mu je nekako tresel in tudi vitezi se niso več smejali. Vsi stoje kakor kipi s povešenimi glavami, oprti na dolge meče z vdela-nimi ročaji.

»A ne zadostuje samo« nadaljuje vodnik, »da kdo obžaluje svoje pregreške; kdor hoče doseči popolno odpuščanje, kakor želim jaz, mora tudi svoje grehe popraviti. Kar sem storil svojemu stricu hudega, ne morem več popraviti. Rekli so mi, da Rastislava ni več med živimi. Prosim pa milostljivega Boga, da mi odpusti ta greh. Tebi drago ljudstvo, pa hočem popraviti to, da sem te izdal, s tem, da zavrzem roko ki mi ponuja pomoči, da sovražim one, katerim sem prej zaupno veroval —«

Začudenje raste na vseh obrazih.

»Svoboden sem in prost. Niso mi mogli dokazati, da bi se bil pregrešil v zvestobi proti Nemcem, da bi jim bil nastavljal past —«

»To je sveta resnica« pravi smeje se Mirko.

»In Svatoplukova največja napaka.«

»Še enkrat pravim: svoboden sem in prost vezi. Spoznali so me za nedolžnega; da, Karlman me obiplje celo z darovi in častmi. Morebiti hoče popraviti, kar je na meni zagrešil. Lahko ostanem na nemškem dvoru. Imenovati me hoče za vrhovnega poveljnika svojih čet. Toda dobro poznam njegove skrivne namene in se mu ne dam varati. Maščevati se hočem nad svojimi ječarji, vam pa, dragi rojaki, zagotoviti svobodo in neodvisnost za večne čase z zmago, ki jo morete doseči z mojo pomočjo. Rekel sem, da mi ponuja Karlman vodstvo vojske, sprejemem ga ter popeljem čete proti vam —«

»Proti nam — Moravcem, proti svojim rojakom?«

»Le poslušajte do konca« miri Slavomir. »In delal se bom, kakor bi se hotel v resnici bojevati proti vam, da z orožjem v roki zasedem prestol in izročim Karlmanu nadvlado. Preveč mi zaupajo, kakor sem jim nekdanj jaz. Nemci so me ogoljufali in izdali, — ako jim povrnem enako z enakim, bodo prejeli čisto primerno plačilo. Vsi se umaknite pred menoj daleč notri v deželo, tja do Velegrada in tam prestopim na našo stran. Tako uničimo do dobra moč prevarane armade in slavna zmaga bo nam porok daljšega pokoja in miru. Tam, kjer je obstal Rastislav, hočem jaz nadaljevati. Velika država moravska, z močjo orožja sezidana, naj je tudi moje geslo, moja želja. Ne bojte se prevare, govorim vam odkritosrčno, le

za blagor očetnjave in ljudstva, iz ljubezni do vas —«

Slavomir postane za trenutek, dasi še ni bil pri koncu. Čakal je, kaj poreko graščaki, vojvode. Ti pa molče kakor grob.

»Če mu je le mogoče zaupati?« se vendar eden oglasi.

»Našemu orožju ali knezu?«

»Mi prav gotovo zmagamo, a knez Svatopluk?«

»Zmodril se je, obžaluje svoje pregrehe« brani kneza Slavomir. »Bo vsaj izkušen vladar, kakor v ognju topljeno zlato, kakor brušen drag kamen. Sam sebi bi kopal grob.«

»Ne bo več zaupal Nemcem, ampak nam, ne bo se naslanjal na njih nezvestobo, ampak svojo vlado utrdi na naši zvestobi, močatosti in ljubezni do svojega kneza.«

»Še enkrat vse najsrčneje pozdravljam. Sel, ki vam izroči moj list, naj mi prinese tudi odgovor — a naj bi bil dovoljen za me! Kot sovražnik pridem v domovino, a kot zvest sin jo privijem k svojemu srcu.

Vam v Bogu vse najboljše želeči

Svatopluk.«

Slavomir je končal, zloži list, pogleda navzoče in čaka odgovora. Na čelu moravskih gospodov je bilo videti, da se duša bojuje, da duh deluje.

»Kaj tedaj sporočite svojemu knezu, dragi moji? Ali sprejmete njegov predlog, ali hočete doseči slavno zmago ali hočete popolnoma premagati svoje protivnike?«

Nihče ne odgovori, niti ne zmaja z glavo.

»Ali naj sporočim Svatopluku, da odklanjate ponujano desnico, da si sami izvolite kneza?«

»Ti si naš knez —«

»Nikdar! Rekel sem, da odložim svojo čast takoj, ko bo na Moravskem zopet red in mir. Moj posel ni vihteti meč.«

»Moremo li zaupati Svatopluku?«

»Zopet ta dvom! Popolnoma. Zadosti je spoznal svojo krivdo.«

»Potem bodi —«

»Knez moravski, ki se vrača na čelu sovražnih čet, da pristopi v odločivnem trenutku k nam in zada Nemcem usodni udarec« kliče z močnim glasom Slavomir.

»Naj živi torej knez moravski, živijo Svatopluk!«

»Počakaj, gospod,« zakliče Mirko z nekaterimi tovariši. »Tudi mi stavimo Svatopluku pogoj.«

»In kakšnega?«

»Da nam najprej pripelje z nemškega dvora onega, ki je bil po njegovi krivdi zajet, ki sedaj trpi v samostanu in se spominja naše domovine. Naloži tudi knezu dolžnost, da nam v najkrajšem času vrne Metoda.«

»Prav imate; naredimo po vaši volji. Saj je knez pripravljen popraviti svojo krivdo.«

Sedaj šele zakličejo vsi poveljniki in vsa vojska gromovit živijo knezu Svatopluku.

Slavomir pokliče sela in pošlje knezu pismen odgovor.

XI.

V gozdih, v soteskah in v oddaljenih gorah je bilo, kakor bi v resnici grozila nova vojska z vsemi grozovitostmi. Komaj je zbral Slavomir moštvo in začel vojno s Karlmanom, začele so se prikazovati

po Moravskem skrivnostne, dobro oborožene čete, ki so napadale gradove, mesta in vasi. Samo pokazale so se in so zopet izginile, kakor bi se bile vdrle v zemljo.

»Bogovi kličejo po maščevanju, ker ste posekali njih gaje, ker ste splášili posvečene ptice, ker jim ne prinašate več darov in ker se bojujete pod zastavo križa. Mi smo služabniki večnih bogov, izpreobrnite se, prinašajte zjutraj in zvečer daritve in bogovi se pomirijo!«

Tako je klical vodnik, predno je vtaknil pod streho gorečo bakljo. Ko mu ni nihče odgovoril — prebivalci so zbežali pred pogani v gozde, kakor hitro so jih zagledali, — zaplapolala je slamnata streha in ogenj se je razširil po vseh hišah.

Zatirani so klicali na pomoč, pritožili so se Slavomiru.

»Vstali so čarovniki in potegnili za seboj mnogo paganov in neutrjenih kristjanov, vasi nam požigajo, ropajo in nam groze s smrtjo, pomagajte, preženite jih v gozde, odkoder so pridrli tako nepričakovano —«

»Nevérniki!« kliče vodnik čarovnik Dub, »zakaj ste opustili bogove, zakaj ste razbili kipe starih očetov? Nekdaj ste se še bojevali za svoje bogove in sedaj stavite v nevarnost življenje, da oprostite vezi služabnika novega Boga. Neumneži! Toliko ste se pozabili! Toda Perun nam bo pomagal in potem gorje vam! Z ognjem in mečem pogubimo vas in vašega škofa.«

Dub se je od tiste dobe ko je šel s hčerjo v posvečeni gaj, vidno izpremenil. Lasje so bili beli kakor sneg, brada mu je izpadala in čelo je bilo ena sama guba. Na plečah je imel tul s puščicami, ob pasu meč

in v roki sulico. Na glavo si je pripenjal vihrajoča peresa, ki jih je zbiral po gozdu. Bil je strašen pogledati. Ravnotako so bili napravljeni tudi ostali pogani. Zbujali so strah in grozo že s svojo zunanjsčino. Na ščite pa so si narisali podobe vojnih bogov.

Potem se ne čudimo, da so ljudje bežali v gozde, kjer se je pokazala tako našemljena četa in da so se vračali šele potem, ko je bila njih vas že prah in pepel. Upreti se jim je upal le malokdo.

Na Borotinu so dobro vedeli o teh razbrzdanih četah, ker strašni glas o njih se je hitro širil po deželi, a Cvetani ni nihče omenil niti besedice. Bila je vedno in vedno otožna, komaj, da je preletel smehlaj njeno obličje, kadar je potrkal na srčna vrata kak sladek spomin. Lucija in hči sta skrbeli zanjo kakor za lastno hčer, kakor za sestro.

Cvetana je dobro opazila kako pozorno, zapirajo vrata, kako stražijo okope, kako čuvaj vsak dan pregleduje ves okraj in kako kopljejo jarke in rove okoli utrdb. Vedela je prav dobro za vzrok opreznosti in vseh priprav.

Proti njenemu očetu, proti voditelju poganov, čarovniku Dubu —

Na gradu je bilo tiho, kakor bi bilo vse izmrlo. Služabniška soba se je odprla komaj desetkrat na dan in speva ni bilo čuti iz nizke čuvajnice pri vratih od takrat, ko je šel Mirko na vojsko. Služabništvo, ki je ostalo doma, je imelo vedno dosti opravila in tudi malo tolažljive govorice o Dubu in njegovih zloglasnih četah so marsikomu stiskale in vznemirjale srce.

Naenkrat bodo potrkali na vrata; utrdbe so sicer še precej močne, jarki globoki, a moštva je malo, malo močnih rok.

To je opazila z grozo tudi Lucija, pošepetala nekaj Liziki, pred Dubovo hčerjo pa sta prikrivali, dasi sicer nista imeli nobenih skrivnosti pred njo. Graščakinja je bila v vednih skrbih. Vsak dan so klečale vse tri pred podobo Marije, ki jo je daroval Luciji Ciril in prosile s sklenjenimi rokami moravskemu orožju sreče, vojski dobrega uspeha in Metodu povrnitev. Sedaj pa so še pridevale, da bi nastal po deželi mir in pokoj in da bi bili obvarovani domačih sovražnikov.

Graščakinja se ni zavedala, kako bolelost povzroča s temi besedami Cvetani. Pobožna misel, skrbno srce in ljubezen do domovine ji je položila na jezik te besede.

Cvetana glasno zajoka. Obe priskočita k nji in jo tolažita z najbolj laskavimi besedami. Nič ni pomagalo; Cvetana je slišala samo besede molitve za odvrnitev domačih sovražnikov, za pogin upornih poganov, za smrt njenega zapuščenega očeta. Ni je bilo mogoče utolažiti.

Od tega časa je graščakinja opustila staro navado, da je molila na glas. Vsak je molil za se. Le včasih se je začula kaka besedica, kak vzdih in iz oči so privrele vroče solze. Vsak je imel za kaj prositi, vsak je imel svojo bol, svoje potrebe.

Toda Cvetana je brala na obrazih, da prosijo Boga, da bi jih rešil njenega očeta. Ni se mogla iznebiti te mučne misli, dasi je bila tako globoko prepričana, da jo ljubita njeni dobrotnici. Zdelo se ji je, da bi se vendar kot poštena hči morala povrniti k očetu, a graščakinja jo je vedno tolažila z besedami, da mora sin zaradi vere zapustiti očeta in hči mater. Te tolažljive, a vendar pretresujoče besede so vzne-

mirjale dušo poštene hčere in pobožne kristjane. Dve dolžnosti ima, katero hoče izpolniti?

Lizika je mislila na Božidara. V vojski je, kjer čepi smrt za vsakim drevesom kakor senca, vsak trenutek izdihne Liziki tako drago dušo. Prosila je večkrat Boga, da se dragi tovariš mladostnih let in ljubljenec njenega srca povrne z očetom vred srečen in zdrav, da ji na grajskem mostu zamahne z čepico v pozdrav in zakliče slavo osvobojeni in s škofom osrečeni Moravski.

In graščakinja?

Lucija, dobra, nežna duša, skrbna gospodinja in ljubeča mati obeh prosivk, je sprejela svoje težnje v ponižno in pobožno molitev za moža, za hčer, za njeno prijateljico, za težko izkušano domovino, za ujetega apostola, za blodeče pogane, da bi jih ob-
sijala luč prave vere in da bi vsi živeli v miru in ljubezni, da bi se radovali v veselju in tolažili v bridkostih.

Dolgo so klečale, dolgo molile. Veter je pihal, udarjal na okna in ogenj v peči je včasih visoko zaplapolal. Bila je nemirna noč. Lucija je ukazala, da bi na utrdbah bedeli in vse pozorno čuvali. Tudi sama je hotela ostati pokoncu.

Kraljica nebeška, pomagaj, reši nas! Daj, da zavlada pokoj v deželi, mir v srcu! Potem te hočemo vedno bolj goreče častiti, k tebi moliti, da — — — «

Zunaj je bilo, kakor bi bil naenkrat posvetil mesec, dasi je bilo nebo že od večera pokrito s temnimi oblaki. Tako naglo in jasno se je zažarilo.

Najprej zapazi to čudno svetlobo Cvetana. Obledi in prične viti roke in močno zavpije: »Oče prihaja.«

Lucija in Lizika jo sočutno pogledata, ker sta mislili da je zakričala v molitvi ali v spanju zakričala te zmešane besede.

»Že gre, že gre! O Bog, kakšno svidenje!«

Cvetana prične znova viti roke nad glavo.

»Kaj se ti je zgodilo? Kaj pa je? «

»Poglejte žar! Neki notranji glas mi pravi, da prihaja oče po nehvaležno hčer.« Vse se tresejo kakor list ob vetru in preblede kot stena. Na okopih nastaja vrišč, baklje svetijo z rdečo svetlobo in čuje se žvenketanje orožja. V daljavi goreče vasi razsvetljujejo tolпам pot. V sobo pridrvi stari sluga in naznani nevarnost. Ženske naj se dobro skrijejo in za vsak slučaj pripravijo tudi na beg. »Grad bomo pa branili do skrajnosti«. Zraven pa še pristavi: »Ko bi ne bili med sovražniki ljudje, ki naš grad dobro poznajo in so kot bivši pogani v njem prebivali, bi se bržkone ubranili.«

Cvetano zaboli srce, zato gospa namigne zvestemu služabniku, naj ne govori dalje in ne muči uboge sirote Cvetane.

»Me bodemo med tem molile,« pravi nato hčeri in Cvetani, a ta se obnaša kakor bi nič ne slišala. Še vedno drži roki na očeh in lasje ji zmešani padajo po obrazu.

»Mati Božja, pomagaj. —«

»Jaz sem vas privedla v to nevarnost,« de sredi molitve Dubova hči.

Na okopih je že rožljalo orožje, puščice so frčale po zraku, vrata so pokala, zunaj jarkov pa je velik ogenj krvavo rasvetljeval cel bojni prizor.

»Pod tvojo pomoč pribežimo —«.

Zunaj je bilo, kakor bi divjala burja. Služabnikov je bila mala peščica in še ti so bili sami stari ljudje.

Mladina je vsa odšla z Mirkom na vojsko. Napadovavci so dobro vedeli za vse pomanjkljivosti po zidu in za slabša vrata na Borotinu ter so trdovratno napadali samo slabo utrjene točke.

»Hitro, hitro se skrijte v kleti, gradu ne moremo več braniti, prevelika je moč sovražnikova,« je prinesel sluga kar v eni sapi.

»O Bog, kak obisk je to!« zaplaka Lucija in privije k sebi Liziko.

»Zakaj nam niso poslali pomoči iz glavnega tabora, ko smo je prosili? Ali ne obupajmo, ampak junaški pojdimo svoji osodi nasproti. Za meno!«

Lucija prime desnico hčere in z drugo roko vleče Cvetano v tajno in varno skrivališče.

»Samo še to podobo vzemimo s seboj, sicer bi jo onečastili!«

S stene vzame podobo božje Porodnice in hiti iz sobe. Na dvorišču divja boj še neprestano, puščice padajo gosto kakor dež in sovražniki kriče zmagoželjno. Služabništvo se že umika.

Po stopnjicah hite ženske v spodnje prostore. Lucija zavije na desno, Lizika za materjo. Strah in želja po rešitvi je pomnožila njih hitrost. Cvetana pa ostane na pragu. Njene oči so suhe in na obrazu se ji bere nenavadna odločnost. V svitu bakelj in ognja je bila videti kakor nadzemeljsko bitje.

»Rešiti vas hočem — vaše življenje s svojim življenjem; vsaj sem darovana, vsaj sem zaobljubljena.«

Cvetana stopi na dvorišče pred hišo; nič se ne boji puščic, ki so letele čez okope. Pred njo so se podajala vrata pod udarci sovražnih sekir in služabniki so letali vsi zmešani sem in tje ter metali kamenje na glave napadovavcev.

Udarec za udarcem je padal na hrastova, z železom obita vrata, ki so škripala in pokala na svojih tečajih. Tu in tam se je že pokazala špranja. Kako dolgo se bodo mogla še upirati? Že so se majala in zapahi so bili razbiti.

»Ne ušli bi živi, poznam sovraštvo poganov do vas.«

Cvetana stopi nekaj korakov naprej na dvorišče.

»Cvetana! Cvetana!« začujejo se skrbni glasovi iz gradu.

Lucija in Lizika sta jo klicali, pogrešili sta jo.

»Cvetana, kje si? Zakaj si naju zapustila?«

Cvetani vztrepeta srce. Tam za podirajočimi se vrati jo čaka oče, tukaj dobrotnici, najboljši prijateljici. Mora jih rešiti, naj velja, kar hoče. Z očetom pojde, ki oblega grad zaradi nje in kaznuje naj jo, kakor se mu ljubi.

»Ti tukaj, Cvetana? Hitro za nama v skrivališče.«

Graččakinja in hčerka sta stale poleg mlade, neustrašene junakinje.

»Vaše skrivališče bi vas ne rešilo, glejte, vrata padejo vsak trenutek in izgubljeni bosta. Oče prihaja po hčer. Pojdem mu nasproti, padem mu k nogam in le čez moje truplo bodo prišli v grad. Poznam očeta, srce se mu omehča in odide v miru.«

»In ti Cvetana?«

»Pojdem z njim,« reče žalostno Cvetana in povesi glavo.

»Ne pojdeš, ne smeš!«

»Moram; notranji glas mi ukazuje, naj grem, da bom lastnemu očetu apostol nove vere, da bom krotila njegovo jezo, da mu bom stregla na stara

leta. Zopet se umaknemo v gozdove in bomo zadovoljno živeli — — —«

Vrata padejo in zapahi odlete.

»Umaknite se od tod, da vas ne rani sulica ali puščica!«

Le s silo potisne Cvetana gospo in hčer nazaj v grad.

Skozi odprtino se privali tolpa oboroženih mož z Dubom na čelu. Njegov obraz žari, s kopjem maha okoli sebe in kliče zmagonosno proti svojim podivjanim tovarišem:

»Grem po hčer — po nehvaležnico — —«

Cvetana izreče še naglo graščakinji in Liziki »Z Bogom!« zapre za njima vežna vrata in gre pogumno zmagovavcem nasproti.

Sovražniki se ustavijo. Čakali so večjega števila služabnikov, ki bi jih prišli prositi milosti, a nasproti jim pride le deklica brez vsakega orožja, brez strahu in resnega obraza.

Vstopi se tik pred vodnika.

»Rekel si, oče, da greš samo po hčer; tukaj sem, vzemi me in stori z menoj, kar hočeš, a teh na gradu se ne dotikaj, nedolžni so.«

Srčna deklica vzdigne roki, da bi jo zvezali.

Čarovnik Dub obstoji. Bil je presenečen tolike vdanosti, a le za trenutek.

»Tvoja hči sem, pusti, da me zvežejo in potem odidite z menoj proč.«

Vojakom so roke kakor odrevenele. Tudi prehuda luč jim sveti v oči, zato so jih povесili.

»Zakaj motite mir nedolžnih ljudij? Zakaj ne pridite, kadar je doma moštvo, zakaj se ne bojujete častno, na odprtem polju? Zakaj si volite noč? Mislila sem, da me hočete zajeti, obsoditi, ker ste si iz-

brali za častni boj tako primerno dobo, a vi ste prišli ropat, pobijati, moriti... »

»Nehaj, kača!« zavpije Dub, predre sprednjo vrsto in zgrabi hčer za roko. »Sama nad seboj si si izrekla sodbo. Prišli smo po tebe, da ti poplačamo izdajstvo nad lastnim očetom, nad večnimi bogovi, nad predniki. Zvežite jo in — pojdimo.«

Cvetana povzdigne sklenjeni roki, a nikdo si ne upa izvršiti roditeljevega ukaza.

»Kaj so vam roke odpadle?«

Oče sam zgrabi hčer in jo vleče iz gradu.

»Vsi za menoj! To dete sem obljubil bogovom in obljubo tudi izpolnim. Daroval sem hčer bogovom in jim dar tudi prinesem. Naprej v temne gozde, tja k sveti lipi, k žuborečemu potoku, tam pripravimo daritev bogovom, da se pomirijo, da bodo še nadalje naši variji, naši branitelji!«

* * *

Sel je srečno prinesel list Svatopluku. Svatopluk je poljubljal besede svojih rojakov, ki jih je preje toliko žalostil in jih sedaj celo zapletel v bojni ples. Trdno je sklenil, da bo v prihodnje čisto drugačen vladar. Saj je vladar le tedaj močan, kadar se nasloni na moč svojega naroda. Moravci so dokazali, da ne potrebujejo, da jim Nemci postavljajo in odstavljajo kneze, kakor bi se jim zljubilo.

Veliko vojsko je poslal Karlman proti Slavomiru in na čelo ji je postavil Svatopluka; toliko se je dal preslepiti. Knez, ki je prisegel svojim podložnim ljubezen, varstvo, mir, prihaja sedaj kot sovražnik v svojo zemljo, v svojo domovino. Bržkone je bil Karlman te misli, da je odpadnik hujši od sovražnika-tujca.

Ko je prekoračil mejo, ko zagleda Svatopluk zopet svojo domovino, bi bil najrajše padel na kolena in poljubljal tako ljubljeno zemljo; a vedno je imel v mislih cilj, ki si ga je odločil, in ki odloči tudi njegovo usodo.

»Na konjskih kopitih raznesemo to zemljo,« kriče pobočniki svojemu poveljniku na ušesa. Moral jih je poslušati, ni smel ziniti besedice ugovora, še celo prikimal je včasih, da bi se ne izdal.

»Kako se nas boje, zarivajo se kakor krtovi, a mi jih že izvlečemo.«

Svatopluk je že segal po meču, da na mestu kaznuje predrzneža, a roka mu je upadla. Rekel je samo: »Boje se nas!«

»A se tudi imajo koga bati. To je predrznost, da si izvolijo za kneza Slavomira, kakor bi ne bilo nas, ki imamo pravico imenovati kneze za Moravsko! Kaj praviš k temu, gospod?«

»Resnico govoriš,« odgovori Svatopluk, »vi postavite moravskega kneza.«

Vojaki bi se razpršili kakor drugekrati, da bi zažigali, da bi morili ljudstvo in ropali, toda to pot je vzdrževal poveljnik najlepši red. Niti ena vas ni bila sežgana in niti kmet ni plakal nad pogoriščem svojega posestva. Svatopluk ni dovolil. Kako bi pa tudi mogel? Vsaj bi pustošil svojo zemljo in svoje ljudstvo bi spravljal na beraško palico.

Nemška vojska je drla kakor močen plaz ob bregovih reke Morave; Slavomir se je v istini umaknil daleč notri v deželo, kakor je bilo dogovorjeno. Nemci so se veselili, da beži protivnik pred njimi. Na videz so se jezili, da se konča vojska brez preliivanja krvi, da ne bodo imeli priložnosti pokazati svoje hrabrosti.

Moravci so se zaprli na Velegrad, kakor bi hoteli tukaj ustaviti zmagonosni pohod sovražnikov. Svatopluk ukaže napraviti okoli mesta šotorišče. Moravci, kakor bi se bali pomeriti se z veliko močnejšim sovražnikom, izobesijo belo zastavo ter se udajo na milost in nemilost. Poveljnika Svatopluka in nekaj častnikov spuste v mesto, da bi tukaj določili mirovne pogoje.

Zopet je stopil knez med svoje podanike, popolnoma sam je stopil v dvorano, kjer so bili zbrani graščaki in vitezi okrog Slavomira. Bil je tako ginen, da ni mogel izpregovoriti besede. Vsem so zaigrale v očeh solze. Knez je podajal roko vsem naokrog. Ko je prišel do Slavomira, poda mu ta meč in reče: »Bodi zopet naš gospod!«

Toda Svatopluk ga odkloni in izpregovori samo besedico: »Odpuščenje!«

»Vse je izbrisano, vse je odpuščeno!«

»Kakor bi se ne bilo zgodilo. Naj napoči naši zemlji srečnejša doba!«

»Hvala vam, rojaki moji, prijatelji moji!«

Nebo se je razjasnilo, med podložniki in knezom je izginila temna senca.

»Sedaj se posvetujemo, prijatelji, kako bi si zagotovili samostalnost na večne čase. Velik poraz pri Velegradu nam bodi spomenik naše svobode.«

»O, ko bi se tako zgodilo!«

»Naznanim, da je mir sklenjen pod najugodnejšimi pogoji za Nemce in, ko se čete vsled tega po svoje povesele in ko mine njih navdušenost, udarimo nanje z vsemi svojimi silami.«

»To ne bo časten boj« — omeni neki starček.

»Seveda ne, toda to bo le povračilo. Kakor so merili nam, tako jim odmerimo mi. Kaj nas niso dovolj ogoljufali in varali? Vojaki naj se zatajujejo in iščejo naj bolj ujetnikov kakor krvi.«

»Dobro si rekel, gospod, naj nabero mnogo ujetnikov in potem zamenjamo za nje —«

»Škofa Metoda!« zakličejo zbrani.

Nemška armada je plavala v veselju; na tako lahek način so si pridobili zmago. Ker v boju niso mogli pokazati svoje srčnosti, hoteli so vsaj izraziti svojo dobro voljo. Kocke so padale, petje se je glasilo in vino je krožilo v vrčih od ust do ust, tu pa tam so še celo plesali.

Na vse to gledal je z okopov Nikolaj. Bil je jezen in glavo je imel povešeno globoko na prsa. Poleg njega je stal Ludovik in ravno tako temno pregledoval sovražni tabor, odkoder so doneli klici radosti.

»Da bi jih Perun ubil« zagodrnja starec in vrže meč iz roke. »Take vojske še nisem videl niti izkusil. Komaj sem zagledal sovražnika, že smo se morali umikati, — in bežati. Toliko zmag smo dosegli in sedaj bežimo. Ko bi vas ne bilo, tovariši, ne šel bi, ampak postavil bi se proti Nemcem. Naj me ubijejo, boljša je častna smrt, kakor sramoten poraz.«

»Ko bi se bila končala vojska pod častnimi pogoji, nič bi ne ugovarjal« oglasi se Ludovik, »nisem za prelivanje krvi in ubijanje v zabavo, ali tako? Šla je po vodi s tolikim trudom pridobljena samostojnost in s tolikimi žrtvami priborjena svoboda.«

»Kateri pa so pogoji tega sramotnega miru?«

»Karlman nam bo nastavljal kneze.«

»Dosti je. Nečem več slišati o njih. Sramota nad sramoto! Da nisem takrat na mestu ubil onega

Nemca, onega sela! On je vsega vzrok. Nadejal sem se, da bomo danes nekje na Avstrijskem — in mi smo po svoji dobroti pobiti na Velehradu. Komaj se je prikazal Svatopluk in že odlagamo orožje. Rajše bi bil šel nad čarovnike v gozde in jih preganjal kakor pse. To bi bil vsaj časten boj.

Ni še izgovoril do konca, ko stopi med nje Mirko.

»Bodite vsi pripravljene z orožjem v roki! Na dano znamenje udarite iz mesta, a varujte življenje sovražnikov kar največ mogoče. Obkolite manjše oddelke in ujemite jih...«

»Torej ni sklenjen mir s pogoji — ?«

»Kaj pa še, mi smo prevarili Nemce, Svatopluk je zopet naš knez.«

Nikolaj je bil po teh besedah takoj ves drugi.

»Saj sem vedel, da je bilo naše prostovoljno umikanje samo past, da se bomo bojevali, da zmagamo!«

Starec poskoči radosti kakor dete.

V taboru ni hotelo biti konca razveseljevanja. Niti poveljniki niso pogrešili Svatopluka, da se nekako dolgo mudi v mestu. Niti na misel ni prišlo nobenemu, da je vse pogajanje samo zvijača. Ko je prišel večer in je na gradu zadonela bojna tromba, se niti zmenili niso zato.

Moravci obkolijo na tihem vso armado, podero vrata in se vržejo na iznenadenega sovražnika. Strašen boj nastane. Nemci niso bili pripravljene, preseñetili so jih popolnoma. Malokdo se je oziral na Svatoplukovo povelje, varovati življenje neprijateljev in jih kolikor mogoče zajeti. Vojska dela iz ljudi tigre in razvname kri najmirnejšemu človeku.

Zaman je bil vsak odpor; velika armada je bila uničena, malokdo je ostal živ in še manj si jih je rešilo življenje v begu. Izguba Nemcev je bila velika in nenadomestna; malo rodovin je bilo na Bavarskem, v Avstriji in Korotanu, ki bi ne objokavale svojih sinov ali očetov. Radost mnogoletnih zmag je bila pokopana v joku in stoku — — —

Ko je pisal te zadnje besede menih v Fuldi v svojo kroniko, se mu je tresla roka. Ta zmaga ima v zgodovini malo enakih. Svoboda Moravske je bila zagotovljena za večne čase.

In Metod?

Ko so zbirali ujetnike, jih niso našli več kakor enega moža in še tega polmrtvega.

Svatopluk je zasedel zopet prestol in postal v resnici čisto drugačen. Sprijaznil se je z narodom, ker je zadal Nemcem tak udarec za mnogoletno poniževanje. Slovanstvo je bilo rešeno, Svatopluk se je pričel zopet pečati z mislijo velike države, kakor njegov prednik Rastislav. Samo sredstva je rabil različna: Svatopluk je hotel z mečem spojiti narode v jedno celoto, Rastislav pa z umom. Svatopluk se je zanašal nase in na svojo moč, Rastislav pa je hodil roko v roki z Metodom...

Svatopluk je pozabil obljube, da bo oprostil škofa iz sovražnih rok. Šele, ko je začel narod klicati, ko so grozili domači nemiri in vstajali pogani, je pričel posredovati, da bi Metoda izpustili iz ječe.

XII.

Stari hrasti so se lomili in borovci zadevali drug ob drugoga. Divja Meluzina je zopet obhajala svoj dan. Stoletna drevesa so padala in veter jim je pel

smrtno pesem. Debla so se trla, suhe veje so odpadle kakor zrelo sadje, listje je nosila burja kakor snežinke. Niti sova si ni upala zaskovikati.

Ob kraju gozda koraka četa vojakov. Po senci hodijo, da ne bi se izdali. Komaj se prikažejo in se že zopet skrijejo v dolinici. Padajočih dreves se ogibljejo ter se boje mesečne svetlobe.

»Danes je najpripravnejši čas, da jih zalezemo.«

Vodnik je nerad slišal te besede. Moral je nastopiti proti svojim bratom, proti Moravcem. Prvi je odklonil Božidar in za njim drugi.

»Tukaj ta soteska v gozdu je najvarnejša in najbolj skrita; znan sem po teh gozdih, kakor v svoji hiši . . .«

Meluzina je piskala, da se je upogibalo drevje, kakor bi šli valovi po morju.

»Vražji veter, ta nas prepriha do kosti.«

»Ravno najlepša priložnost. V takem času prinašajo pogani Meluzini darove, sipljejo ji moko in najlepše pšeno po tleh.«

Meluzina je zopet zatulila po zraku, kakor bi šla iskat svojo moko.

»A to vam povem, življenje varujte in pomnite, proti komu dvigate orožje. To so naši bratje, naši rojaki, Moravci!«

Vojaki se razgube po temni goščavi. Tu pa tam se zabliška meč, zašumi listje in splašeni ptiči zlete nad vrhove dreves — — —

»Sem, sem, tovariši, k posvečeni lipi, k našim do sedaj ohranjenim in močnim bogovom!«

Čarovnik Dub vleče omedlelo hčer za roko in četa sodrugov mu sledi z divjo naglico. Zmagoslavno kriče, kakor bi na Moravskem ne bilo niti enega kristjana več.

»Naši beže pred sovražnikom proti Velegradu, — tako sem slišal praviti. Nemci zmagujejo. Zapustili smo bogove in zato nas preganja tolika nesreča. Toliko in toliko letženas zatirajo, zasledujejo.«

Cvetana vzklikne s slabim glasom.

Veter zapiha in nosi suho listje v obraze vsem udeležencem nočnega pohoda. Na vzhodu naznanja slab rdeč krog bližajočo se jutranjo zarjo.

»Tu sva se ločila, tukaj se zopet snideva. Takrat sem bil usmiljen, a danes ne bom. Kar sem obljubil, to izpolnim.«

»Da, kar si obljubil, izpolni in bogovi te bodo blagoslavljali.«

Zadnje besede so donele z votlim glasom. Tudi hrastje so prikimavali z glavami. Prišli so do posvečenega drevesa. Na vzhodu se je žarilo krvavordeče. Lipa je še stala, kakor bi se hotela upirati vekom, listje je kar pršelo iz košatega vrha in nekoliko suhih vej je ležalo v potoku.

»Ustavljal si se, o sveto drevo, že drugačnim vetrovom, ustaviš se tudi tem; tvoja sila je nepremagljiva, tvoji udje so iz kamna in korenine v sredini zemlje.«

Močen veter se pridrvi po dolinici, preobrača vojake kakor igračo, upre se v košati vrh in strese drevo do najglobljih korenin. Veje zapokajo, ptiči preplašeni odlete, deblo zastoka in od tako krasnega, širokega in mogočnega drevesa ostane nizek štor. Veje je razmetalo na daleč okoli.

Dub se ustavi kakor bi ga zadela strela. Cvetanino roko izpusti in se udari po čelu. Morebiti vendar? Tudi to najstarejše in najmočnejše drevo, ki je kljubovalo že stoletja vsem navalom, pred katerim so darovali že pradedje, je preklano na dvoje?

Torej je vendar res, da gine vlada večnih bogov, da pada kakor število njih zvestih privržencev?

Toda le za hip je upadel Dubu pogum in samo za hip se ga je polastil dvom; hitro se zave, prime hčer za roko in kliče svojim tovarišem:

»Ne obupajte, prijatelji; bogovi nas vendar ne zapuste. Zopet ozeleni to deblo, kakor zopet zacvete po deželi naša vera. Glejte, podobe naših bogov so nedotaknjene. Padimo pred nje na kolena in moja hči Cvetana naj jim poda z lastno roko obljubljeni dar, dar...«

»Usmiljenje!«

Cvetana sklene roki.

»Jaz sem kristjana, verujem samo v edinega Boga, tem mrtvim bogovom ne smem darovati. Pregrešila bi se —«

Dub se zasmee, da se je razlegalo po gozdu kakor gavranovo krakanje in ostali čarovnikovi tovariši kličejo:

»Ne odnehaj več, ne odnehaj, naš voditelj! Naj daruje sama, naj prinese pravni dar, ker je nas zapustila, ker je tebe izdala! To naj ji bo v kazen, to naj jo očisti...«

»Da, očisti... Bogovi so milostljivi...«

Čarovnik Dub privleče Cvetano tik pred štor brez vej, brez vrha. Jutranja zarja je osvetila strašne in čudne glave, ki so bile izrezane v drevesni skorji.

»Oče, prosim te na kolenih, usmili se me! Ne morem prinašati daritev, pregrešila bi se proti Bogu...«

»Ne preklinjaj in ne imenuj tega imena pri posvečeni lipi! Tu imaš dar...«

Pogani obstopijo kroginkrog očeta in hčer. Veter je še vedno žvižgal in pretresal stoletna drevesa.

»Tu imaš najlepšo moko iz najlepše pšenice, raztresi jo Meluzini in govori za menoj besedo za besedo.«

Dub stisne Cvetani v roko peščico moke.

»O Bog v nebesih, vedno sem ti zvesta; ti vidiš v človeška srca, ti poznaš moje misli...«

»Vam, večni bogovi,« kriči Dub s hripavim glasom, »prinašam tu, kar mi je najdražje, najmilejše... Cvetana, govôri, ponavljaj besedo za besedo...«

Dub iztegne roko in pogani vpijejo z enim glasom: »Daruj, kar ti je najdražje, najljubše...«

V tem pa prihrumi iz gozda četa vojakov. Kakor bi bili iz zemlje izrastli, obstopijo pogane in se vržejo nanje. Predno so se pogani zavedeli, kaj se godi krog njih, predno so se mogli postaviti v bran, so jih vojaki že razorožili in zvezali. Niti za meč ni bilo treba prijeti, tako hitro je bilo vse gotovo.

»Uboga deklica!«

Poveljnik pristopi k Cvetani. Dolgo časa je že opazoval iz gozda ves prizor in čakal primernega trenutka, da jih iznenadi.

»Prosim vas, zvežite me skupaj z očetom; tudi v okovih se nočem ločiti od njega.«

Vojaki povežejo vse pogane in jih odženo.

* * *

Pater Jožef je srečno došel v Rim. Ni treba popisovati težav, ki jih je prestal na daljnem potu, in ne bomo omenjali nevarnosti, ki jim je srečno ušel. Ko je zagledal od daleč sveto mesto, je njegovo

srce obšla nepopisna radost in pozabil je na vse težave in trpljenje.

Strme gleda Jožef krasne krščanske cerkve, ki so tako hitro vzrastle na razvalinah poganstva. In zazdi se mu, kakor bi se seme božje besede širilo od vira preganjanih služabnikov božjih po vsem svetu in kakor da bi na drugih tleh niti ne vzknilo kakor na tleh, ki so premočene z mučeniško krvjo, da bi potem tem močnejše rastlo, se tem silneje upiralo sovražnim navalom.

Goreč služabnik božji prosi, da bi ga spustili pred papeža Janeza VIII., naslednika Hadrijanovega. Sveti oče ni imel niti slutnje, kaj se godi v Panoniji in na Moravskem. Poslal jim je gorečega pastirja in pričakoval njegovega uspešnega delovanja med novimi ovčicami. Kako je bil žalosten, ko je začul, da je škof Metod ujet in zaprt.

Takoj pošlje nemškim škofom pisma, v katerih jim očita krivico, ker so se polastili apostolskih pravic »sodne oblasti nad nadškofom«, da so »brata in soškofa njegovega«, Metoda mučili po ječah, da so mu vzeli priliko, službo božjo opravljati in jim prepoveduje maševati toliko časa, dokler ne izpuste tega vse časti vrednega moža.

Jakinski škof Pavel jim je osebno izročil ta pisma.

Sveti oče je pisal tudi kralju Ludoviku o panonskih razmerah in ga opomnil, da je že pred davnim časom dovolil rimski stolici, da oskrbuje to deželo z duhovniki po svoji volji.

Ko je Jožef dovršil svoje poslanstvo in dobil zagotovilo, da se povrne Metod v najkrajšem času na Moravsko, odvalil se je dobremu možu kamen od srca. Z mirnim srcem odhiti v cerkev sv. Klementa,

da se zahvali Bogu na Cirilovem grobu za srečni izid svojega pota in izroči mrtvemu Cirilu bratski pozdrav Metodov.

Zagledal se je v obličje na sliki ter se spominjal one dobe, kogaje učil solunski apostol prvih začetkov znanosti, ko je hodil z njim in bratom korak za korakom. Potožil je mrtvemu, kaka nasprotstva mora trpeti Metodovo plemenito srce. Potem ga je prosil, da izprosi v nebesih pri Bogu njegovemu potu srečen izid in Metodovim prošnjam, da se vse konča mirno in tiho v blagor ljudstva, kateremu je bil tolažnik in učitelj in da stró odločne besede papeževe zavist do po nedolžnem preganjanega in mučenega škofa.

Iz Rima se poda pater Jožef v Panonijo, svojo domovino. Kar je storil za Metoda, se mu je zdelo malo povračilo za vse to, kar sta storila slovanska apostola dobrega njegovi domovini, ko sta oznanovale njegovim rojakom vero v njim razumljivem jeziku in ker sta jih osvobodila nemškega vpliva.

Vračal se je v domovino v nadi, da bo tam še potreba njegovih besed, da bo treba še utrditi sveto vero in zatreti paganske ostanke, katerih ni bilo mogoče izkoreniniti kar na mah.

Moravska se je veselila velegrajske zmage. Vojaštvo se je razhajalo na vse strani in vračalo k svojim rodbinam v prijazne vasice, utrjene gradove in mesta. Marsikdo ni bil vesel, ko je zagledal svojo hišo v razvalinah, ko je čul, da se žena in otroci skrivajo po gozdih. Toda blaženo upanje miru in pokoja je tolažilo nesrečnike, katerim so požgali pagani domovja v njih odsotnosti. Saj nastanejo sedaj lepši in boljši časi.

Le nekoliko čet se nikakor ni moglo ločiti od Velegrada. Postajali so neprenehoma pred gradom, kakor bi hoteli povedati knezu nekaj posebnega. V sredi med njimi je navdušeno govoril mlad mož lepega obraza, ostali so ga poslušali s povešenimi glavami.

»Vprašam vas, zakaj ste se vzdignili, zakaj ste opasali meče? Recite, zakaj ste storili vse to? Kaj ste obljubovali, ko ste odhajali od doma, s čim ste tolažili svoje žene? Kaj vam je dajalo moči in odločnosti; kaj nas je vodilo kakor betlehemska zvezda? Ali se ne spominjate? Bil je to trden sklep, da ne odložite prej orožja, da se ne povrnete prej domov, dokler ne osvobodite svoje domovine in svojega škofa. Prvo se nam je posrečilo, in drugo? Kje je Metod? Še sedaj sedi v ječi in vi se razhajate! Kaj porečete doma, ko vas vprašajo: Kje je naš ljubljeni apostol, kje je naš krstitelj? — O, vi pozabljivci!«

Okoli Božidara so naraščale trume kakor tedaj, ko je hodil od vasi do vasi, od mesta do mesta in govoril ter navduševal za boj za škofa. Nekateri so samo sklonili glave, drugi so mu goreče pritrjevali.

»Res je, samo polovica našega dela je šele dovršena.«

»Sredi brazde smo ostali.«

»Naše delo je nedokončano.«

»In da bo dokončano in da bo vaš trud poplačan, zato se zopet vzdignite, zopet dvignite meče; kakor ste jih prej za domovino, tako jih dvignite sedaj za Metoda. Kneza imamo, Nemce smo slavno premagali; zakaj bi ne mogli imeti tudi škofa? Ali bi ne mogli razdrobiti vezi, s katerimi je zvezan Metod? Tudi to izvršimo, tudi škofa si osvobodimo, samo ne razhajajte se, bodite stanovitni. Moravci,

to je vaša sveta dolžnost, saj ste prisegli, da ne odnehate, dokler ne bo Metoda med nami.«

»In v istini ne odnehamo in ne odložimo preje orožja, ne odpočijemo si od vojske, dokler ne bo Metoda na Moravškem, med njegovim ljudstvom.«

»Le iznova v boj, le zopet zagrabite za orožje!« kriči Nikolaj, ki je bil že nevoljen, da so sklenili mir.

»Ko proderemo na drugo stran nemške države, potem pa odložimo orožje.«

»Kvišku, na vojsko!«

»Vrnite se, kjer je kdo, ne odhajajte, dokler naša zmagā ni popolna. Iznova nad Nemce, naj nam vrnejo škofa!«

Na grajskem dvorišču in po celem mestu je nastal vrišč, kakor bi bil sovražnik še vedno za okopi in bi še vedno grozil z izstradanjem. Vojaštvo, pripravljeno za odhod, se vrača, in ti, ki so že odšli, prihajajo nazaj. Nihče noče uživati dobrote miru preje, dokler ne dobe škofa iz ujetništva.

»Kaj se godi tu, kaj pomeni ta hrušč?«

»Knez!«

Svatopluk je prišel med vojake in se postavil poleg Božidara. Mislil je, da je nastal upor ali pa da se vračajo sovražniki.

Grobna tišina nastane, nihče si ne upa izpregovoriti.

»Knez in gospod naš,« ojunači se Božidar in stopi pred Svatopluka, »šli smo v boj, da pridobimo svoji domovini neodvisnost in da rešimo svojega ujetega škofa. Prvo se nam je posrečilo, kaj pa drugo? In sedaj, ko smo se že mislili raziti, vidimo, da smo dovršili samo polovico svojega načrta, da je naša dolžnost, da osvobodimo še Metoda.«

»Res je, bojevatı se hočemo!« zavpije Nikolaj med množico.

Knez se za trenutek zamisli.

»Naši sovražniki so tako poraženi, da, kakor upam, ne bo treba rabiti orožja, da osvobodimo Metoda. Odločna beseda bo zadostovala. Da bi bila Moravska tudi v duhovnem oziru samostojna, pošljem poslanca v Rim k svetemu očetu, da uredi naše cerkvene razmere in imenuje Metoda moravskim nadškofom...«

Vse ljudstvo pritrjuje navdušeno svojemu dragemu knezu. To je bila najiskrenejša želja vseh, to je bilo vseh goreče hrepenenje, to so bile besede, ki jih je knez govoril vsem iz srca.

Kjer je bil kdo, je vriskal veselja; tudi Nikolaj se ni mogel premagati. Pozabil je vojske, in samo misel, da pride Metod zopet na Moravsko, da postane nadškof, je obvladala za hip vso njegovo dušo.

»Le idite mirno na svoje domove, pridno obdelujte in sejte na rodovitna tla bogato žito, pridelujte sadeže, da se zopet nastani pri nas blagostanje, da bi bili močni tudi doma. Metoda, vašega ljubljenca in pastirja, vidite v kratkem. Ker ste vi radi mene toliko storili, hočem vam povrniti s tem, da vam privedem vašega učitelja in apostola.«

»Naj živi naš knez!« kliče navdušeno ljudstvo.

Zopet so se napravljali vojaki na pot, zopet so stali pripravljeni in čakali ukazov svojih poveljnikov, kar jim naznanijo oblaki prahu prihod novega poslanstva ali sploh večje množice ljudi. Počakali so; tudi knez je ostal med vojaki.

»To so vojaki, ki so lovili uporne pogane.«

»Dobro so se držali, kakor je videti, prihaja jih skoro še enkrat toliko.«

Na dvorišču nastane vrišč.

»Pogane peljejo!«

Mirko stopi h knezu in reče: »Le milo jih sodi, gospod; to so naši bratje. Kdo more kaj za to, da se tako trdovratno drže vere naših očetov.«

Že so jih pripeljali: Pogani gredo s povešenimi glavami. Vojaki jih obdajajo in poveljnik hiti h knezu, da mu naznani, kako jih je zajel pri posvečeni lipi, ko so ravno hoteli darovati bogovom.

Božidar je stal nedaleč za Nikolajem in je pregledoval jetnike.

»Gospod« poskoči starec »glejte, tam je tovarišica naše milostne gospodične! Večni Bog, to je Cvetana!«

»Cvetana!« Božidar se strese po celem telesu.

»Saj je vodnik celi četi čarovnik Dub, njen oče.«

»In ona? Pa vendar ni . . .«

»Nič drugače, zatajila je.«

»Ni mogoče. Morebiti je ujetnica, na Borotinu se je zgodila nesreča,« izpregovori s težavo Božidar.

»Bog ne daj! Hitro! Kje je naš gospodar Mirko?«

Starec leta med vrstami vojakov in išče graščaka. Božidar se upre na dolgi meč. Zopet sta se sešla. Mučna negotovost mu stiska srce. V bitki je bil kakor lev, a tu so mu upadle roke in v glavi se mu je vrtelo. Kaj se je zgodilo na Borotinu? Ali je morda oče s silo ugrabil nehvaležno hčer dobrotnikom, ki so sprejeli zavrženo dete, poplašal dobro s hudim?

Cvetana se naslanja na očetovo ramo. Bila je bleda kakor mrlič, njene oči so zaprte in njena glava sklonjena. Dub pa stoji s povzdignjeno glavo, kakor bi bil sam zmagavec. Bil je ponosen na to, da se je

samo on zavzel za vero večnih bogov. Smelo se ozira okoli sebe, in ko spozna svoje znance, jih prične meriti z zaničljivimi pogledi.

Preje nego sta Božidar in Nikolaj našla gospodarja z Borotina, je že zvedel od poveljnika vojaške čete, kaj se je zgodilo na gradu, kako ga je napadel Dub s svojimi privrženci, kako ga je vzel in kako so se rešili njegovi prebivalci.

»Plemenita deklica« zakličejo vsi okoli stoječi in pogledajo Cvetano, ki se stiska k očetu.

»In zakaj jo vodite s seboj kakor sokrivko?« vpraša Svatopluk.

»Neče zapustiti na noben način svojega očeta. Vedno hodi ž njim, povsod ga zvesto spremlja, če ji prav ne izkazuje prevelike očetovske ljubezni.«

»Prava kristjana!«

»Lopovi,« zagrmí Dub in z močnimi rokami izkuša raztrgati vezi, »vi ste zapustili večne bogove, postali ste nezvesti svojim pradedom, zavrgli ste vero. — Toda še živi mogočni Perun in osvobodi svoje služabnike, še so silne njegove strele in moč nezlomljena . . .«

»Da, Perun še živi in strele njegove . . .« ponove ujetniki.

»Oče,« vzdihne Cvetana in se nasloni na njegova prsa, »ne kolni, ne rogaj se Bogu!«

»Tudi tebe ubije Perun s svojimi strelami.«

Dub pahne hčer od sebe, kolikor more z zvezanima rokama.

»Odpeljite to dekle!« ukaže nekdo vojakom.

»Ne, ne, jaz hočem biti z očetom v ječi, tudi v smrt pojdem z njim,« se brani Cvetana.

Marsikako oko se je porosilo in marsikako srce je želelo: »Bog, daj mi take otroke!«

»Prijatelji,« zakliče knez Svatopluk, »ti čakajo našega škofa Metoda. Kakor bi jih bil Bog semkaj poklical. Nočem jih soditi in jih ne bom. Novi moravski nadškof naj jih obsodi. Tukaj bo njegovo prvo delo, prvi trud. Do te dobe so moji jetniki, ko se vrne Metod, naj bodo njegovi učenci.«

Ljudstvo zakliče veselja, in jetnike odpeljejo v ječo.

»Perunove strele nam odpro vrata . . .«

Zadnje besede je izpregovoril Dub že na pragu ječe. Cvetana ga spremlja tudi v ječo.

XIII.

Vsa Moravska je vzklikala veselja. Od mesta do mesta, od gradu do gradu, od vasi do vasi so se razlegali svečani glasovi: »Naš oče prihaja, Metod se vrača.« Srce vsakega kristjana je bilo polno radosti. »Naš učitelj, naš krstitelj je rešen!«

V Velegrad vodeče ceste so bile polne ljudstva. V najrazličnejših nošah so prihajali iz cele dežele. Kdor je mogel, je prišel pozdravit Metoda, ki se je vračal iz ujetništva. Zopet je šel Božidar kakor solnčni žarek po Moravskem. Povsod se mu je mudilo.

»Kdor more brez škode od doma, naj pride na Velegrad, da slovesno pozdravimo vračajočega se škofa!«

»Vsi pridemo, da ga spodobno pozdravimo. Sprejmemo ga z odprtimi rokami.«

In vzdignil se je prah in podkve so zapeketale in za oznanjevalcem Metodovega prihoda že ni bilo več sledu. Moravska je velika in predno prehodi Božidar vsaj najraznejše kraje, mine mnogo časa. Hoče se

ustaviti tudi na Borotinu pri Liziki, za katere ženina je bil pred nekoliko tedni slovesno proglašen v navzočnosti sosednjega plemstva. Drugače ni moglo biti. Cvetana je sama tako hotela in je prosila Božidara.

»S tem poplačaš dobroto, katero sva midva oba uživala od dobrih ljudi na gradu.« — — —

Solnce je svetilo tako krasno, tako milo, kakor bi tudi čutilo radost nad prihodom dolgo pričakovane škofa. Rosne kapljice so se razprostirale kakor biserni plašč po cvetlicah in listje se je svetilo kot čisto zlato. Od zapada je pihljal lahek vetrič. Na vseh cestah in poljskih stezah je bilo polno ljudi, da se marsikje ni moglo niti skozi priti. Moravci so šli v večjih in manjših trumah. Nekateri so vzeli tudi zastave in so šli kakor na božjo pot, prepevali pesmi in molili.

Tudi gospôda iz gradov je prišla. In vzeli so z zlatom pretkana oblačila in s hermelinom podšite suknje. Za čelade so si pripeli šopke in opasali meče z zlatimi ročaji. Kar je kdo imel najlepšega in najdražjega, vse je vzel s sabo na veliko narodno slavnost.

Nikolaj je odšel z vsem služabništvom, le nekaj starih ljudi je ostalo doma. Ni se bilo ničesar bati. Dub je bil še vedno v ječi na Velegradu in Nemcem je minilo vsaj za nekaj časa veselje za ropanje po Moravskem. Tudi Lucija in Lizika sta šli naproti rešenemu škofu. Lizika je bila vesela, smejala se je in šalila. Saj vidi na Svatoplukovem dvoru svojega ljubljence — Božidara. Tudi Cvetane se je veselila. Tako davno se že nista videli!

»Z lastno močjo smo si osvobodili škofa,« pripomni Mirko in vzpodbode konja. »Ko bi ne bili zma-

gali Nemcev, bi ga nam najbrže ne bili dali tako hitro. Narod sam si je stekel veliko zaslugo za povrnitev ljubljenega učitelja . . .«

»Predvsem Božidar« doda Lucija.

»Da, Božidar, kakor tajni duh je preveval naša srca. Bil je kakor naša posebljena tuga, naša želja.«

Lizika sklone glavo in rdečica ji oblije lica.

»Pozdravljen, gospod, zopet se snidemo na Velegradu — «

Stara tovariša si podasta roki.

»Danes prihajamo boljše volje kakor prvikrat. Saj naju je stal ta dan pa tudi nekaj dela in truda —«

»Seveda. A ko bi se bili še bolj trudili in ko bi se še bolj zanašali náse, mi sami bi vendar ne bili mnogo dosegli.«

»Kako to?«

»Kaj nisi slišal, da je moral posredovati sam papež, da so bili ječarji našega škofa izobčeni in da se ne sme v solnograški škofiji niti zvoniti, niti svete maše opravljati, dokler ne bo Metod prost? Metod sam se je pritožil pri svetem očetu in ta je nastopil zanj z vso odločnostjo. Samo na ta način dobimo nazaj svojega škofa.«

»Bodi, a mi smo vendar mnogo storili za Metoda.«

»Da, mnogo in ne samo za škofa, ampak tudi zase. Z njim bo prišel k nam tudi božji blagoslov. Sedaj imamo zagotovljeno neodvisnost in samostojnost. Toda pospešimo korake, da ne pridemo zadnji.«

Izpodbodla sta konja in oddirjala, da se je valil prah za njima in da so morali pešci stopati v stran.

Na Velegradu je bilo šumneje kakor tedaj, ko so si stali nasproti Moravci v mestu in Nemci pred okopi. Meče so imeli samo za okrasje, ščita ni bilo

videti nobenega. Na vseh obrazih se žari, iz očij jim odseva radost. Veselje je neizmerno.

Vse oči so obrnjene v daljavo, odkoder se vedno bolj približuje četa jezdecev. Nekaj takega kakor zastava jim plapola nad glavami.

»Že gredo, že niso več daleč!«

A bili so še zelo daleč; le nestrpna domišljija ljudstva je preskočila ves prostor. V mestu in povsod naokoli zaore navdušeni klici. Gozdovi pa ponavljajo z desetkratnim odmevom klic: »Slava Metodu, našemu očetu, našemu škofu!«

Plemstvo mu jaha nasproti, na čelu jezdi knez Svatopluk.

A tudi pešci ne ostanejo mirni. Kakor za stavo teko poleg jezdecev. Hrepenenje, da vidijo Metoda, je pospešilo njih korake.

Ga že vidijo — zopet gledajo njegovo smehljajoče obličje, ljubeznjivo oko in plemenito postavo. Toda, kako se je postaral, kako je postal blede in kako mu je čelo nagubano! Pozna se, da gre iz ječe. Okoli jezdecev se je nabralo na tisoče ljudstva. Vitezi poskačejo s konj, ljudstvo pade na kolena. Ravno tako stori tudi knez Svatopluk.

Metod, slovanski apostol, toliko ljubljen od Moravcev, toliko izkušan v raznih mukah, a vendar neupognjeni junak, Metod, moravski škof, ljubljenev vseh, učitelj-krstitelj . . . iztegne roki, obrne resni pogled proti nebu ter blagoslavlja svoje ljudstvo, svojo čredo.

Po dveh letih in pol se vrača zopet na svojo službo.

»Vsemogočni Bog naj vas blagoslovi in njegov blagoslov pridi na vaše glave, milostljivi Bog naj vas

vodi po potih trudapoljnega življenja, usmiljeni Bog naj odpusti onim, ki nam delajo krivico!»

Svatopluk poda Metodu roko. Ta jo srčno stisne. »Pojdimo z združenimi močmi . . . preteklost naj bo pozabljena.«

»Ljubljena deca, po dolgem času prihajam zopet med vas. Zahvaljujem se vam za ljubezen, ki jo čutite do mene, zahvaljujem se vam za trud, s katerim ste me osvobodili jetništva. Zopet sem v vašem krogu, zopet sem vaš oče in vi moji sinovi. Ko sem bil ločen od vas, sem molil za vas; tukaj med vami pa ne bom samo molil za vas, ampak tudi delal bom za vas. Mnogo je še preostalo, kar vam hočem in moram povedati; mnogo je še Slovanov, katerim ni zasijala luč prave vere. Tudi k tem pojdem, tudi te moram pripeljati na pot resnice in zveličanja.«

Božidar se razveseli, kajti to je bila njegova srčna želja. Njegov narod moli za svojo srečo še vedno pred maliki . . .

»Slovanski narod smo; en jezik nas spaja, naj druží nas vse tudi vera v enega pravega Boga, ki vodi vse naše korake, ki je dal, da sem zopet pri vas, pri ljubljenih bratih.«

Ljudstvo začne iznova klicati navdušenja. Davno že niso slišali tako pristrčnih besedi, davno že niso videli tako ljubeznjivega obraza.

Potem se obrnejo proti Velegradu. Jezdecí gredo pred Metodom, ljudstvo pa se vali v nepreglednih gručah za njim. Vsi niso mogli niti v mesto, a bili so zadovoljni, samo da so videli in slišali Metoda.

Škof gre najprej v cerkev. Potem pa se zopet obrne do spremljajočega ga ljudstva.

Hodil je med vrstami in povsod tolažil z besedo ali vsaj s smehljajem, kakor bi ne čutil prav nič utrujenosti od dolgega pota in od še daljšega jetništva.

Popraševal je po vojnih in drugih dogodkih ter postal žalosten, ko je čul o upornih poganih. Toda le za hip. »Daj Bog, da jim pomorejo besede ljubezni.«

Dolgo časa je ostalo ljudstvo pri svojem škofu in šele pozno v noč je pričelo misliti na povratek. Bilo je potolaženo, razveseljeno v globočini srca, pomirjeno v blagem upanju, da se razvije sedaj blagostanje na Moravskem, da zavlada za dolgo časa mir in pokoj; kajti z Metodom je prišel v deželo tudi božji blagoslov. — —

Zopet je potoval Metod po deželi, potrjeval v veri, pridigoval in zidal cerkve, posvečeval duhovnike in delil dobrote. Ko se je prepričal o izbornem stanju svoje škofije, se je povrnil na Velegrad, kjer so se obetale razne slavnosti.

Zaprte pogani, ki so dosedaj vztrajali v veri svojih očetov, se niso več upirali, ko so začuli sveti evangelij iz Metodovih ust, ko so spoznali njegovo ljubeznipolno srce. Trda, oledena srca so se otajala, ko jih je ogrela gorkota Metodovih besedi. Tudi čarovnik Dub se je vdal. Cvetana ga ni zapustila, dasi jo je vabil sam knez na svoj dvor in Lizika jo je zopet želela imeti na Borotinu. Ostala je raje v ječi pri očetu in njena vztrajnost in ljubezen in vdanost do zaprtega očeta je premagala Duba, da je tudi on sklenil prejeti sveti krst iz Metodovih rok z drugimi pogani vred. In v ta namen so se pripravljale velike slavnosti, kajti z Dubom je padla zadnja trdnjava: po vsej Moravski je zasvetil nauk Kristusove vere.

Ravno tisti dan se je vršila še druga slavnost. Metod je blagoslovil zaročenca Božidara in Liziko,

za skupno pot radostnega, a vendar težavnega zakonskega življenja. Preje pa so še Božidara povišali za viteza radi njegovih zaslug za domovino in za osvoboditev škofa.

Po končani slavnosti, ko je bil Dub s svojimi tovariši krščen, ko sta bila Božidar in Lizika poročena, stopi pred Metoda mlada deklica. V njenih lepih očeh se svetijo solze radosti. Pred škofom pade deklica na kolena. Ljudje po cerkvi gledajo ta prizor in sliši se šepetanje: »Cvetana, Dubova hči.« Tudi novoporočenca vstaneta, da bi bolje videla, a Božidar hitro sede nazaj na klop.

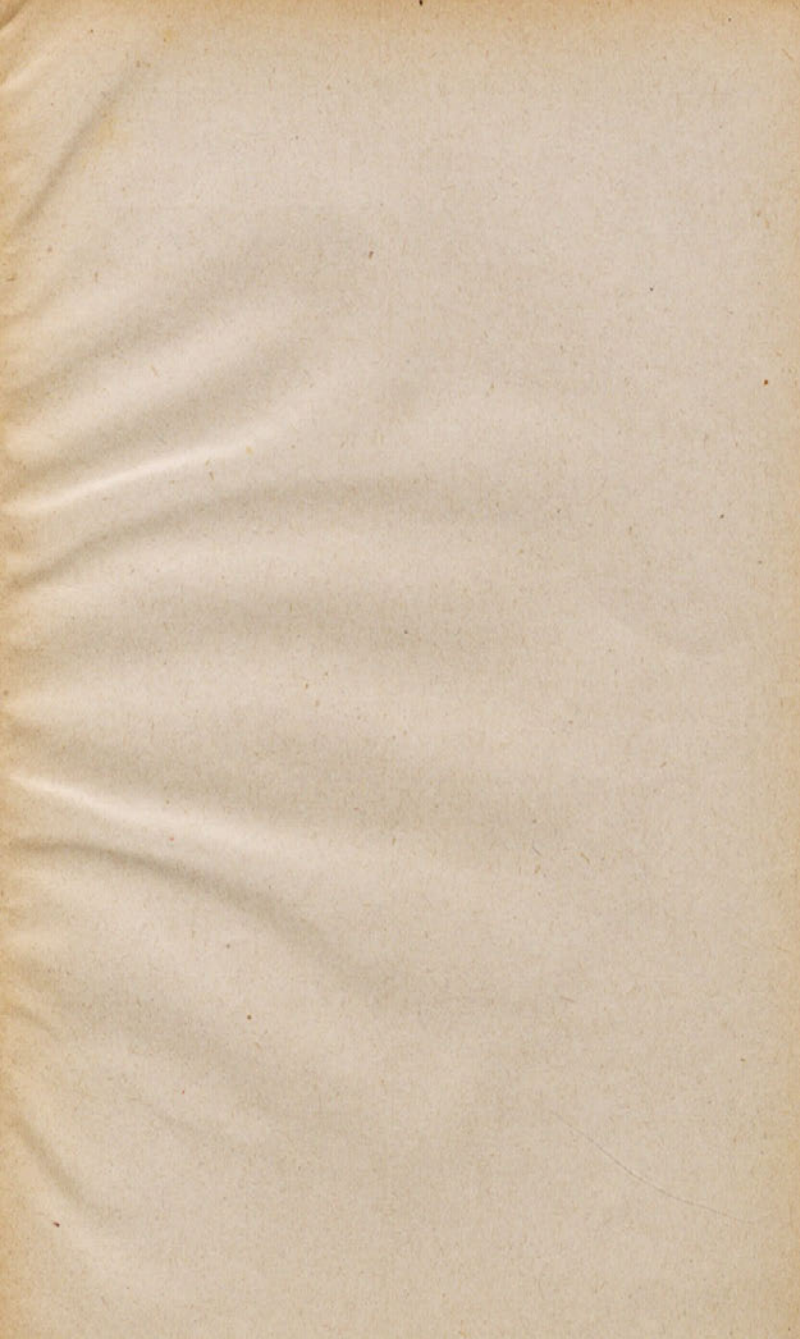
»Gospod,« govori Cvetana, »moj oče me je daroval bogovom naših očetov, bogovom zmote. Ti si prižgal pri nas luč prave vere, uničil si te bogove, posekal si njim posvečene gaje in pokazal si nam pravega Boga, v katerega moramo verovati. Prosim te, daruj me pravemu Bogu za vse življenje, za večno. Odreči se hočem vsemu svetu in samo Bogu hočem služiti...«

Škof prime prosivko za roko in ji reče:

»Naj se zgodi, draga hčerka, kar želiš. Tvoj dar naj bo krona današnjega dne. Ostani vedno zvesta nevesta troedinega Boga.«

P. n.

naročnikom „Ljudske knjižnice“.

Ker je s 6. sešitkom „Ljudske knjižnice“ drugi zvezek končan, ter tvorita s tem povesti »Znamenje štirih« in »Darovana« primerno debelost knjige, smo priredili za iste skupno, lične in trpežne platnice.

Kdor pa želi imeti vsako povest posebej vezano, se mu tudi lahko postreže, ter naj pri naročilu to določno označi.

Cena platnicam brez razlike za oboje povesti skupaj ali vsako posamezno je 36 vinarjev, po pošti 10 vinarjev več.

Ako se nam dopošljejo tudi knjige v vezavo, oskrbimo isto s platnicami vred, dve povesti v eno knjigo, za 70 v.; vsaka povest posebej vezana po 60 v., brez poštnine.

Če so knjižice zelo raztrgane primeroma več. Naročila naj se blagovolijo pošiljati na knjigoveznico

Priporoča se uljudno

Knjigoveznica

„Katol. tiskovnega društva“

v Ljubljani.

naročnikom, Ljudske knjižnice.

Ker je s. o. sestilkom „Ljudske knjižnice“ drugi zvezek končan, ter tvoje s tem povesti „Znamenje štira“ in „Dorogica“ pritrjena do delost knjižice, smo priredili za iste skopno, lične in trpežne platnice.

Kdor pa želi imeti vsako povest posebej vezano, se mu tudi lahko postreže, ter naj pri naročilu to določno označi.

Cena platnicam brez tiskarje za oboje povesti skupaj ali vsake posebej vezano je 30 vinkov, po pošti 10 vinkov več.

Kako se nam dopisujejo tudi knjigovozov, oskrbimo iste s platnicami, ter povesti v eno knjigo za 10 v.; vsaka povest posebej vezano pa do v. dveh posilina.

Če so knjižice zelo raztrgane, pritrjenim več Naročila naj se blagovoljno posiljati na književnico.

Priporočila se vinkov.

Književnica

Katol. tiskovnega društva.

v Ljubljani